

*Tjäna
Herren
med glädje*

Handledning för högmässan

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland
Kyrkostyrelsens publikationer
2012:I

Tjäna Herren med glädje

Handledning för högmässan

Andra förnyade upplagan

Kyrkostyrelsen
Domkapitlet i Borgå stift
2012

Handledning för högmässan

Godkänd av biskopsmötet den 9 september 2009

Den svenska översättningen godkänd av domkapitlet i Borgå stift den 12 januari 2011

Översättning till svenska: Henry Byskata

Omslag och teckningar: Anne Tervahauta, Ateljee Kuvitella

Layout: Tiina Talvitie

© Kyrkostyrelsen

Domkapitlet i Borgå stift 2012

Andra förnyade upplagan 2012

ISBN 978-951-789-383-1 (hft.)

ISBN 978-951-789-384-8 (PDF)

ISSN 1798-7903

Bookwell Oy

Borgå 2012

INNEHÅLL

1. En fest i Guds frälsande närvaro	vi
2. Högmässan	
Inledning	1
Ordet	12
Nattvarden	22
Avslutning	33
3. Övriga gudstjänster	
3.1. <i>Gudstjänst, veckomässa och familjemässa</i>	35
Gudstjänst	35
Veckomässa	37
Familjemässa	38
3.2. <i>Gudstjänster under kyrkoårets festtider</i>	39
Söndagen, Herrens dag	40
Tre helgkretsar	40
Julkretsen	41
Påskkretsen	44
Pingstkretsen	48
Särskilda helgdagar i kyrkoåret och nationella helgdagar	50
Fastans betydelse	51
3.3. <i>Tideböner</i>	52
4. Allmänna riktlinjer och anvisningar	
4.1. <i>Riktlinjer för planeringen av gudstjänsten</i>	57
Den kyrkligt anställdas andliga liv	57
Förberedelse	58
Att förbereda sig för högmässan	59
Förberedelsen i sakristian	60
Planeringen av gudstjänsten	61
Riktlinjer för planeringen	62
Terminspanering	63
Planering förenar	63
Kyrkorummet	65
Guds boning och församlingens hem	65
Användningen av kyrkorummet	66
Altarblommorna	67
De kyrkliga textilierna	69
Kyrkklockorna	70
Församlingens medverkan i gudstjänsten	72
Barnen i gudstjänsten	73
Hur barnen och de unga kan delta i nattvarden	75
Att leda gudstjänsten och fördela uppgifterna	77
De liturgiska kläderna	81

4.2. Riktlinjer för hur gudstjänsten ska förrättas	83
Bönen i gudstjänsten	83
Bönens grogrund	83
Bön och kärlek	84
Bönens uppbyggnad	85
Kyrkans förbön	86
Herrens bön som förebild	87
Amen	88
Bibeln i gudstjänsten	89
Guds ord	89
Användningen av Bibeln i gudstjänsten	90
Predikan	91
Predikans uppgift	91
Predikantens person	93
Att förbereda predikan	94
Att hålla predikan	95
Nattvarden	97
Nattvardselementen	96
Nattvardskärlen	98
Platsen för nattvarden	99
Rätt att delta i nattvarden	100
Utdelning av nattvarden	101
Hantering av överblivna nattvardselement	102
Musiken i gudstjänsten	103
Musiken en gåva från Gud	103
Psalmsången	106
Kören i gudstjänsten	111
Orgeln	112
Bibeltextbaserad musik	113
Instrumentalmusik	114
Liturgiska seder, gester och symboler	115
Bruket av liturgiska gester	116
Liturgiska gester i högmässan	117
Ekumeniska sammankomster	123
Den lutherska gudstjänsten är ekumenisk	123
De kristnas gemensamma bön	125
5. Gudstjänstens terminologi	129
6. Bilagor	
1 Kyrkoherdens rätt att bevilja tillstånd att biträda vid nattvardens utdelning	139
2 Kantillationstoner	142
Evangelieton	142
Epistelton	144
Lektionston (gregoriansk)	146

I. En fest i Guds frälsande närvaro

Titeln på den här handledningen för högmässan är hämtad från Psaltarens jublande inbjudan till en gemensam fest: "Tjäna Herren med glädje, träd fram inför honom med jubelrop!" (Ps 100:2). Med samma ord sänds församlingen ut från högmässan tillbaka till vardagen: "Gå i frid och tjäna Herren med glädje." De här orden anger grundtonen för den kristna tron och gudstjänsten.

Den kristna tron levs ut mitt i vardagen. Gud har kallat människan till sin medarbetare och uppmanat henne att tjäna sin nästa och vårda skapelsen. Men på den sjunde dagen vilade Gud och helgade den dagen för vila och gudstjänst. En dag i veckan skulle människan avstå från att arbeta för att i stället tacka Gud och minnas hans skapelsearbete.

Varje gudstjänst börjar och slutar i den treenige Gudens, i Faderns och Sonens och den heliga Andens namn. I gudstjänsten kommer församlingen samman för att bekänna tron på den allsmäktige Fadern, himmelens och jordens Skapare. Livet och alla dess gåvor skapas, utdelas och upprätthålls av Gud.

Församlingen samlas i Jesu Kristi namn. Han visar oss Faderns ansikte genom att förkunna Guds rike, äta med syndare och befria oss från syndens och dödens välde. Åt sina efterföljare gav han ett exempel genom att "som han brukade" delta i den gemensamma gudstjänsten (Luk 4:16). Där läste han ur de heliga skrifterna och utlade dem för församlingen. Natten innan sitt lidande instiftade han den heliga måltiden till sitt minne och uppmanade lärjungarna att fira den ofta.

Församlingen samlas i Guds heliga Andes namn, som i gudstjänsten talar till de kristna genom ordet och sakramenten. Genom dem föder An-

den tro och kärlek, tacksägelse och botgöring. Anden utgöts på pingsten och gav kraft åt apostlarna att modigt förkunna evangelium, bota sjuka och döpa nya människor in i församlingens gemenskap. Guds ord, nattvarden och bönen fanns med redan vid de första kristnas sammankomster: "Och de deltog troget i apostlarnas undervisning och den inbördes hjälpen, i brödbrytandet och bönerna" (Apg 2:42).

Från första början har de kristnas gudstjänst fått sin prägel av att man tackade Gud i ord och toner. "Låt Kristi ord bo hos er i hela sin rikedom och med all sin vishet. Lär och vägled varandra, med psalmer, hymner och andlig sång i kraft av nåden, och sjung Guds lov i era hjärtan. Låt allt vad ni gör i ord eller handling ske i herren Jesu namn och tacka Gud fadern genom honom" (Kol 3:16–17).

Gudstjänsten i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland är förankrad i Bibeln, den gammalkyrkliga traditionen och den lutherska bekännelsen. Karakteristiska drag för vår lutherska gudstjänst är att vi firar nattvarens sakrament, läser ur Bibeln, värdesätter predikan, ber tillsammans, uppskattar den liturgiska traditionen och för vidare en rik psalmsång och en stark musikalisk tradition. När vi talar om att förnya gudstjänsten är det fråga om en levande och aktuell tolkning av denna tradition i vår tid.

Den lutherska gudstjänsten är sakramental. Varje gudstjänst innebär att vi firar Guds frälsande närvaro. Dess kraft har inte att göra med för-

samlingens storlek eller kvaliteten hos de anställda utan med Jesu löfte. Där två eller tre är församlade i hans namn, där är han själv mitt ibland dem (Matt 18:20). Den som bekänner sina synder får dem verkligen förlåtna. Den som tar emot nattvarden tar emot Kristus.

Den lutherska gudstjänsten har dialogkaraktär. Genom förmedling av det ord som både kan höras och ses talar den treenige Guden till oss och gör oss delaktiga av frälsningens alla gåvor. I bönerna, psalmerna och sångerna svarar människan på Guds tilltal. Det är typiskt för den lutherska trosuppfattningen att den erkänner att lidandet är någonting verkligt. Lidande och död hör till det mänskliga livet. Gudstjänsten bör vara ett hem för sjuka, fattiga och åsidosatta. Samtidigt är det viktigt att det ges rum för det kristna hoppet och den kristna glädjen. "Gläd er med dem som gläder sig och gråt med dem som gråter" (Rom 12:15).

Både enhetlighet och omväxling hör samman med vår kyrkas gudstjänstliv. En enhetlig gudstjänstordning ger uttryck för en gemensam tro, åstadkommer trygghet, bekräftar samhörigheten och gör det lättare att delta. Samtidigt ger den utrymme för variation och anknytning till kontexten. Varje gudstjänst blir annorlunda genom kyrkoårets gång och gudstjänstens utbytbara delar. För olika tillfällen finns det olika formulär, böner och annat material. Gudstjänstlivet blir rikt och mångfacetterat, om man fördomsfritt utnyttjar de möjligheter handboken innehåller.

Till Kristi efterföljelse hör att de kristna vill delta i den gemensamma gudstjänsten. Uppmaningen att komma samman berör alla kyrkans medlemmar och anställda: "Och låt oss inte försumma våra sammankomster, som några brukar göra, utan uppmuntra varandra" (Heb 10:25).

Gudstjänsterna förrättas enligt kyrkohandboken. Avsikten medHandledning för högmässan är att stöda kyrkans andliga liv genom att ge råd och direktiv för hur handboken kan tillämpas. Biskopsmötet godkände den första upplagan av handledningen år 1971. Den förnyades åren 1983 och 2000.

Biskopsmötet beslöt 12.2.2008 tillsätta en arbetsgrupp för att uppdatera versionen från år 2000. Till ordförande för beredningsgruppen kallades

biskop Juha Pihkala och till medlemmar representanter för församlingarna och Kyrkostyrelsens enhet för gudstjänstliv och musik (KGM). Kyrkans forskningscentral stödde det förberedande arbetet genom att verkställa en förfrågan till församlingarna kring deras önskemål och behovet av förnyelse.

Denna handledning är den fjärde utgåvan av Handledning för högmässan. Här ansluter man sig till de principer som kyrkomötet använde som grund när den ikraftvarande Kyrkohandboken godkändes. Sakinnehållet i den tidigare handledningen har bevarats, men struktur och uttryckssätt har komprimerats. Ett nytt element är genomgången av gudstjänsten, veckomässan, familjemässan och tideböerna. Centrala element som predikan och nattvarden framställs med beaktande av den lutherska traditionen. För första gången behandlas även kyrkoårets gudstjänster. Nya är också de kapitel som berör barnens deltagande och ekumeniska sammankomster.

En central målsättning är att stöda den utveckling som går ut på att förstärka församlingsbornas medverkan i planeringen och genomförandet av gudstjänsten. Församlingen är inte en passiv publik utan en levande gemenskap samlad till bön. Gudstjänsten är en gudsfolkets fest, där Gud i sitt ord kommer till oss och där vi tillsammans svarar på hans tilltal i ord och gärningar, i sång och bön.

Prästen har ett särskilt ansvar för att leda gudstjänsten och kantorn för det musikaliska genomförandet. Kyrkvaktmästaren ansvarar för de praktiska arrangemangen. De anställda inom diakoni och fostran kan genom sina uppgifter i gudstjänsten föra fram behov och böneämnen bland församlingsmedlemmar av olika ålder. Till gudstjänstens väsen hör att också församlingsmedlemmarna deltar i tjänaruppgifter, så att hela församlingen kan tjäna Gud och få kraft för sin vardag av gudstjänsten. Handledning för högmässan är därför i tillämpliga delar avsedd för alla kyrkans anställda och för de ansvarstagande i församlingen. Vid färdigställandet av handledningen har vi särskilt tänkt på dem som studerar till kyrkliga yrken.

*Jag blev glad när man sade till mig:
Kom, vi skall gå till Herrens tempel.*

(Ps 122:1)

2. Högmässan

I INLEDNING

Gudstjänsten inleds i den treenige Gudens namn. Även om han är helig och fördold för våra ögon, vill han i sin godhet komma till oss. I Ordet och sakramenten ger han oss sig själv och sina gåvor.

Det centrala innehållet i högmässans inledande del utgörs av församlingens gemensamma bön, tacksägelse och lovsång. Församlingen och den enskilda församlingsmedlemmen bereder sig att lyssna till Guds ord och ta emot nattvarens sakrament genom att bekänna sig behöva Guds förlåtelse (beredelsen), genom att bekänna sin synd, genom att tacka och lovprisa den treenige Guden (Kyrie samt Gloria och Laudamus) och genom att be Gud om nåd och vishet i den bön som ansluter sig till tidpunkten i kyrkoåret (dagens bön).

Kyrkorummet fredas för gudstjänsten

Man kommer till gudstjänsten för att bli stilla inför Guds ansikte och be. Kyrkorummet bör avskiljas för stillhet åtminstone 15 minuter innan gudstjänstens början. Också sakristian bör fredas före högmässan. De som har tjänaruppdrag förbereder sig genom att be sakristibönen. I psalmbokens gudstjänstbilaga finns böner också för församlingsbornas förberedelse.

Högmässans preludium och inledningspsalm växer fram ur en förväntansfull tystnad. För att ge praktiska anvisningar använder man programblad, instruktioner under gudstjänstens gång och allmän gudstjänstföreläsning. Det kan ändå vara på sin plats att ge anvisningar före preludiet för att göra gudstjänsten smidig och ge församlingsborna möjlighet att delta aktivt. Härvidlag kan man beakta följande synpunkter:

1. Anvisningarna skall vara konkreta och bör kunna förstås på ett entydigt sätt.
2. Anvisningarna får inte vara för många. Vid behov kan man ge anvisningar under gudstjänsten, eftersom de då är lättare att komma ihåg. Särskilt lämpliga för anvisningar är högmässans övergångsställen, övergången från inledningen till ordets del samt övergången från ordets del till nattvardsdelen.
3. Anvisningarna kan också ges av en församlingsmedlem, kyrkvaktmästaren, diakonen eller en assisterande präst.
4. Efter att anvisningar har getts, är det rekommendabelt att hålla en kort paus före preludiet. Man kan avsluta anvisningarna genom att säga: "Vi väntar ännu ett ögonblick i stillhet innan gudstjänsten börjar." På så sätt avskiljer man detta moment från högmässans egentliga liturgiska avsnitt. Samtidigt ges de som tjänstgör i högmässan tid att inta sina platser eller ställa sig i ordning för processionen.

1. Ingångspsalmen

Ingångspsalmen leder gudstjänstdeltagarna att komma inför Guds ansikte samt hänvisar till helgdagens plats i kyrkoåret. Ingångspsalmen är gemensam bön och tacksägelse och är ett uttryck för församlingens gemenskap.

Valet av ingångspsalmen skall beakta tidpunkten i kyrkoåret och gudstjänstens karaktär. Före psalmen kan man spela ett förspel, som kan väljas fritt eller anknyta till ingångspsalmens koral med beaktande av ovannämnda omständigheter. I evangelieboken finns rekommendationer till ingångspsalmen. Rekommendationerna ger alternativ, som dock inte ansluter sig till textåtgångarna. Ifall psaltarpsalmen (moment 5) utelämnas, kan man som ingångspsalmen också välja en parafras av psaltarpsalmen.

I stället för psalm kan man använda psaltarpsalm, körsång eller instrumentalmusik. Psalmen kan genomföras på många olika sätt. Den psaltarpsalm som sjungs i stället för ingångspsalmen kan mycket väl utföras så att församlingen deltar i den genom att sjunga omkvädet. Psaltarpsalmen och körsången kan föregås av ett preludium.

Om man har procession under ingångspsalmen, står församlingen. Processionsordningen är följande: processionskors, ljus, [blommor, församlingsbor och anställda som har uppgifter i gudstjänsten, Bibeln eller Evangelieboken], assisterande präster och liturgen.

Ifall man inte har procession, intar de som har uppgifter i gudstjänsten sina platser i kyrkan före ingångspsalmen (och preludiet).

2. *Inledande välsignelse och växelhälsning*

Den inledande välsignelsen innesluter församlingen i den treenige Gudens beskydd och uttrycker dess delaktighet i honom. Välsignelsen "I Faderns och Sonens och den heliga Andens namn" härrör från dopbefallningen (Matt 28:19). Så påminner välsignelsen oss också om vårt eget dop.

Församlingen tar emot välsignelsen med ett amen. Det hebreiska ordet amen betyder sanning. När församlingen uttalar sitt amen, förlitar den sig på Guds löften, bekänner Guds namn och lovpri-sar det (t.ex. Ps 106:48; Rom 11:36). Ordet amen är ett uttryck för tron.

I växelhälsningen välsignar liturgen och församlingen varandra med önskan om Herrens närvaro. Ängeln Gabriel välsignade Maria med denna hälsning (Luk 1:28). När församlingen välsignar liturgen ("Herren välsigne dig") fullföljer den sitt ämbete som "ett utvalt släkte, kungar och präster, ett heligt folk, Guds eget folk som skall förkunna hans storverk" (1 Petr 2:9).

Liturgen, som uttalar den inledande välsignelsen, leder den gemensamma gudstjänsten. Han förrättar den inledande välsignelsen framme i koret, vid altaret eller vid ambon. Välsignelsen kan sjungas eller läsas. Också då liturgen läser sin andel av välsignelsen, kan församlingen svara sjungande. På så sätt betonas att amen har karaktären av ett ord för lovprisning och utrop (acklamation). Enligt gudstjänstboken hör också korstecknet utfört av liturgen till välsignelsen. Växelhälsningen är en del av den inledande välsignelsen. Liturgens andel kan inkludera en välsignelsegest.

3. *Inledningsord*

Inledningsorden leder församlingen inför Gud. Orsaken till att församlingen har kommit samman kläs genom dem i ord. Inledningsorden har också erfarenhetsmässigt en viktig betydelse. En god hörbarhet och rätt ordval kan vara till hjälp när det gäller att ställa in rätt våglängd för gudstjänsten.

Liturgen uttalar inledningsorden framme i koret, vid altaret eller vid ambon, från samma plats som används för den inledande välsignelsen. I inledningsorden tilltalar han församlingen, hälsar den välkommen och berättar kort om helgdagens eller gudstjänstens särskilda karaktär. Som hjälp kan han använda den beskrivning av respektive helgdag som finns i evangelieboken.

I gudstjänstboken finns det exempel på inledningsord. Inledningsorden är korta och bör inte förlängas i onödan; 3–5 meningar är tillräckligt. Det lämpar sig bättre att ge eventuella anvisningar i den presentation av gudstjänstens ordning som ges före preludiet eller under gudstjänstens gång. I inledningsorden presenteras inte de som har olika uppgifter i gudstjänsten.

Om inledningsorden följs av beredelsen, uttalar man i slutet av den en uppmaning till syndabekännelse. Om beredelsen leds av den assisterande prästen, uttalar denna syndabekännelsens uppmaningsord.

4. *Beredelse*

I beredelsen återvänder församlingen till dopets nåd genom att bekänna sin synd och förtrösta på Kristi försoningsverk. I syndabekännelsen prövar församlingsmedlemmarna tillsammans varandra i ljuset av Guds ord. Guds lag avslöjar ottron och synden – och samtidigt visar den varför människan behöver evangelium. Avsikten med beredelsen är att befria människan från bördorna, inte att lägga nya bördor på henne. Beredelsen har också sociala dimensioner: den hindrar kyrkan från att tillägna sig en kultur där allt det onda projiceras på andra människor och inte på det egna jaget.

I beredelsen säger församlingsbon med den förlorade sonen: "Far, jag har syndat" (Luk 15:21). I avlösningen klär vår himmelske Far oss i förlåtelsens "finaste dräkt" (Luk 15:22). Vi hör Frälsarens egen röst: "Var inte orolig, mitt barn, dina synder är förlåtna" (Matt 9:2). Beredelsen gör oss likaså redo att ta emot Guds ord och nattvardens gåvor. I tacksägelsebönen tackar församlingen Gud för hans nåd och ber om kraft att leva det nya livet.

Liturgen eller den assisterande prästen leder beredelsen framme i koret, vid altaret eller vid ambon. När beredelsen leds vid dopfunten, åskådliggörs sambandet mellan beredelse och dop.

Syndabekännelse

När beredelsen förrättas framme i koret, läser prästen syndabekännelsen knäböjande mot altaret. Om beredelsen förrättas vid ambon, böjer han inte knä där och vänder sig inte heller mot altaret. I församlingens huvudgudstjänst använder man endast gudstjänstbokens ordalydelser. Till sin karaktär är syndabekännelsen både gemensam och personlig, och därför rekommenderas det att man vid genomförandet av beredelsen använder alternativ där församlingsborna läser med i syndabekännelsen tillsammans med prästen. Till stöd för detta finns i psalmbokens gudstjänstbilaga texterna för de syndabekännelser som ingår i handboken (bilaga nr 700–714). Man kan också förstärka karaktären av både gemensamt och personligt deltagande genom att till syndabekännelsen foga utrymme för stilla bön.

Syndabekännelsen kan delas upp i olika avsnitt så att församlingen kan läsa eller sjunga ett omkväde, och man kan använda sig av instrumentalmusik eller en stunds tystnad. I gudstjänstboken finns psalmer nämnda som är lämpliga som syndabekännelse. Också församlingen kan böja knä under syndabekännelsen.

Avlösning

Avlösningen förkunnas av den präst som leder beredelsen. Som avlösning används de alternativ som finns i gudstjänstboken. Prästen kan göra kors-tecken i samband med avlösningen. Församlingen tar emot avlösningen genom ett unisont amen. Avlösningen kan ges antingen indikativt (t.ex.

ger han oss) eller deklarativt (t.ex. försäkrar jag dig eller förkunnar jag dig). Den deklarativa formen av avlösning betonar det personliga draget i avlösningen.

Om man som syndabekännelse har valt en psalm, kan avlösningen också bestå av en vers ur samma psalm, som prästen sjunger. Om man t.ex. väljer psalm 358:1–2 som syndabekännelse, kan alltså vers 3 sjungas av prästen som avlösning. Detta alternativ i gudstjänstboken bör dock användas med stor urskillning, speciellt som det råder brist på lämpliga psalmer för detta ändamål i den finlandssvenska psalmboken.

Tacksägelsebön

Den präst som leder beredelsen ber tacksägelsebönen stående. När man ansluter en tacksägelsebön till avlösningen, är det att rekommendera att alla ber den gemensamt enligt de alternativ som finns i psalmbokens gudstjänstbilaga, nr 715–717. Efter tacksägelsebönen kan man gemensamt uttala ett amen.

Tacksägelsebönen kan också bes i form av gemensam psalmsång. Detta är naturligt speciellt om man vid beredelsen använt sig av en psalm eller sång.

När man använder sig av psalm 358, är det vers 4 som är tacksägelsebönen. Vid särskilda tillfällen kan beredelsen flyttas efter predikan (moment 15). Flyttningen betonar förkunnelsens karaktär av någonting som leder till ånger och självprövning. Att flytta beredelsen på detta sätt gör inledningsdelen mindre omfattande och förstärker dess karaktär av tacksägelse. Om man tar bort beredelsen ur inledningen, är det rekommendabelt att ta med saltarpsalmen (moment 5) i inledningen.

5. Psaltarpsalm (Introitus)

Psaltarpsalmerna har från första början varit gudstjänstsånger i den kristna kyrkan. Jesus själv använde dem som sin bön, och under alla tider har gudsfolket upprepat dem. Med psalmernas ord ger församlingen uttryck för sin ånger och sitt tack, sin ångest och sitt hopp. Evangeliebokens psaltarpsalm sammanfattar gudstjänstens tema i böneform.

I högmässaformuläret har psaltarpsalmen indragits till att utgöra ett alternativ. Det är ändå rekommendabelt att använda sig av detta alternativ, därför att församlingen i psaltarpsalmerna med Bibelns egna ord ger uttryck för sin lovprisning och sitt rop på hjälp.

Psaltarpsalmen och ingångspsalmen hör på många sätt ihop. I den västliga mästraditionen utgör psaltarpsalmen inledningen på gudstjänsten som introitus. I nutida praxis har ingångspsalmen övertagit den funktionen.

Psaltarpsalmen finns angiven i evangelieboken. Vid moment 5 i högmässaformuläret (Psaltarpsalm) kan den genomföras i sin helhet, eller så kan man välja ut en del av lämplig längd som innehållsmässigt bildar en helhet. Om man inte sjunger evangeliebokens psalm i sin helhet, kan man använda vissa delar av den under andra moment av högmässan (församlingens svar på första läsningen, moment 10, eller som kommunionmusik). Till psaltarpsalmen fogas Gloria Patri, som under fastetiden utelämnas från och med femte söndagen i fastan.

Psaltarpsalmen kan läsas eller sjungas. Traditionellt har detta skett antifonalt, dvs. som växelsång eller växelläsning mellan två läsare/sångare eller mellan två grupper läsare/sångare. Det är dock mest rekommendabelt ur församlingens synvinkel att framföra psaltarpsalmen responsorialt, dvs. att församlingen svarar läsaren/sångaren/gruppen med ett omkväde. I gudstjänstbokens musikbilaga finns exempel på äldre och nyare psalmtoner till psaltarpsalmer, som psaltarpsalmens text kan anpassas till.

Psaltarpsalmen kan också sjungas av en kör som en psalmmotett eller av församlingen som en psaltarparafras ur psalmboken. När psaltarpsalmen läses eller sjungs, kan församlingen som avslutning sjunga en Gloria Patri-vers ur psalmboken (se Gudstjänstboken, Tideböner).

6. *Kyrie (Herre, förbarma dig)*

Bönen Herre, förbarma dig är i Bibeln den grundläggande bönen hos en människa som lever i gemenskap med Gud (Matt 9:27; 15:22). Bönen innehåller en begäran "vänd dig till mig", "hör mig", "kom till min hjälp", "glöm mig inte", "ge mig kraft" och "välsigna mig". Kyrie uttrycker tro på det första budet: "Jag är Herren, din Gud."

Precis som en gång Bibelns människor vänder församlingen sig till Gud och bekänner att han är den enda som hjälper. Så blir bönen Herre, förbarma dig ett mångsidigt uttryck för relationen mellan människa och Gud. Bönen inskränker sig inte enbart till att vara en syndabekännelse. Kyrie kan precis som Gloria i grunden innebära lovsång och tillbedjan. På samma sätt som Jesus-bönen (Herre Jesus Kristus, Guds Son, förbarma dig över mig) är bönen Kyrie kyrkans oupphörliga pilgrimssång.

Kyrie hör därför nära samman med Gloria och Laudamus, lovsången till den heliga Treenigheten. Av denna orsak följer de på varandra i gudstjänsten. Guds svar på församlingens bön om hjälp ljuder i änglarnas sång den första julnatten: "Ära i höjden åt Gud och på jorden fred åt dem han har utvalt" (Luk 2:14). Jesu födelse, att Gud blir människa, är det svar Gud har gett sitt folk.

Det har från första början funnits två alternativ för utförandet av Kyrie. Alternativ A (Kyrielitania) innebär att Kyrie ingår som församlingens bönerop i en mera omfattande förbön av litaniatyp. I alternativ B (Kyrie) sjungs Kyrie som en fristående bönesång utan förböner. I högmässoformuläret är kyrielitania alternativ A, och bör ges förtur. Denna praxis poängterar att Kyrie framför allt är förbön, inte i så hög grad beredelse. Användningen av kyrielitania är speciellt motiverad under advents- och fastetiden, då Gloria och Laudamus (moment 7) utgår.

Alternativ A: Kyrielitania

Kyrielitania kan till sitt innehåll vara en s.k. fridslitania ("låt oss be i frid till Herren"), som inom den östliga traditionen sjungs i gudstjänstens början. I inledningen ger denna bön uttryck för målsättningen med att församlingen kommit samman, nämligen att få frid med Gud. Kyrielitania kan också vara trinitarisk till sitt innehåll ("Gud, vår himmelske Fader") eller anknyta till kyrkoåret. I gudstjänstboken finns det texter för både fridslitania (Kyrielitania 2) och den trinitariska litania (Kyrielitania 1). Vid särskilda tillfällen kan man också använda en Kyriepsalm (t.ex. psalm 554). Utgående från exemplen i gudstjänstboken kan man också fritt formulera böneavsnitt i kyrielitania.

Traditionellt har kyrielitanian letts av diakonen. Enligt gudstjänstboken kan den som fungerar som diakon inom gudstjänstens ram, en församlingsmedlem eller – med beaktande av de möjligheter kyrkorummet erbjuder – en kantor fungera som försångare. Kyrielitanian kan sjungas eller läsas. Även i det fall att böneavsnittet läses, kan man sjunga uppmaningen till bön ”Låt oss be till Herren” (melodier till försångarens partier finns i gudstjänstboken).

Församlingens svar ”Herre, förbarma dig” sjungs liksom försångarens partier enligt den mässmusikserie man använder (alternativ A, Kyrielitanian). I mässa 1 kan man dock i alternativ a och b dela Kyrie i tre delar så att man första gången sjunger enbart ”Herre, förbarma dig”, andra gången ”Kristus, förbarma dig” och tredje gången ”Herre, förbarma dig”. Se närmare i gudstjänstboken.

Om kyrkans förbön (moment 18) placeras vid Kyrie (moment 6), utformas förbönen som en kyrielitania.

Alternativ B: Kyrie

Församlingen sjunger Kyrie enligt den mässmusikserie som valts. Man kan också använda Kyrie så att varje del upprepas två eller tre gånger (sex- eller niofaldigt). Då använder man sig gärna av s.k. alternatim, växelsång mellan församling och kör och/eller orgel. Vid särskilda tillfällen kan kören sjunga Kyrie.

7. Gloria och Laudamus (Lovsång till den heliga Treenigheten)

Jesu födelse är Guds svar på sitt folks behov av hjälp. Därför stämmer församlingen i högmässan in i änglarnas lovsång (Luk 2:14). Gloria och Laudamus är den lovprisningsbetonade höjdpunkten i gudstjänstens inledning. I lovsången finns hela Jesu liv med: hans födelse, lidande och död, uppståndelse och himmelfärd. Den traditionella laudamushymnen inrymmer i själva verket gudstjänstens hela ordinarium (alla fasta delar): Kyrie, Gloria, Sanctus och Agnus Dei. Här finns också beröringspunkter med Herrens bön och nattvardsbönen. Laudamus påminner oss om den himmelska bröllopfesten (Upp 19:7).

Församlingen står under Gloria och Laudamus.

Gloria har av tradition delats upp mellan försångare och församling. De inledande orden kan sjungas av liturgen, kantorn eller en församlingsmedlem. Man kan också använda sig av en försångargrupp. Gloria sjungs enligt söndagens/helgdagens mässmusikserie. Vid särskilda tillfällen kan Gloria och Laudamus sjungas av kör. Gloria skall under alla omständigheter sjungas, vilket innebär att de inledande orden inte kan läsas.

Laudamushymnen sjungs vanligen i högmässan, d.v.s. då nattvard firas. Laudamus kan i mässa 1, 2 och 4 sjungas som växelsång mellan försångare/kör och församling. Som alternativ till Laudamus kan man i mässa 1 och 4 använda någon av de treenighetspsalmer som föreslås i gudstjänstboken. Om man sjunger psalm 147 i stället för Laudamus, sjunger man v. 2–4, eftersom v. 1 är Gloria. I mässa 3 sjunger man den laudamuspsalm som ingår i mässmusiken, eftersom den är en del av mässans musikaliska helhet. Den bör inte bytas ut mot någon annan treenighetspsalm. Av samma orsak bör man inte heller ersätta Laudamus i mässa 2 med någon annan psalm.

Gloria och Laudamus utgår under adventstiden (från och med måndagen efter första söndagen i advent) och under fastetiden (från askonsdagen).

8. *Dagens bön*

”Sannerligen, jag säger er: vad ni ber Fadern om i mitt namn, det skall han ge er” (Joh 16:23). Så lyder Jesu löfte till oss. I dagens bön vänder sig församlingen till Fadern i Jesu namn. I sin bön kommer den ihåg Guds frälsningsgärningar. Den hänvisar till dem och ber om att få bli delaktig av dem.

Liturgen leder bönen antingen vid ambon eller vid altaret. Uppmaningen till bön kan följas av en stunds tystnad. Detta är särskilt motiverat, eftersom bönen är komprimerad och har en meditativ karaktär.

Uppmaningen, bönen och församlingens amen kan sjungas eller läsas. Om församlingen sjunger amen, bör man helst också sjunga uppmaningen. Om bönen sjungs, dvs. kantilleras, bör man bland evangeliebokens böner

välja ett alternativ som till sin uppbyggnad och stil passar att sjungas. Recitationsformel till dagens bön finns i gudstjänstbokens musikbilaga.

I evangelieboken finns flera bönealternativ för varje söndag och helgdag i kyrkoåret. De följer inte ordningen för de olika årgångarna. Bönerna är olika till stilen. Den första följer uppbyggnaden för den traditionella kollekthögmässan, och den används företrädesvis i högmässan. En del av bönerna passar bättre för andra former av gudstjänster och tideböner som firas under veckan än för högmässan. I allmänhet bör man inte bearbeta dagens bön.

Om kyrkans förbön har flyttats till moment 6 (Kyrrie), kan dagens bön på traditionellt sätt avsluta förbönen. I så fall följer första läsningen (moment 9) direkt efter Gloria och Laudamus. Under advents- och fastetiden när Gloria och Laudamus utelämnas kan dagens bön inledas utan uppmaningen "låt oss be".

II ORDET

I denna del av högmässan lyssnar församlingen till Guds ord och ger sitt svar på ordets tilltal. Gud talar till sitt folk genom Bibelns ord (läsningarna och evangeliet), predikan och psalmsången. Att lyssna till ordet leder till att tron föds (Joh 20:31; Rom 10:17), den som lyssnar till ordet tillväxer i tron (1 Petr 2:2) och församlingen uppbyggs (Apg 20:32). Kristus är själv närvarande i ordet.

Gud vill att det ord som utgår från hans mun inte vänder fruktlöst tillbaka (Jes 55:10–11). I denna del av högmässan ges det utrymme för församlingen att svara på olika sätt. Det sker genom tystnad, psalmsång och annan musik, trosbekännelse. Också förbönen som avslutar ordets del är ett svar på Guds ords uppmaning till åkallan och bön, förbön och tacksägelse (1 Tim 2:1).

9. Första läsningen

När vi läser de heliga skrifterna, försvinner gränserna för tid och rum och församlingen lever med i frälsningshistoriens händelser. På vägen till Emmaus förklarade Jesus själv ”för dem vad som står om honom överallt i skrifterna” (Luk 24:27). Redan vid urkyrkans gemensamma samlingar läste man det gamla förbundets heliga skrifter. Vid läsningen av dem minns församlingen (anamnes) och tackar för ”allt han (Herren) gjort för oss” (Jes 63:7).

I evangelieboken finns årgångsvis en gammaltestamentlig text för varje söndag och helgdag i kyrkoåret. Att läsa denna text lämpar sig på ett naturligt sätt för en lekman. Den som bär ansvar för förberedelsen av gudstjänsten bör se till att textläsaren kan förbereda sig för sin uppgift på ett sakenligt sätt och i god tid. Textläsaren bör också ges möjlighet att öva i kyrkorummet. Vid läsningen bör man sträva efter att uttrycka sig tydligt, så att man hörs och samtidigt uttrycker sig på ett naturligt sätt.

Textläsaren anmäler bibelstället t.ex. genom orden: *Låt oss lyssna till Herrens ord ur* – – Det är tillräckligt att ange bibelbok och kapitel. Läsningen sker i allmänhet vid ambon. Församlingen sitter under läsningen.

Läsningen eller en del av den kan också sjungas (kantillation). I bilaga 2 av handledningen finns kantillationstoner. Läsningen eller en del av

den kan också framföras som bibeltextbaserad musik (motett). Om texten sjungs i sin helhet, meddelas detta på lämpligt sätt.

Till läsningen kan man foga svarsord. Textläsaren avslutar läsningen med att säga: *Så lyder Herrens ord*. Och församlingen svarar: *Gud, vi tackar dig*. Det är viktigt att församlingens svar i så fall kommer med.

Efter läsningen kan utrymme ges för tyst meditation. Det är skäl att på lämpligt sätt informera om detta redan före läsningen av texten, till exempel på följande sätt: "Vi lyssnar först till Guds ord [ur Jobs bok] och reflekterar sedan över dess budskap i gemensam tystnad." Ifall man använder sig av svarsord följer tystnaden efter dem.

10. Svar

Det svar som ges på den första läsningen uttrycker speciellt den för ordets del karakteristiska växlingen mellan Guds tilltal och församlingens svar. I gudstjänsten "talar vår Herre själv med oss genom sitt heliga ord och vi i vår tur talar med honom i bön och lovsång" (Luther). Av gammalt har församlingen svarat sjungande på Guds ord.

Svaret på den första läsningen kan vara en psaltarpsalm, psalmsång, sång, instrumentalmusik eller stilla meditation. Om man använder den dagens psaltarpsalm som finns i evangelieboken både i moment 5 (Introitus) och i moment 10 (Svar), bör man välja psaltarpsalmens verser så att de kommer att utgöra en helhet i respektive moment. Det traditionella sättet att framföra psaltarpsalmen som svar är responsoriskt (se psalmtonerna i gudstjänstbokens musikbilaga). Psaltarpsalmen behöver inte sammankopplas med Gloria Patri.

Psalmen eller sången bör anknyta till texten. En lämplig längd för den förnämnda är en eller två verser. Sången kan vara körsång eller solosång. Till sin karaktär och till sitt innehåll bör den lämpa sig som svar. Man kan också använda sig av bibeltextbaserad musik, där man upprepar någon central vers i den lästa texten.

Instrumentalmusiken har till uppgift att hjälpa församlingen att meditera över det gudsord man har hört. T.ex. en orgelkoral över dagens psalm kan också användas.

Som svar kan man också använda tyst meditation. Man kan förbereda församlingen för den med några ord redan i samband med presentationen av läsningen.

11. Andra läsningen

Vid de första kristnas sammankomster lästes det gamla förbundets skrifter jämsides med "apostlarnas undervisning" (Apg 2:42). Många av aposteln Paulus brev var avsedda att läsas vid gudstjänsten (Kol 4:16). Det centrala i breven är förkunnelsen om Kristus. I honom har profeternas förutsägelser gått i uppfyllelse.

Textläsaren framför den andra läsningen som finns i evangelieboken. Det rekommenderas att den som läser texten är en annan person än den som stod för den första läsningen. (Se moment 9 angående textläsare, anmälan av läsningen, läsningen och svarsorden). Församlingen sitter också under den andra läsningen.

12. Dagens psalm (Graduale)

Dagens psalm är huvudpsalmen i högmässan. Förebilden till psalmen finns i det medeltida och musikaliskt rika psaltarpsalmsgraduale som anknöt till söndagens eller helgdagens texter. I dagens psalm ligger tyngdpunkten på församlingspsalmens karaktär av förkunnelse, meditation över Guds ord och bön.

I evangelieboken finns det förslag till dagens psalm. När man sjunger dagens psalm, är det skäl att sträva efter ett mångsidigt musikaliskt genomförande. Församlingens psalmsång i gudstjänsten bör berikas med kör, orgel och/eller andra instrument (alternativt, instrumentalverser, diskantstämma). Man kan inte ersätta dagens psalm med annan musik.

13. Evangelium

I evangelierna hör vi Jesu egen röst i gudstjänsten. Därför får bibel-läsningen i gudstjänsten sin höjdpunkt när vi lyssnar till evangelie-texten. Församlingen kan svara på evangeliets glada budskap med en hallelujasång, ett uttryck för påskens glädje. Församlingen lovpris-sar den närvarande Kristus, honom som kommer med frälsningen och har besekrat döden.

I evangelieboken finns det en evangelieperikop för varje söndag och helg-dag i kyrkoåret. Evangeliet läses av den som är liturg/predikant i guds-tjänsten eller av diakonen. Evangeliet läses vid altaret, vid ambon eller i predikstolen. Evangeliets särställning i högmässan framgår av det sätt på vilket det läses. Församlingen lyssnar till texten stående och visar så sin högaktning för Kristus, som är Bibelns kärna och stjärna (Luther).

Läsaren anmäler evangeliet genom att t.ex. säga: *Vi reser oss för att höra dagens heliga evangelium.* Därefter följer den i handboken angivna halle-lujasången, som eventuellt kan följas av en hallelujavers. Hallelujaversen sjungs av försångaren eller kören. Efter den upprepar församlingen hal-lelujasången.

Om halleluja sjungs, kan läsaren efter sången precisera det ställe som skall läsas genom att t.ex. säga: *Evangelisten Lukas skriver i det – – kapitlet.* Efter läsningen kan man upprepa hallelujasången. Men då upprepar man inte hallelujaversen. Om man använder svarsord, kommer dessa genast ef-ter läsningen före upprepningen av halleluja. Om hallelujasången används endast en gång, kan man placera den antingen före eller efter läsningen av evangeliet. Det mest kompletta sättet att läsa evangeliet är sålunda (som exempel används pingstdagens hallelujavers):

Läsare	<i>"Låt oss stående lyssna till dagens heliga evangelium."</i>
Församling	Hallelujasång
Försångare	<i>"O du helge Ande, kom till oss! I dina trognas hjärtan tag av nåd ditt hem, och lågan av din helga kärlekseld upptänd i dem."</i>
Församling	Hallelujasång
Läsare	<i>"Evangelisten Johannes skriver i det – – kapitlet"</i> Textläsning.
Läsare	<i>"Så lyder det heliga evangeliet."</i>
Församling	<i>"Kristus, vi lovar dig."</i>
Församling	Hallelujasång

För varje mässerie finns en egen hallelujasång. Den kan följas av en hallelujavers varvid hallelujasången upprepas.

Hallelujaversen finns i evangelieboken. Halleluja utgår under fastetiden från och med askonsdag. I stället kan man använda de psalmstrofer som finns i evangelieboken. Melodier till hallelujaverserna och psalmstroferna har utgetts som tilläggsmaterial. En försångare eller en kör sjunger dem efter anmälningen av evangeliet.

Om man inte använder sig av hallelujasång, kan läsaren anmäla evangeliet genom att t.ex. säga: *Vi reser oss för att höra dagens heliga evangelium enligt evangelisten Lukas. [Han skriver i det – – kapitlet].*

Svaret (*Så lyder det heliga evangeliet – Kristus vi lovar dig*) kan läsas eller sjungas. Om svaret sjungs kan försångaren vara en annan än läsaren.

Man kan också sjunga evangeliet eller en del av det. I bilaga 2 i handledningen finns det evangelietoner med exempel avsedda för sjungandet av evangeliet. Evangeliet eller en del av det kan också genomföras i motettform.

Vid läsningen av evangeliet kan man ha en procession (evangelieprocession) som startar i slutet av dagens psalm. Evangelieboken hämtas från ambon och bärs i procession till kyrkans mittgång. Om man använder ljus, bärs dessa på ömse sidor om evangelieboken.

14. Psalm

Före predikan kan församlingen sjunga en psalm där den ber om den heliga Andens hjälp att rätt lyssna till Guds ord. Det är ändå mera att rekommendera att inleda predikan omedelbart efter att evangeliet har lästs. På så sätt betonas sambandet mellan evangelium och predikan.

Om man använder sig av en psalm, bör den vara kort och kärnfull. I stället för psalm kan man använda annan musik.

15. Predikan

Predikan är inte enbart att tala om Gud, utan Gud själv talar i predikan genom den som predikar (2 Kor 5:20). Därför är predikan evangeliets röst som skänker den frälsande tron. Jesu predikan i synagogan i Nasaret sammanfattar avsikten med predikan: ”I dag har detta skriftställe gått i uppfyllelse inför er som hör mig” (Luk 4:21). Predikan pekar inte på någonting utanför sig själv, utan den är själv förmedlaren av frälsningen, ett nådemedel. När församlingen lyssnar till predikan, blir den delaktig av alla Guds frälsningsgärningar.

I ordningen för högmässan kommer predikan genast efter läsningen av de heliga skrifterna och leder över till trosbekännelsen. Detta visar vad det handlar om i predikan: den innebär att undervisning ges i den heliga Bibeln, som utläggs och ges en aktuell tolkning. Av predikan förväntar sig församlingen svar på vad de lästa bibelorden innebär för mig och oss alla, här och nu. Den kristna tron är ingen stum gåta. Den har ett innehåll som kan förstås, som kan kläs i ord och tillämpas på livet.

I grund och botten är predikan förkunnelse av evangeliet. Dess uppgift är att förklara varför människan behöver Kristus. En äkta predikan föder och stärker tron på Kristus och ger mod att följa honom. Den förstärker kärleken till nästan, ger kraft för vardagen och hjälper oss att förtrösta på Guds löften: ”Jag skall ge er en framtid och ett hopp” (Jer 29:11).

Trosbekännelsen följer på predikan. Det betyder att predikan förutom i bibelordet också bör förankras i den apostoliska tro som församlingen gemensamt bekänner [se också avsnittet Predikan, sidorna 91–96].

Predikan hålls över den aktuella årgångens evangelium eller också över någon av första eller andra läsningens texter (jfr KO 2:4). I första hand predikar man över evangeliet. Om man som predikotext väljer någon av första eller andra läsningens texter, rekommenderas det att man i predikan för lyssnarna rekapitulerar huvudpunkterna i den text de hört läsas. Det är inte skäl att ändra på bibeltexternas ordningsföljd, även om man skulle predika över någon annan text än evangeliet. Av kyrkoårets bibeltexter är i synnerhet den första läsningens text (den gammaltestamentliga texten) men också den andra läsningens text (episteln) valda så att de hör ihop med evangeliet. Därför bör man alltid ta hänsyn till evangeliet, också då när man predikar över någon av texterna ur läsningarna.

Enligt förordet i gudstjänstboken ”är det med tanke på gudstjänstens helhet motiverat att liturgen också predikar.” Också den assisterande prästen kan predika. I enskilda fall kan kyrkoherden kalla en sådan medlem av evangelisk-luthersk kyrka som är konfirmerad och känd för sin kristna övertygelse att predika vid gudstjänsten (KO 2:6,3).

Predikan sker från predikstolen, vid ambon eller på någon annan lämplig plats. Predikan kan avslutas med bön.

Om beredelsen (moment 4) flyttas efter predikan, kan man före beredelsen ha en psalm eller annan musik som leder fram till beredelsen. Tacksägelsebönen i beredelsen utelämnas, om trosbekännelsen följer direkt på avlösningen. Det rekommenderas att den assisterande prästen leder beredelsen från ambon (om Beredelsen, se moment 4).

16. *Credo (Trosbekännelse)*

Trosbekännelsen är ett svar på evangeliet och predikan, ett slags amen. Samtidigt leder den över till nattvarden: denna tro är gemensam för dem som nattvarden förenar med Kristus och nästan. Där utgör bekännelsen till den treenige Guden och lovprisningen av hans frälsningsgärningar en enda helhet. Trosbekännelsen är en del av det tackoffer som församlingen frambär (Hebr 13:15). Enligt Luthers Stora katekes förkunnar trosbekännelsen evangeliet om den treenige Gudens kärlek: Fadern ger oss hela sin skapelse, Kristus hela sitt verk och den heliga Anden alla sina gåvor.

Församlingen står upp och läser trosbekännelsen unisont. Trosbekännelsen leds av liturgen, predikanten eller en assisterande präst. Trosbekännelsen leds vid ambon, från predikstolen eller vid altaret. Man kan uppmana till den t.ex. på följande sätt: *Låt oss resa oss och bekänna vår gemensamma kristna tro.* I samband med uppmaningen kan man vid behov nämna vilken trosbekännelse det är som skall läsas. Man kan också inleda trosbekännelsen så att den som leder den säger trosbekännelsens första ord (*Jag tror på Gud Fader – – /Vi tror på en Gud – –*).

I formuläret kommer den apostoliska trosbekännelsen först, men särskilt vid festliga högmässor kan de gamla kyrkornas gemensamma tros-

bekännelse, den nicenska bekännelsen rekommenderas. Den apostoliska trosbekännelsen används vid gudstjänst och vid de gudstjänster som hålls under veckan.

Man kan också använda psalm 146 som sjungen trosbekännelse. Då utgår följande psalm (moment 17).

17. *Psalm*

Den psalm som sjungs efter predikan är församlingens svar på det som man har hört (s.k. avslutningspsalm på predikan). Den bör anknyta till innehållet i predikan.

Psalmen kan utelämnas. I stället kan man använda annan musik.

18. *Kyrkans förbön*

I Bibeln uppmanar man till förbön för alla: "Först och främst uppmanar jag till bön och åkallan, till förbön och tacksägelse för alla människor, för kungar och alla som har makt, så att vi kan leva ett lugnt och stilla liv, på allt sätt fromt och värdigt" (1 Tim 2:1–2). I den gemensamma förbönen förrättar församlingen sin prästerliga tjänst genom att bära fram gemensamma angelägenheter och alla människor inför Gud. Enligt den gyllene regeln (Matt 7:12) ställer församlingen sig på medmänniskans plats, tar del i hennes glädje och bekymmer och för fram dem med tacksamhet och förtröstan inför Gud (Fil 4:6).

Enligt kyrkohandboken bör kyrkans förbön innehålla åtminstone följande förbönsämnen: 1) bön för den kristna kyrkan och församlingen samt för utbredandet av evangeliet, 2) bön för överheten, den offentliga maktutövningen och freden, 3) bön för människor som på olika sätt är i svårigheter samt 4) bön för aktuella ämnen. Kyrkans förbön bör också lämna rum för tyst bön där gudstjänstdeltagarna i förbön kan bära fram människor och sådant som står dem nära.

Man bör sträva efter att sammanställa kyrkans förbön tillsammans med församlingsborna. Förberedelserna sköts av liturgen, diakonen eller en assisterande präst. Man tänker igenom förbönens struktur och det sätt på vilket den skall genomföras samt formulerar den egentliga bönen. I förbönen kan man dra nytta av de gemensamma förböner och förbönsämnen som ingår i gudstjänstboken.

Församlingsborna bör få information om möjligheten att be om församlingens förbön. Man bör komma överens om hur förbönsämnena samlas in (t.ex. förbönslådor). En församlingsanställd som ansvarar för sammanställningen av kyrkans förbön eller förbönsledaren samlar in bönelapparna före gudstjänsten och ser till att de kommer med i förbönen.

När förbönen förbereds och genomförs bör man beakta att bönen inte får bli för lång. Den får inte innehålla formuleringar som är emot kyrkans bekännelse, innehåller uppviglande element eller sårar församlingsmedlemmens personliga integritet.

I samband med förbönen eller kort före den kan man tillkännage döpta, förelysta eller vigda samt avlidna. Tillkännagivelserna kan göras på tre sätt, av vilka de två första främst rekommenderas:

1. Namnen och de förböner som hör samman med dem (både musik och/eller symbolhandling) infogas i förbönen (se förbönsämnena).
2. Namnen läses före själva förbönen och de förböner som ansluter sig till dem placeras som en del av förbönen.
3. Namnen och de böner som ansluter sig till dem läses först och efter det följer kyrkans förbön som en skild avdelning.

Före förbönen kan man som förbönsämnena läsa också andra anmälningar (t.ex. gällande församlingens verksamhet eller val), och man ber sedan under förbönen för de ämnen som har anmälts. På böndagen för de kristnas enhet (18.1.) eller vid gudstjänsten den söndag som föregår denna dag läser man upp böndagsplakatet som avgetts av Republikens President.

Förbönen leds av den som fungerar som diakon i högmässan, av en assisterande präst eller av liturgen. Församlingsmedlemmarna kan delta som assistenter när förbönsämnena anmäls och när förböner framförs. Förbönen bes vid ambon eller vid altaret.

Förbönen berörs också av det som har sagts om beredelsen: därför att förbönen är både gemensam och personlig gäller det att prioritera böne-

sätt där gudstjänstdeltagaren själv kan medverka genom böneacklamation, böneomkväde, instrumentalmusik eller tystnad. Därvid kan man avsluta förbönsavsnitten t.ex. med orden *Herre, vi ber till dig* eller *Herre, hör vår bön*. Som böneomkväde kan man också använda en lämplig psalmvers eller en del av den, ett versradspar. Endast av särskilda skäl bör man använda förböner som liturgen eller assistenten ber ensam.

Under fastetiden (fr.o.m. askonsdag) rekommenderas det att man använder litanian eller Trishagion som förbön. Dessa lämpar sig även för andra tidpunkter av kyrkoåret.

Kollektändamålet anmäls efter kyrkans förbön före tillredelsepsalmen (offertorium). Före kollektanmälan kan man kort läsa övriga nödvändiga tillkännagivanden. Om man inte välsignar kollekten efter att den burits upp, kan man anmäla kollektändamålet som ett förbönsämne före kyrkans förbön. Förbönen kan då kopplas samman med en bön för kollektens ändamål.

Kyrkans förbön kan förläggas till moment 6 (Kyrie). Då indelas den i avsnitt genom böneacklamationen *Herre, förbarma dig*.

III NATTVARDEN

Kristus ger sig själv och alla sina gåvor åt oss i nattvarden. Han förenar oss med sig själv och gör oss delaktiga av sitt unika offer och dess frukter, syndernas förlåtelse och evigt liv. När församlingen firar altarets sakrament, minns den Kristus och tackar Gud för alla hans gärningar. Nattvarden förenar också de kristna med varandra. De som tillsammans tar emot Kristi kropp och blod bekänner en gemensam tro och delar varandras glädjeämnen och sorger. Nattvarden ger kraft mitt i vardagen och förpliktat oss till att följa Kristus och älska vår nästa. Den förenar oss med den Lammets bröllopsmåltid som den triumferande församlingen firar för evigt i himlens glädje (Upp 19:7–9). Allt detta – närvarons hemlighet, tacksägelsen och det inbördes delandet – syns i det sätt på vilket församlingen tar till sig altarets sakrament.

19. Tillredelsepsalm (Offertorium)

Offertorium betyder att bära fram (offerre). Det bröd och vin som dukas fram på nattvardsbordet är frukterna av jordens gåvor och människans arbete. I dem och genom dem ger Kristus sig själv och sina frälsande gåvor.

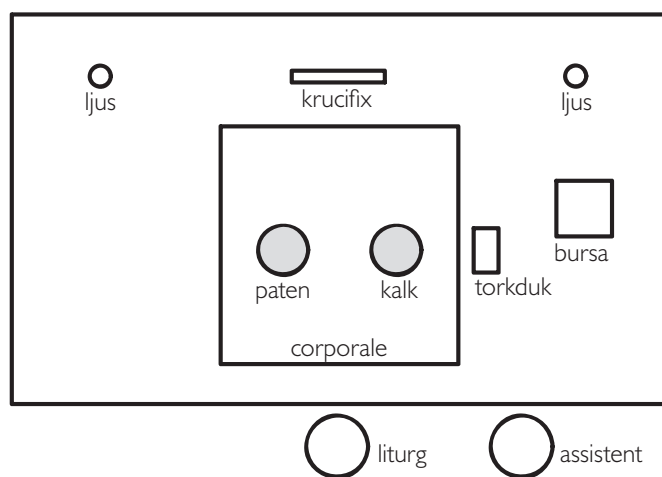
Församlingen bär fram till altaret Guds goda gåvor, brödet och vinet, som ett tacksägelseoffer. Ordet och bönen gör dem till ett sakrament. Luther konstaterar att brödet och vinet först offras för att välsignas, så att de kan heliggöras genom ordet och bönen. Men när de har välsignats och konsekrerats, offras de inte längre utan tas emot som Guds gåva.

Dukningen av nattvardsbordet har sedan gammalt hört samman med att församlingen gett en kärleksgåva. Därför bär man också under tillredelsepsalmen upp en kollekt som ett uttryck för församlingens diakonala omsorg. Församlingen ger som gåva vad den själv har fått som gåva av Gud (1 Kor 4:7). Samtidigt ber den att den givna offergåvan skall bli till välsignelse för mottagaren (kollekten välsignas).

När man väljer tillredelsepsalm bör man betona psalmer som har anknytning till nattvarden och har drag av tacksägelse. I stället för psalmen kan man använda sig av körsång eller instrumentalmusik.

När kollekten har samlats in, kan den välsignas framme i koret enligt bönen i gudstjänstboken eller med fria ord. Man behöver inte avbryta eller avsluta psalmen för välsignandet. Kollekten lämnas på synlig plats i koret (helst inte på altaret) och förs till sakristian först efter gudstjänstens slut.

Före tillredelsepsalmen kan diakonen eller en annan assistent ge korta anvisningar som har att göra med det praktiska vid nattvardsfirningen. Före dukningen kan nattvardselementen finnas på altaret eller på ett särskilt hjälpbord (kredensbord) [se sidorna 98–99 i kapitel 4].

Dukningen av nattvardsbordet sedd ovanifrån. I teckningen finns inte oblatasken och vinkannen med, därför att man har tänkt att dessa finns på kredensbordet. Platsen för gudstjänstboken är till vänster om corporale.

Nattvardsbordet dukas under tillredelsepsalmen. Bordet dukas antingen av liturgen, den assisterande prästen eller gudstjänstdiakonen, så att han

- kommer till altaret genom att visa högaktning med knäfall eller en bugning,
- breder ut det vita corporalet mitt på altaret, om ett sådant används,
- överför en lämplig mängd oblater från oblatasken till patenen och vid behov till corporalet,
- håller en lämplig mängd vin ur kannan i kalken samt
- ställer patenen och kalken bredvid varandra på corporalet så att kalken står till vänster från församlingens sida sett.

Nattvardebordets dukning när liturgen står vänd mot församlingen (versus populum).

Efter dukningen ställer sig liturgen vid altarets mitt. De övriga assistenterna vid nattvardsdistributionen anländer till altaret efter dukningen. Andra lämpliga tidpunkter att komma fram till altaret är före fridshälsningen eller omedelbart innan distributionen inleds.

Om man använder ett s.k. hjälpbord (kredensbord), utförs dukningen på motsvarande sätt, men så att oblatasken och vinkannen inte ställs på altaret. Till en början finns alla nattvardselementen på kredensbordet. Från bordet för man sedan till altaret corporale, paten och kalk. Efter detta fyller man patenen och kalken på altaret på vanligt sätt, varefter oblatasken och vinkannen ställs tillbaka på kredensbordet. Att använda sig av ett kredensbord har att göra med nattvardens betydelse: på bordet förvarar man vanliga element, som avskiljs till heligt bruk genom att konkret hämtas från kredensbordet till altaret.

20. Nattvardebön (den eukaristiska bönen)

När Jesus instiftade nattvarden, tog han ett bröd och "tackade Gud" (1 Kor 11:24). Han befallde att man skulle fira nattvarden till minne av hans lidande: "Gör det till minne av mig." (1 Kor 11:24). Dessa två handlingar, att man tackar Gud och minns Kristus, sker så att bönen och instiftelseorden utgör en helhet i nattvardebönen. Nattvardebönen börjar med prefationsdialogen och slutar med ett amen som föregår Herrens bönen. En gemensam början och ett gemensamt slut visar att bönen är gemensam för hela församlingen. Det är liturgens uppgift att leda bönen.

Prefationsdialog

Den prefationsdialog som inleder nattvardsbönen uttrycker nattvardens mysterium och kallar till tacksägelse och lovsång. Liturgen uppmanar församlingen att med bön och tacksägelse "lyfta sina hjärtan till Gud." På detta sätt uppmanas hela församlingen till gemensam bön, som liturgen riktar till Gud genom Sonen i den heliga Anden. Den treledade prefationsdialogen öppnar hela nattvardsbönen och hör till liturgins äldsta delar. Den hör till mässans fasta delar.

Liturgen sjunger eller läser den treledade prefationsdialogen. Om liturgen läser sin andel, kan församlingen göra likadant.

Prefation

I prefationen lovprisar församlingen Gud tillsammans "med änglarna och alla heliga" och tackar honom för Kristi försoningsgärning. Enligt urgammal tradition inom kyrkan i väst utgör orden i prefationens inledande del "sannerligen, du ensam är värd att vi alltid och överallt tackar och lovar dig" en fortsättning på prefationsdialogens sista vers "därför vill vi med änglarna och alla heliga". Den mellersta delen varierar enligt kyrkoåret.

Liturgen sjunger eller läser prefationen. Prefationsdialogen, prefationen och Sanctus bildar en musikalisk helhet, och därför är det naturligt att prefationen sjungs, om liturgen har musikalisk förmåga. Gudstjänstboken innehåller melodier till prefationen för alla mässmusikserier.

Sanctus (Helig)

I Sanctus bekänner församlingen Guds majestät genom att stämma in i änglarnas rop inför Herren i den syn profeten Jesaja hade: "Helig, helig, helig är Herren Sebaot! Hela jorden är full av hans härlighet" (Jes. 6:3). I slutet av hymnen stämmer församlingen in med folkskaran, som med höjda palmkvistar hälsar Kristus välkommen och ber om frälsning: "Hosianna, Davids son! Välsignad är han som kommer i Herrens namn. Hosianna i höjden!" (Matt 21:9)

Församlingen sjunger Sanctus enligt den mässmusikserie som man använder. Församlingen står under Sanctus och kan förbli stående fram till att den går för att ta emot nattvarden. Denna ekumeniska praxis betonar nattvardsbönen karaktär av lovprisning.

Bönen och instiftelseorden

I denna bön, där instiftelseorden är det centrala, tackar församlingen den treenige Guden genom att först komma ihåg hans frälsningsgärningar: skapelsen, sändandet av profeterna, Kristi födelse, lidande, död och fröjdefulla uppståndelse samt skapandet av en ny himmel och en ny jord (anamnes). I instiftelseorden hör församlingen Kristi egna ord, som gör nattvarden till ett sakrament.

I bönen epikles övergår ihågkommandet till en begäran (epikles): församlingen ber om att Fadern skulle sända oss sin heliga Ande, så att vi i tro kan ta emot nattvarden, fira den på ett värdigt sätt och av den få kraft till att leva i inbördes kärlek. En sådan tro och ett sådant tack är den heliga Andens verk i människan. Bönen slutar med en lovprisning (doxologi), bakom vars ordalydelse vi känner igen aposteln Paulus ord: "Ty av honom och genom honom och till honom är allting. Hans är härligheten i evighet, amen" (Rom 11:36).

Bönen frälsningshistoriska "intrig" och trinitariska struktur svarar mot gammalkyrkliga formuleringar (formula) och nattvardsböner.

I gudstjänstboken finns fem alternativ för nattvardsbönen. Liturgen väljer något av alternativen och leder bönen. Nattvardsbönen utelämnas inte och bearbetas heller inte. Enligt traditionell sed kan liturgen be med utbredda händer. De som assisterar vid nattvarden kan delta i den avslutande lovprisningen (doxologin).

Under de instiftelseord som gäller brödet tar liturgen patenen (eller det stora nattvardsbrödet) i sin hand och kan göra korstecknet vid orden tackade Gud. Under instiftelsens ord för kalken och vinet tar han kalken i sin hand och kan göra korstecknet vid orden tackade Gud. Liturgen gör korstecknet endast över en paten och en kalk. Om man utför elevation som tecken på tillbedjan, höjer liturgen efter de instiftelseord som gäller brödet lugnt patenen ovanom brösthöjd i församlingens åsyn och stäl-

ler den sedan tillbaka på altaret. Elevationen kan följas av att han böjer knäna eller bugar. Också gudstjänstdeltagarna kan, om de så vill, buga sig lätt. Man går till väga på motsvarande sätt i samband med vinet.

Nattvardsbönen kan innehålla församlingens acklamation, dvs. gemensamma bön (*Din död förkunnar vi, Herre* – 1 Kor 11:26). Detta förstärker också församlingens gemensamma deltagande och betonar nattvardens karaktär av gemensam måltid. Acklamationen kan läsas eller sjungas. Melodier finns i gudstjänstbokens musikbilaga.

Liturgens andel avslutas med doxologin *Genom honom, med honom och i honom* –. Under doxologin kan liturgen höja kalken och patenen. Redan i de äldsta liturgiska handskrifterna känner man till seden att i samband med doxologin höja nattvardselementen.

Församlingen avslutar nattvardsbönen genom att sjunga eller säga amen. Detta amen är församlingens svar på hela bönen och instiftelseorden. Därför bör det inte utelämnas.

21. Herrens bön

Herrens bön är bordsbönen för dem som firar nattvard. Dess olika delar uttrycker också innehållet i nattvarden (t.ex. Guds rikes ankomst, dagligt bröd, förlåtelsen).

Herrens bön läses unisont av hela församlingen. Den melodi som finns i gudstjänstboken är i första hand avsedd för tideböerna, men kan också användas i andra gudstjänster. Liturgens inledande ord *Fader vår* utgör samtidigt en inbjudan att komma med i bönen. Om man vill kan man använda en kort uppmaning, t.ex. *Vi ber den bön som Herren Kristus har lärt oss* eller *Hör oss när vi tillsammans ber*. Även den ekumeniska versionen av Herrens bön kan användas, om man så kommer överens i församlingen.

Liturgen och assistenterna kan böja knä under bönen.

22. *Pax (Herrens frid)*

Fridshälsningen för samman nattvarden med både påsken och julen. Den uppståndne Kristus ger sina egna den frid/fred (Joh 20:19) som änglarna förkunnade i julnatten (Luk 2:14). Fridshälsningen är ett tecken för hoppet om fred och enhet för Kristi kyrka och hela mänskligheten. Nattvardens karaktär av gemenskap (*communio*) förstärks, när gudstjänstdeltagarna också konkret tillönskar varandra frid. Samtidigt uppvisar de inbördes kärlek genom att bli delaktiga av brödet och vinet. Fredens/fridens tecken har då samband med Kristi undervisning: "Om du bär fram din gåva till offeraltaret och där kommer ihåg att din broder har något otalt med dig, så låt din gåva ligga framför altaret och gå först och försona dig med honom; kom sedan tillbaka och bär fram din gåva" (Matt 5:23–24).

Liturgen sjunger eller läser fridshälsningen. Om liturgen läser sin del, kan församlingen svara på samma sätt.

Någon av assistenterna eller diakonen kan uppmana gudstjänstdeltagarna att tillönska varandra frid. Till önskan kan man foga någon konkret handling som uttryck för frid (se t.ex. 1 Kor 16:20), exempelvis att ta varandra i hand. Att tillönska varandra frid går naturligt med de gudstjänstdeltagare som står/sitter närmast.

23. *Agnus Dei (O Guds lamm)*

I hymnen *Agnus Dei* lovprisar Kristus, som är närvarande i nattvarden. Samtidigt sammanfattar hymnen nattvardens centrala innehåll. "Agnus Dei besjunger och lovprisar Kristus för att han burit våra synder" (Luther). Ursprungligen anslöt sig hymnen till brytandet av brödet innan man delade ut nattvarden. Den pekar på Johannes döparens ord: "Där är Guds Lamm som tar bort världens synd" (Joh 1:29)!

Församlingen sjunger stående hymnen *Agnus Dei* enligt den mässmusikserie som man har valt. Under hymnen, som riktas till Kristus, bör natt-

vardselementen vara synliga för församlingen och i fokus för uppmärksamheten. Först efter hymnen går man till de olika distributionsställena.

Enligt traditionen kan liturgen bryta brödet under Agnus Dei eller efter hymnen. Liturgen kan följa denna tradition och bryta brödet. I samband med brytandet kan han använda Nya testamentets ord (1 Kor 10:17).

*Brödet som vi bryter
är en delaktighet i Kristi kropp.
Så är vi, fastän många, en enda kropp,
för alla får vi del av
ett och samma bröd.*

För brödsbrytelsen reserverar man ett nattvardsbröd som är större än en vanlig oblat.

24. Måltiden

Ordet för nattvardsmåltid, communion, latinets *communio*, ger uttryck för nattvardens karaktär av gemensam måltid. Gudstjänstdeltagarna blir delaktiga av Kristus och hans offer. Communion innebär även inbördes gemenskap mellan församlingens medlemmar och gemenskap med dem som redan har hunnit fram till den triumferande församlingen i himlen.

Nattvardsinbjudan

Liturgen inbjuder församlingen till nattvarden med någon av gudstjänstbokens formuleringar eller med en fri formulering. När man använder evangeliets egna ord, betonas att det är Kristus själv som bjuder in. Liturgen och nattvardsassistenterna har patenen och kalken i händerna.

Kommunionen

Kyrkorättsligt sett är prästen ansvarig för nattvardsdistributionen. Som distributionsord använder man de ord som finns i formuläret för högmässan. I allmänhet delar prästen ut brödet och assistenterna vinet. Utdel-

ningen bör ske lugnt men utan onödigt dröjsmål. I samband med distributionen använder man inga gester (t.ex. handpåläggning).

Nattvarden delas ut i koret, dit gudstjänstdeltagarna anländer. Nattvarden kan också delas ut på annan plats i kyrkorummet enligt situation och gemensam överenskommelse. Konsekrationen förrättas alltid vid altaret. Man förflyttar sig till distributionsställena omedelbart innan utdelningen.

I kyrkoordningen (KO 2:9) ges direktiv om firandet av nattvard på andra ställen än i kyrkan. I kyrkoordningen (KO 2:11,2) stadgas om barns rätt att delta i nattvarden. Den vuxne som barnet kommer fram tillsammans med fattar beslut huruvida barnet får nattvarden eller blir välsignat. I församlingen bör man komma överens om hur barnen välsignas vid nattvardsbordet. I främsta hand är det utdelaren av brödet som välsignar barnen genom att använda den trinitariska välsignelsen: "Vår herres Jesu Kristi nåd, Gud Faders kärlek och den helige Andes delaktighet vare med dig." Utdelaren av vinet upprepar inte välsignelsen [se också kapitlet Barnen i gudstjänsten, sidorna 73–77].

Nattvarden delas ut i duklag eller kontinuerligt, s.k. obrutet nattvardsbord. När man delar ut brödet och vinet, är det skäl att beakta de olika mottagningssätt som gudstjänstdeltagarna väljer [se också kapitlet Utdelning av nattvarden sidorna 101–102].

Olika specialgrupper (t.ex. handikappade) kan behöva särskilda arrangemang för att kunna ta emot nattvarden. Vid behov kan man då använda hjälpmedel (t.ex. sked). Man kan i undantagsfall också ge nattvarden endast i en form.

Om en person från ett annat kyrkosamfund inte kan ta del i nattvarden men andligt sett vill delta i communionen, kan han komma fram för att välsignas. Enligt ekumenisk praxis anmäler personen då sin avsikt genom att sätta höger hand på vänster axel. Då kan liturgen välsigna honom med den trinitariska (eller apostoliska) välsignelsen [se kapitlet Rätt att delta i nattvarden, sida 100–101, och Ekumeniska sammankomster, sidorna 123–127].

Om det i kyrkan finns grupper som inte deltar i nattvarden men vill bli välsignade, välsignas de på det sätt som man har kommit överens om i församlingen.

Man strävar efter att konsekvrera endast så mycket bröd och vin som behövs i nattvarden. I synnerhet oblater kan man ofta behöva fylla på. När man lägger till oblater från oblatask till paten, läser liturgen eller annan präst med låg stämman den del av instiftelseorden som berör brödet och gör korstecknet. Om man behöver mera vin, sköter assistenten påfyllningen. Om vinet helt tar slut under distributionens gång, håller liturgen eller annan präst mera vin i kalken och läser med låg stämman den del av instiftelseorden som berör vinet och gör korstecknet.

Man bör sträva efter att de välsignade nattvardselementen helt används under nattvardsutdelningen. Det föreligger inget principiellt hinder för att de överblivna nattvardselementen förvaras skilt för sig för senare bruk. Det kan då röra sig om församlingens följande högmässa eller sjukkommunion. Kyrkoherden ansvarar för att hanteringen av överblivna nattvardselement sker på ett för nattvarden värdigt sätt. Det praktiska tillvägagångssättet bör stämma överens med luthersk nattvardspraxis [se också kapitlet Hantering av överblivna nattvardselement, sida 102–103].

Kyrkoherden bör övervaka att nattvardskärnen är i tillbörligt skick. Efter varje användning skall de tvättas omsorgsfullt. När nattvard firas och vid distributionen bör alla parter eftersträva noggrannhet och renhet.

Under nattvarden kan man ha psalmsång, annan musik eller tystnad. Musiken bör lyfta fram nattvarden innehåll eller anknyta till kyrkoåret eller söndagens/helgdagens tema. Också i nattvardsmusiken ger församlingen uttryck för sin andliga samhörighet och gemensamma delaktighet av sakramentet. Nattvardsmusiken bör planeras så att kantor, kör och andra musikanter har möjlighet att delta i nattvarden.

Slutord

När alla som kommit fram tagit emot nattvarden, uttalar liturgen slutorden. I samband med slutorden förekommer ännu ingen sändning, inte heller höjande av paten och kalk. Församlingen svarar på slutorden med ett amen.

Efter slutorden täcker liturgen, en assisterande präst eller diakonen över nattvardskärnen (och flyttar dem till kredensbordet). Före tacksägelsebönen kan det råda en stunds tystnad. Efter slutorden eller efter tacksägelsebönen återvänder nattvardsassistenterna till sina sittplatser.

25. Tacksägelsebön

Efter måltiden tackar församlingen för nattvardens gåva. I tacksägelsebönens ord syns också församlingens förhoppning om att en gång få bli delaktig av/ta del i den himmelska bröllopsmåltiden.

Tacksägelsebönen leds av liturgen vid altaret eller ambon. Till sin struktur liknar denna bön dagens bön (angående genomförandet av bönen se moment 8, Dagens bön). I gudstjänstboken finns flera alternativ till tacksägelsebön.

Man kan också använda en psalm som tacksägelsebön. Då kan uppmaningen till bön formuleras exempelvis på följande sätt: *Låt oss resa oss och tacka Gud för nattvardens gåva genom att sjunga psalm* – –. Liturgen uttalar uppmaningen till bön.

IV AVSLUTNING

Centrala teman i högmässans avslutande del är tacksägelse och välsignelse. Gud själv och hans gåvor är föremål för vår lovprisning. Avslutningen är samtidigt också en sändning ut att tjäna Gud och vår nästa (*Ite, missa est – Gå, ni utsända*). Gudstjänsten ger oss en försmak av himmelrikets festglädje, men den pekar också mot vardagen. Den gör oss inte främmande för vardagen utan sänder ut de kristna att vårda sig om och bygga upp den. Högmässan utrustar för vardagens gudstjänst och ger kraft för det gemensamma livets utmaningar. På så sätt hör välsignelsen och sändningen ihop.

26. *Benedicamus* (Lovprisning)

I slutet av högmässan ljuder församlingens påsklovprisning, halleluja. Församlingen lovprisar treenig Gud som besegrat döden och skänker det nya livet. Församlingens halleluja återspeglar den himmelska lovsång som skildras i Uppenbarelseboken (19:6). Hela högmässan är en försmak av den himmelska festen.

Förläsaren eller -sångaren uppmanar församlingen att tacka och lova Gud (*Benedicamus*). Som läsare eller sångare kan den assisterande prästen eller en församlingsmedlem fungera. Uppmaningen ges från en lämplig plats i koret eller vid ambon. Vid lovprisningen använder man den melodi som hör till mässmusikserien.

Lovprisningen kan också sjungas som psalm. Då kan uppmaningen utformas t.ex. med följande ord: *Låt oss resa oss och lova Herren genom att sjunga* – –. Om man sjungit en psalm som tacksägelsebön efter nattvarden, utlämnas moment 26.

27. *Välsignelse*

Den treenige Guden välsignar församlingen i kraft av sitt namn och rustar den så för kärlekens gärningar.

Liturgen läser välsignelsen, som församlingen tar emot med sitt amen. I första hand sker välsignelsen från korets mitt eller alternativt från altaret eller vid ambon. Mose och Aron höjde sina händer, när de välsignade Israel (3 Mos 9:22). Också den uppståndne Jesus välsignade apostlarna med upplyfta händer (Luk 24:50). Hela församlingen är föremål för välsignelsen, därför används er-form (2 pers. pl.). Liturgen kan uttala välsignelsen genom att lyfta ena handen eller båda. Välsignelsen avslutas med korstecknet. Församlingen står under välsignelsen.

Sändning

Sändningen är enligt gudstjänstboken en uppgift för den som fungerar som diakon i högmässan. Sändningen kan också uttalas av liturgen. Sändningen kommer sist i gudstjänsten, strax innan liturgen och assisterna går ut. Om den avslutande musiken utgörs av recessionsmusik, uttalas sändningen före musiken. Om församlingen däremot lyssnar till den avslutande musiken sittande, uttalas sändningen först efter den avslutande musiken.

28. Avslutande musik

Den avslutande musiken får gärna ha karaktär av tacksägelse. Den kan också karakteriseras av något centralt tema i kyrkoåret eller söndagens/helgdagens tema. Sändningen och recessionen som ansluter till den ger sin egen nyans åt den avslutande musiken.

Som avslutande musik kan man ha psalmsång, körsång eller instrumentalmusik. Den avslutande musiken får inte vara för lång. Om man använder psalmsång eller körsång kan man avsluta med ett kort postludium.

Under den avslutande musiken kan man ha en recession med kors, i vilken församlingen deltar. Recessionsordningen är densamma som i högmässans början. Recessionen startar efter att den avslutande musiken inletts.

Det rekommenderas att liturgen efter avslutad gudstjänst håller en kort bön i sakristian, antingen en fri bön eller en avslutande bön som ingår i gudstjänstboken.

3. Övriga gudstjänster

3.1. *Gudstjänst, veckomässa och familjemässa*

Gudstjänst

I gudstjänstboken finns formuläret för gudstjänst. Det kan användas för huvudgudstjänst på både söndag och annan helgdag. Formuläret lämpar sig också för gudstjänst på vardagen eller vid särskilda tillfällen. Sådana är t.ex. ungdomsgudstjänster, läroverkens eller försvarsmaktens gudstjänster, gudstjänster under kyrkoårets festtider och temagudstjänster. Också vid gudstjänsterna bereder man deltagarna möjlighet till enskild själavård och bikt före eller efter gudstjänsten.

Formuläret för gudstjänst används också vid den specialsituation som omnämns i kyrkoordningen, då prästen på grund av sjukdom eller av annan orsak inte kan leda gudstjänsten (KO 2:7). Gudstjänsten kan också genomföras enligt högmässans formulär genom att nattvardsdelen utelämnas. I detta fall bär man upp kollekten under psalmen (moment 17) och ber bönen Fader vår efter det amen som kommer efter kyrkans förbön.

Vid gudstjänsten läggs tyngdpunkten på ordet och bönen. Eftersom man inte firar nattvard, är det skäl att eftersträva att Guds ord i alldeles särskilt stor utsträckning kan styrka församlingen i sjungen, läst och förkunnad form. Denna gudstjänstform ger därför utrymme att mera utförligt än vanligt koncentrera sig på bibelläsning, predikan och musikaliskt genomförande.

Gudstjänstformuläret lämpar sig speciellt väl vid gudstjänster för barn och ungdomar, därför att det betonar läsningen av och undervisningen i Guds ord. I detta sammanhang kan man också modigt utnyttja de möjligheter psalmsången och den gemensamma bönen ger.

Handboken innehåller särskilt material för gudstjänsterna under kyrkoårets festtider. Vid kvällsgudstjänsterna under stilla veckan är evangelietexterna längre än vanligt, därför att man under veckan går igenom hela Kristi lidandes historia. I specialmaterialet för långfredagen ingår Improperierna, hymnen Höga kors samt Bön vid korsets fot (Gudstjänstboken sidorna 236, 417–422). I kvällsgudstjänsten på alla helgons dag minns man dem som avlidit under året. I formuläret för den gudstjänst som firas på julaftonens eftermiddag kan läsningen av julevangeliet delas i avsnitt genom meditativa tal över texten och svar i form av psalmer på det sätt som presenteras i gudstjänstboken (s. 201). I gudstjänsten på julmorgonen kan man använda en särskild lovprisning, julens Kyrielitania eller det specialmaterial som ingår i mässa i julnatten.

Formuläret för gudstjänst ger också möjlighet till ett genomförande som koncentrerar sig på mötet med de sjuka och förbön för dem. Till formuläret kan man koppla smörjelse med olja, vilken ingår i Kyrkohandbok III, Kyrkliga förrättningar (Förbön för sjuka, s. 214). Sådana här gudstjänster av själavårdande karaktär, som inriktar sig på att möta och vårda hela människan (healing service), har blivit allt vanligare ute i världen, också i de lutherska kyrkorna. Grunden för dessa är Kristi egen verksamhet som helbrägdagörare och den kristna människouppfattningen. Människan är en helhet som består av kropp, själ och ande. När en del lider, lider hela människan. I församlingarna bör man frimodigt ge utrymme för gudstjänster som genomförs på ett ansvarsfullt sätt och är inriktade på förbön för sjuka. Eftersom också de sjuka har rätt att höra evangeliet, är det viktigt att man vid sådana gudstjänster läser Guds ord och undervisar i det. Bön och undervisning hör samman. Man bör inte skilja dem åt. Det är naturligt att en präst ansvarar för förrättningen.

Formuläret för gudstjänst ger flera möjligheter för genomförandet. Det är viktigt att man inte förrättar en gudstjänst som en avklädd högmässa utan att man fördomsfritt tillgodogör sig möjligheten att på ett särskilt sätt koncentrera sig på ordet, bönen och sången.

Veckomässa

Veckomässan innehåller nattvardsgudstjänstens centrala delar i reducerad form. Den är avsedd för vardagsgudstjänster som förrättas under veckan. Sådana är t.ex. morgon-, kvälls- och temagudstjänster. Man kan fira dem också vid speciella tillfällen som vid ungdomssamlingar och vid gudstjänster för läroinrättningar och försvarsmakten.

I formuläret för veckomässan finns det utrymme för stillhet, meditation och fri bön. Formuläret är utformat så att man klart ser vilka delar som är obligatoriska och vilka som kan väljas fritt. De delar av formuläret som inte kan utelämnas är

- inledande välsignelse och inledningsord
- beredelse
- dagens bön
- bibelläsning och tal eller meditation
- trosbekännelse
- dukning av nattvardsbordet
- bönen och instiftelseorden
- Herrens bön
- kommunionen
- välsignelsen.

Dessutom ingår kyrkans förbön i veckomässan. Platsen för den kan variera. Om man som tacksägelsebön efter nattvarden använder sig av det alternativ som ingår i kyrkans förbön, behöver man ingen annan förbön före nattvarden.

I veckomässan kan man utelämna prefationsdialogen, prefationen och Sanctus samt Pax och Agnus Dei. Gällande alternativen beaktar man den teologiska och liturgiska jämvikten.

Man kan genomföra veckomässan också så att man läser den. Då läser präst och församling eventuella växelsångspartier. Psalmerna kan man sjunga utan ackompanjemang. I små grupper och vid speciella tillfällen är det lättare att läsa mässan än att sjunga den, och det är naturligt speciellt när ingen kantor finns att tillgå i mässan.

Familjemässa

En av församlingens grundläggande uppgifter är att stöda hemmens andliga liv och föräldrarna när det gäller barnens kristna fostran. Det är bra att uppmuntra familjerna att delta i gudstjänsten och nattvarden tillsammans.

Familjemässan är församlingens gemensamma gudstjänst, där man speciellt beaktar barnfamiljerna. Familjemässan kan firas som huvudgudstjänst på söndag eller annan helgdag. Vid planeringen och genomförandet beaktar man att det är fråga om hela församlingens mässa där det finns deltagare av olika åldrar, kanske också kyrk-ovana människor: barn, deras föräldrar och andra församlingsmedlemmar. Familjemässan är en gemensam gudstjänst, där barnen beaktas på ett särskilt sätt.

De avsnitt som sjungs i familjemässan kan genomföras som vanlig växelsång eller som en särskild växelsång (kanon). För att göra delaktigheten ännu starkare kan man välja psalmer som är bekanta för barnen och de vuxna, men samtidigt bör det finnas utrymme också för att lära något nytt. Barnkörer och sånggrupper bestående av söndagsskolbarn eller dagklubbsbarn kan delta i det musikaliska utförandet, vilket gläder också de vuxna i församlingen. I formuläret har Ordets del sammandragits så att man har möjlighet att läsa endast evangeliet och, om man så vill, kan utelämnas den andra läsningen. Man läser bibeltexterna som sådana och bearbetar dem inte språkligt. Det är predikans uppgift att förklara och tolka texten. I gudstjänster speciellt riktade till barn under skolåldern kan man dock välja att läsa ur någon Bibel skriven för barn.

I predikan kan man gärna koncentrera sig på en sak, som man sedan kan åskådliggöra med en berättelse, en bild, ett föremål, ett drama eller på annat lämpligt sätt. Längden på predikan avvägs enligt åhörarna. Viktigare än hur länge predikan räcker är det att predikanten har ett angeläget budskap och att han framför det på ett bra sätt. Det gäller att se till att språket i gudstjänsten är klart och förståeligt. Ett barn är särskilt intresserat av gudstjänstens rituellt-funktionella dimension. Att knäppa händerna, böja huvudet, göra korstecken och tända ett ljus öppnar nya möjligheter för trons verklighet.

Familjemässan kan man också fira som en gudstjänst i vardagen eller vid särskilda tillfällen (t.ex. skolornas kyrkogång, särskilda barngudstjänster). Eftersom församlingen vid dessa gudstjänster nästan enbart består av

barn, betonar man också vid planeringen barnens synvinkel och kan rikta genomförandet mer direkt just till dem.

När man firar familjemässan som gudstjänst, utelämnas nattvardsdelen. Då bär man upp kollekten under den psalm som nämns i moment 13, och Herrens bön läses efter amen i kyrkans förbön.

Eftersom familjemässan är riktad till både barn och föräldrar, kräver den av präst, kantor och de anställda som ansvarar för fostran särskild yrkeskunskap och förberedelse. Det gäller att ge utrymme såväl för inläring av nytt som för stillhet. På samma gång bör man undvika att gudstjänsten på erfarenhetsnivån förvandlas till någonting stelt och oroligt. Därför kan det rekommenderas att yrkesgrupperna planerar familjemässan tillsammans och också inbjuder barn och deras föräldrar till planeringen. En väl genomförd familjemässa stärker andligt både barnet och den vuxne. Den blir en gripande upplevelse för såväl gudstjänstdeltagare som kyrkans anställda som tjänar i mässan.

3.2. Gudstjänster under kyrkoårets festtider

Kyrkoåret reglerar kyrkans gudstjänstliv. Utgångspunkten för kyrkoåret är Kristi frälsningsgärning som blir en levande verklighet i församlingen och i dess medlemmars liv. Kyrkoåret innebär inte enbart att enskilda händelser i Jesu liv här på jorden rekapituleras. Det är fråga om frälsningshistorisk minnesverksamhet, anamnes. Kyrkan lever i nuet tillsammans med den uppståndne Kristus som har återvänt till himlen. Sambandet mellan kyrkoår och gudstjänstliv bärs upp av två grundpelare, Bibeln och bönen. Bibeln vittnar om Guds gärningar. Genom sitt heliga ord vårdar sig Gud om församlingen. Bönen är församlingens och den enskilde kristnes svar på det som Gud har gjort och gör.

Den bibliska grunden för kyrkoårets festkalender innebär att det som en gång hänt är verklighet i församlingens gudstjänst här och nu. Församlingens bön och lovsång springer fram ur en äkta delaktighet och inlevelse (se psb 27, 67:1, 98:1). Mässans fasta delar (ordinarium missae) medför kontinuitet och trygghet, medan de delar i mässan som är föränderliga (proprium missae) under kyrkoåret berikar gudstjänstlivet och ger omväx-

ling. På så sätt ser kyrkoåret till att det kristna budskapet aktualiseras i all sin rika mångfald.

Söndagen, Herrens dag

Grundenheten i kyrkoåret är söndagen, "Herrens dag" eller "dagen för att komma samman". De tidigaste vittnesmålen berättar om att församlingen samlades på "dagen efter sabbaten" (Apg 20:7). Teologiskt motiverades samlingarna av att man firade Kristi uppståndelse och den av honom instiftade nattvarden. Den uppståndne är närvarande mitt i sin församling, och om det bär Kristi kropp och blod vittnesmål. De olika betydelser söndagen kan ha uttrycker också tron på den treenige Guden: Guds skapelseverk och den nya skapelsen träder fram varje söndag. Kristi uppståndelse ger dagen en kristologisk prägel. Varje söndag är också den heliga Andens fest.

Eftersom söndagen är veckans första dag har gudstjänsten följdverkningar för hela den kommande veckan. Så blir trons trinitariska grundkaraktär och frälsningshistoriens händelser levande i församlingens olika gudstjänster, bönestunder och praktiska verksamhet.

De kyrkliga högtidsdagarna är inte enbart kyrkans egna helgdagar, utan de reglerar verksamheten i hela det finländska samhället. Utöver söndagarna är de i kyrkolagen fastställda kyrkliga helgdagarna också lediga dagar i samhället. Sådana dagar är juldagen, annandag jul, nyårsdagen, trettondagen, långfredagen, påskdagen, annandag påsk, Kristi himmelfärdsdag, pingstdagen, midsommardagen och alla helgons dag. För de kristna innebär dessa lediga dagar utöver vilan också en möjlighet att delta i gudstjänsten.

Tre helgkretsar

Kyrkoåret indelas i tre stora delar: julkretsen, påskkretsen och pingstkretsen. Var och en av dem ansluter sig nära till något frälsningshistoriskt skeende. Under julen erinrar vi oss hur Gamla testamentets Messias-profetior har gått i uppfyllelse i Kristus som föddes som människa. Under de helgdagar som hör till påskan följer vi den lidande Kristus och firar hans uppståndelse. Under pingsten och den därpå följande söndagen kommer

vi ihåg den heliga Andens utgjutelse och kyrkans tid som börjat i och med detta. Tonvikten läggs vid den undervisning Jesus gav. Förutom dessa tre centrala helger är också andra frälsningshistoriska skeenden under kyrkoåret föremål för vår uppmärksamhet allt ifrån världens skapelse till tidens slutliga fullkomning.

Vid sidan av kyrkoåret med betoning på frälsningshistorien finns också ett annat årsmöte. Innehållet i det springer fram ur Bibelns personhistoria och skeden i kyrkans historia. Sådana dagar är bl.a. midsommaren, annandag jul och biskop Henriks minnesdag.

Även om reformationen kritiserade medeltidens missbruk och uppmanade församlingsmedlemmarna att hålla sig till Kristus allena, förnekade den inte att man kunde ihågkomma apostlar och föredömliga kristna (CA XXI). Också i det lutherska gudstjänstlivet och fromhetslivet ville man bevara minnet av helgonen. Avlidna heligas liv påminner dagens kristna om vikten av tro och goda gärningar, men också om svårigheter i livet och misslyckanden. Gemensamt för dessa betraktelsesätt är att varje kristen behöver Gud och lever helt beroende av hans nåd.

I det följande behandlas gudstjänsterna inom kyrkoårets tre kretsar och samtidigt ges några anvisningar som ansluter sig till dem.

Julkretsen

Julkretsen indelas i tre skeden: förberedelsen (adventstiden), högtiden (från julafton till trettondag) samt efterfirningen (söndagarna efter trettondagen). Kyrkoåret börjar första advent. Då betonas i gudstjänsten glädjen över att Messias och Förlossaren har anlänt samt Jesu ödmjukhet. Jesus red inte på krigshövdingars och världsliga furstars vis in i Jerusalem på ett ståtligt riddjur, utan på en anspråkslös åsna. Denna ödmjukhet ledde slutligen till döden på korset. Julen och påskan står i en nära relation till varandra: att Gud blir människa i Jesus Kristus innebär att Gud själv i Jesu död och uppståndelse lider och genomför försoningen.

Första advent betonas glädjen och fröjden. De övriga adventssöndagarnas gudstjänster är mera dämpade. Att glädjen och ödmjukheten betonas samtidigt syns också i kyrkoårets liturgiska färger. Första advent är den liturgiska färgen vit, glädjens, renhetens och härlighetens färg. Måndagen efter första advent börjar adventsfastan, som räcker fram till julafton.

Den liturgiska färgen under "lilla fastan" är violett (eller blått), botgöringens, väntans och förberedelsens färg. Under adventets fastetid sjunger man inte Gloria och Laudamus, men i samband med evangeliet kan man använda det tillhörande halleluja. Också adventsvespern betonar den första adventssöndagens betydelse. För vespern finns det ett formulär i gudstjänstboken. Innehållet i de övriga adventssöndagarna är Kristi andra ankomst i härlighet (Andra advent), Johannes döparen, botgöringen och uppfyllelsen av de gammaltestamentliga profetiorna (Tredje advent) samt Marias väntetid och förberedelsen för julen (Fjärde advent).

Finländarna förbereder sig för julen genom att sjunga. Församlingarna omhuldar denna tradition när de ger tillräckligt utrymme i gudstjänsterna åt psalmsång och möjlighet för oss att tillsammans sjunga de vackraste julsångerna. Adventstiden erbjuder många möjligheter för musikverksamheten i församlingen. Även om det är så att man under adventstiden vid julandakterna på många arbetsplatser redan vill höra julens evangelium, är det å andra sidan skäl att i församlingarnas gudstjänstliv se till att adventstiden ännu innebär förberedelse för julens högtid och julevangeliet i samband med den.

Under festkretsen från julafton till trettondagen firar man Jesu födelse. Julaftonens gudstjänst firar man på eftermiddagen. Evangelieläsningen och predikan kan genomföras enligt bl.a. det alternativ som finns i gudstjänstboken, där evangeliet, meditativt tal och svar alternerar. Under julkretsen kan man bygga upp en julkrubba i kyrkan. Jesusbarnet placeras i krubban i gudstjänsten på julafton då man läser julevangeliet. I många kyrkor visar församlingsmedlemmarna som avslutning på julnattens eller jultorgens gudstjänst sin högaktning för Jesusbarnet genom att buga sig inför krubban.

Mässa i julnatten bygger på en urgammal tradition inom västerlandets kyrka, och inom största delen av kristenheten utgör den julens huvudgudstjänst. Tidpunkten på dygnet, som ansluter till julens budskap, ger mässan en särpräglad atmosfär. I handboken finns ett särskilt formulär för mässa i julnatten. Specialmoment där är bl.a. kyrielitania, julnattens lovprisning och inledningsorden: "Detta är den natt då kristenheten samlas i bön inför Jesusbarnets krubba. I natt är mörkret inte längre mörkt, utan natten lyser som dagen."

Julmorgonens gudstjänst firar man tidigt på morgonen antingen som gudstjänst eller som högmässa (s.k. Herdarnas mässa). I tillämpliga delar kan man använda materialet för mässa i julnatten. Mässa i julnatten och julmorgonens gudstjänst vill nå också sådana församlingsmedlemmar som vanligtvis inte deltar i gudstjänsten. Det är skäl att beakta detta när man väljer psalmer och vid den övriga planeringen, så att julens gudstjänster kan vara en positiv upplevelse och en gripande erfarenhet för alla. Då blir tröskeln att delta lägre också när det gäller det övriga gudstjänstlivet.

I allmänhet är den liturgiska färgen vitt i julens gudstjänster. Undantag utgör annandag jul (rött) och fjärde dag jul, dvs. menlösa barns dag (28.12.), när man som liturgisk färg kan använda rött eller vitt. Vid dessa helger relaterar den röda färgen särskilt till martyrerna. Andra viktiga gudstjänster under julkretsen är också tredje dag jul, aposteln Johannes dag (27.12.), samt gudstjänst på nyårsnatten, som har ett eget formulär i gudstjänstboken.

Från trettondagen eller epifania börjar julens efterfirning. Trettondagen, som har kallats den ”gamla julen”, hör till kristenhetens äldsta helger och har ursprungligen firats som Kristi födelses fest. Under trettondagens helgdagar ihågkoms österns stjärntydare som kommit för att tillbe Jesusbarnet, Jesu dop och bröllopet i Kana. Denna ordningsföljd beskriver övergången från Jesu födelse, dop och barndom till början av hans offentliga uppträdande (som enligt Johannesevangeliet fick sin början i och med bröllopet i Kana). Kyrkans mångsidiga missionsarbete erbjuder talrika möjligheter att fylla trettondagens gudstjänst med liv, och dessa möjligheter bör man också modigt utnyttja. Eftersom trettondagen är en särskild ”missionshelg”, kan man då inbjuda församlingens missionärer eller utländska gäster till gudstjänsten och i samband med den på olika sätt presentera kyrkans missionsarbete.

Vitt är den liturgiska färgen på trettondagen och på första söndagen efter trettondagen. Efter dessa två helgdagar är efterfirningens liturgiska färg grönt. Den gröna färgen står för livskraften, tillväxten och hoppet. På så sätt återges också via färgerna övergången från glädjen över Jesu födelse till det hopp som väcks av hans förkunnelse. Trettondagen har också ett konkret samband med påskan: trettondagstidens längd varierar enligt tidpunkten för påskan. Julkretsens längd bestäms på så sätt av påskan, som är den centrala helgen under kyrkoåret.

Trettondagstiden går fram till tredje söndagen före fastetiden. Då inleds den drygt två veckor långa övergångsperioden från trettondagen till fastetiden. Den så kallade förfastan fortsätter till fastlagstisdagen, som följer på fastlagssöndagen. Under denna tid är den liturgiska färgen grönt. Enligt evangelieboken ”behövs denna tid för att man skall kunna förbereda sig för fastan och lära sig förstå fastans betydelse och innehåll”. Tiden mellan jul och påsk påminner också om att det till båda högtiderna hör en förberedelse eller fasta. Den lilla fastan börjar måndagen efter första söndagen i advent och slutar på julaftonen. Den stora fastan börjar med askonsdagen och upphör på påsknatten. När den stora fastan avslutats, inleds en 50 dagar lång påsktid, som avslutas när pingstkretsen börjar.

Påskkretsen

Korsets och uppståndelsens påsk är centrum i frälsningshistoriens kyrkoår. Påskens dubbla aspekt är närvarande också i varje söndagssammankomst. Församlingen tolkar också andra avsnitt i kyrkoåret i ljuset av korset och uppståndelsen.

Påskkretsen omfattar tre skeden: förberedelsen eller fastetiden, den egentliga högtiden samt festtiden som sträcker sig ända till pingsten. Redan i ett tidigt skede normaliserades tiden för den stora fastan till att omfatta 40 vardagar. Man räknade då inte med söndagarna som fastedagar. En fasta som omfattar just 40 dagar har många förebilder i Bibeln: Moses fasta på berget, israeliternas vandring i öknen, profeten Elias fasta, den botgöringstid som beviljades staden Ninive samt Jesu fasta i öknen. Under kristendomens första tider ansåg man idealet vara att de nya medlemmarna (ofta vuxna) i församlingen döptes till påskan. Då blev fastetiden också det sista skedet i dopberedelsen.

Fastlagssöndagen är sista söndagen före fastan. I en stor del av kristenheten är fastlagen en tid för uppsluppna karnevaler. I gudstjänsten kan man ännu se glädje och tacksägelse, även om den begynnande korsvägen redan skymtar framför. I Finland har fastlagen fått ett uttryck bland annat i barnens vinterjippon och genom andra gemensamma begivenheter.

Fastetiden börjar med askonsdagens mässa på askonsdagen. Särskilda element i den är botakten, till vars första alternativ (A) bl.a. hör det askkors som tecknas i pannan på gudstjänstdeltagarna. Askan symboliserar

människans förgänglighet och behov av botgöring. Korset är här försorningens tecken. Asktecknet och den begynnande fastetidens texter och psalmer bidrar på sitt eget spartanska sätt till att askonsdagens mässa blir en tankeväckande högtidsstund.

Fastetidens liturgiska färg är violett (eller blått). Fastetidens karaktär av botgöring uttrycks i gudstjänsten genom att Gloria och Laudamus och halleluja utelämnas. Hallelujaversen ersätts med den psalmstrof som finns i evangelieboken. Under fastetidens två sista veckor utelämnas det Gloria Patri som finns i slutet av psaltarpsalmen.

Framträdande vid gudstjänsterna i den inledande delen av fastetiden är ånger, sinnesändring och kampen mot ondskans makter. Mitt i fastetiden (4 söndagen i fastan, midfastosöndagen) infaller den s.k. midfastan eller brödsöndagen, som är något av en rastplats under fastevandringen. Den djupa fastetiden börjar från femte söndagen i fastan och koncentrerar sig på Kristi lidandes väg.

Den stora fastan når sin höjdpunkt i stilla veckan (även kallad smärtans eller lidandets vecka), som inleds palmsöndagens kväll. Aftongudstjänsterna under stilla veckan kan genomföras på flera olika sätt: man använder textmaterialet för vardagarna i stilla veckan, man läser de s.k. akttexterna, man går igenom Kristi lidandes historia i sin helhet enligt de olika evangelierna (på måndagen enligt Matteusevangeliet, på tisdagen enligt Markus, på onsdagen enligt Lukas och på fredagen enligt Johannes), eller så följer man Kristi lidandes historia med hjälp av de traditionella korsvägsandakterna.

Även om den egentliga fastan fortsätter fram till påsknatten, förändras redan på skärtorsdagen karaktären på fastetiden. Nu börjar korsets och uppståndelsens påsk, en tre dagar omfattande helgtid (s.k. triduum sacrum), som avslutas på påskdagens kväll. Gudstjänsten på skärtorsdagens kväll avslutar den botgöringstid som har inletts på askonsdagen. Under den tre dagar långa högtidsperioden som följer minns man Kristi lidande, död, vila i graven och fröjdefulla uppståndelse.

Teman för skärtorsdagen är nattvardens instiftelse och Kristus som tjä-nare. Till skärtorsdagens gudstjänst kan man foga den konkreta fottvagn-ing som t.ex. förekommer i den romersk-katolska och ortodoxa kyrkan. I gudstjänstboken känner man inte till denna sed, men där ger man andra anvisningar särskilt för hur man avslutar skärtorsdagens mässa. Till anvis-

ningarna hör att släcka apostlajusen och klä av altaret. Ljussymboliken, det dämpade avklädandet av altaret och reduceringen av antalet ljus är enkla men starka liknelser, som talar för sig själva utan förklaringar.

På långfredagen ihågkommer man Kristi lidande i morgonens gudstjänst. Dessutom kan man förrätta bönestund vid Jesu dödsstund kl. 15 samt senare på kvällen ha en kvällsgudstjänst som tillägnas Jesu begravning. Av dessa finns för de två förstnämnda ett eget formulär i gudstjänstboken. Texter för alla tre finns i evangelieboken. Man rekommenderar att kyrkliga förrättningar inte hålls på långfredagen och inte heller under stilla lördagen.

Till de speciella karaktärsdragen för gudstjänsten på långfredagen hör bl.a. svar (Psaltarpsalm 22), bön vid korsets fot samt improperierna. Det skulle gälla att frimodigt ta med dessa i gudstjänsten, inte bara för deras andliga budskaps skull utan också för att långfredagens annars så avskalade gudstjänst lätt blir alltför kort. Halleluja utelämnas, liksom också annars under fastetiden, och kan ersättas med psalmstrof. Långfredagens liturgiska färg är svart, som symboliserar dödssorgen, färgernas grav.

Också under den stilla lördagen kan man fira gudstjänst. Då erinrar man sig bl.a. Kristi nedstigande i dödsriket. Den liturgiska färgen är svart. På långfredagen och den stilla lördagen håller man kyrkan mörklagd eller i dunkel belysning.

Fastan tar slut i och med påsknattens mässa, som traditionellt är kristenhetens största gudstjänst. Den kan bli en andligt och känslomässigt stark upplevelse genom att påskens glädje förenas med det liturgiska dramat och den särskilda tidpunkten på dygnet. Till dramat i påsknattens mässa hör att den inleds vid Jesu grav. Kyrkan är ännu mörk, ljusen släckta och orgeln tyst. De som har uppgifter i gudstjänsten kommer in i den mörka kyrkan i procession. Den första delen av inledningen förrättas i halvdunkel. Man kan dela ut bönelys till gudstjänstdeltagarna. I B-alternativets del Ordet ingår rikligt med lästexter ur Gamla testamentet och meditation.

Påsknattens mässa växer småningom till uppståndelsens fest. Under påsklovprisningen tänds påskljuset och från det sprids elden från bönelys till bönelys. En central vändpunkt utgörs av hymnen Gloria. Under den tänds full belysning i kyrkan och orgeln tas i användning. Efter det börjar det egentliga firandet av uppståndelsen, när man läser påskens evang-

elium, sjunger påskens lovpsalmer och firar nattvard. Mellan predikan och nattvarden har man placerat in en särskild bekräftelse av doplöftena. Bruket av den kan särskilt rekommenderas med hänvisning till luthersk dopteologi.

Speciellt i urban miljö är det ändamålsenligt för församlingarna att koncentrera påsknattens mässor till vissa kyrkor. Ifall det är tradition att man på orten på påsklördagens kväll arrangerar en särskild korsvägsvandring eller annat drama, utgör påsknattens mässa en naturlig höjdpunkt på detta. Man väljer begynnelseklockslaget för mässan helst så (t.ex. kl. 23), att mässan inte tar slut innan midnatt. Efter mässan kan församlingen arrangera en gemensam festmåltid eller också annars uppmuntra församlingsmedlemmarna till egna samlingar för att fira påsk.

Mässa i påsknatten innehåller många unika element. Man bör tänka över dess förlopp, planera och gärna också öva igenom det planerade för att skapa en liturgisk helhet som löper smidigt. Också framförandet av psalmerna och den övriga musiken bör återspegla högtidsglädje – uppståndelsepsalmer skall inte ackompanjeras på ett tungt och släpande sätt. Viktigt är att genomförandet av mässan springer fram ur påskens budskap.

Även om mässorna i påsknatten under senare år har blivit vanligare, kan man naturligtvis också fira påskgudstjänsten på påskmorgonen. Ursprungligen utgjorde påsknattens och -morgonens gudstjänster en helhet. Påskdagens morgonmässa börjar direkt från påskens festglädje: Kristus är uppstånden! Glädjen och tacket får modigt synas och höras i genomförandet av mässan. Annandag påsk ihågkommer man hur den uppståndne Jesus visade sig för sina lärjungar. Dagen har också kallats ”barnens påsk”, och man kan genomföra mässan också som en familjemässa. I och med påskdagen inleds den egentliga påskveckan, för vilken det finns ett särskilt material i evangelieboken.

I och med mässan i påsknatten börjar i kyrkoåret påsktiden, som varar ända till pingsten. På så sätt tar påsken inte slut i och med påsknattens eller -morgonens mässa, utan den börjar först med den. I gudstjänsterna under påsktiden är det skäl att fästa uppmärksamhet vid att den glädje och tacksamhet som uppståndelsen väcker sätter sin prägel på gudstjänsterna ända fram till pingsten. Så får t.ex. påskens psalmer ljuda i kyrkorna under hela påsktiden.

Kristi himmelfärdsdag hör till påskens festtid och firas 40 dagar efter påskan. Inom den lutherska kristendomstolkningen har Kristi himmelfärdsdag en viktig betydelse: just Kristi upphöjelse till himlen möjliggör att han kan komma var och en nära i ordet och sakramenten. Den vårliga Kristi himmelfärdsdagsgudstjänsten kan man fira också som församlingens eller församlingarnas gemensamma friluftsgudstjänst på torget eller på annan offentlig plats.

Pingstkretsen

Kristi himmelfärdsdag och därpå följande söndag hör till påsktiden, men i och med dem inleds också inväntandet av den heliga Anden, vilket räcker fram till pingstaftonen. Också pingsten står i en nära relation till påskan. Inom kyrkoåret syns detta i att den tidpunkt då pingsten infaller är rörlig tillsammans med påskan: pingsten firas 50 dagar efter påskan. Också teologiskt är förbindelsen mellan pingst och påsk uppenbar: Jesus lovade sina lärjungar att han efter sin död, uppståndelse och himmelfärd skulle sända sanningens Ande (Joh 16).

Pingstkretsen består av pingsttiden och tiden efter pingst. Av dessa börjar den första helheten med pingstafton och slutar med den lördag som föregår treenighetssöndagen. Den senare helheten börjar med treenighets-söndagen och räcker fram till kvällen den lördag som kommer efter dom-söndagen (Kristi konungaväldes söndag). Pingstens centrala betydelse framgår av att söndagarna i kyrkoåret från och med pingsten bestäms utgående från pingsten. Tidsmässigt utgör pingsten och de söndagar som följer på den hälften av kyrkoåret. Från den första pingsten fram till den yttersta domen lever vi i den heliga Andens och Kristi kyrkas tid.

Namnet pingst härrör i många språk från det grekiska ordet *pentekoste*, ”den femtionde”. Enligt Mose lag (3 Mos 23:15–16) skulle judarnas pingst firas 50 dagar efter påskan. Det gamla förbundets pingst var laggivningens och skördetidens fest. Denna fest firades också när den heliga Anden utgöts på ett synligt sätt (Apg 2). I det nutida kyrkoåret ingår båda elementen på ett väsentligt sätt i pingsten och pingstens efterfirningstid: växten och skapelsens gåvor samt den heliga Andens utgjutelse. Apostlagärningarna skildrar hur de första dopen utfördes som en följd av Petrus

predikan. Så har också pingsten inom den tidiga kyrkan varit den andra viktiga dopdagen vid sidan av påsken.

Under pingsttiden används rött som liturgisk färg, rött som i det här sammanhanget speciellt symboliserar den heliga Andens utgjutande i form av eldslågor och det martyrskap som ansluter sig till pingstens händelser och händelserna efter pingst. Under tiden efter pingst är den liturgiska färgen i allmänhet grönt.

Det gäller att satsa på pingstfirandet så att dess budskap om den levande Anden kan stärkas i vår kyrka och så att pingsten skulle uppnå den position som tillkommer den som en högtid stående i paritet med julen och påsken. En möjlighet är att koncentrera personvigningar, välsignelser till tjänst i församlingen eller förtroendeuppdrag och upptaganden till medlem i kyrkan till pingstens gudstjänst. Välsignelse av nya anställda är i sig ett tecken på att den heliga Anden som utgöts till pingsten är en levande person och att den kyrka som föddes på pingsten alltså är levande.

På kvällen före pingstafton kan man fira en förberedande aftongudstjänst eller aftonbön (vesper). För pingstaftonen finns det egna bibeltexter i evangelieboken.

Efter den vecka som kommer efter pingst börjar egentligen pingstens efterfirningstid. Den första av helgdagarna under denna tid är Treenighetssöndagen (Den heliga Treenighetens söndag). I den västliga kyrkan bestämdes år 1334 att söndagen efter pingst skulle tillägnas den heliga Treenigheten. Denna helgdag kan man anse vara en speciell trosbekännelsens dag, och till dess centrala innehåll hör också tanken på den fördolde Guden. Treenighetssöndagen avviker från den övriga tiden efter pingst genom att den liturgiska färgen den dagen är vitt.

Till tiden efter pingst hör också särskilda helgdagar. Apostladagen firas sjätte söndagen efter pingst, och då minns man alla apostlar, Jesu efterföljare och medarbetare. Utgångspunkt för firandet av Apostladagen är minnesdagen för Petrus och Paulus martyrdöd (29.6.). Så är också den liturgiska färgen den helgdagen rött.

Kristi förklarings dag är tillägnad minnet av Kristi förklaring (åttonde söndagen efter pingst). Dagen har i Finland firats redan från 1500-talet. Den liturgiska färgen är vitt.

Reformationsdagen firas 22 söndagen efter pingst. Gud förnyar sin kyrka så att den vänder åter till Bibeln och förbinder sig till den och den trosrättfärdighet som förkunnas där.

Uppbrottets söndag och Kristi konungaväldes söndag eller domsöndagen avslutar kyrkoåret. De påminner om den yttersta tidens händelser: vid tidernas slut kommer Kristus tillbaka och Gud verkställer den yttersta domen och skapar en ny himmel och en ny jord.

Pingstkretsen infaller i Finland i slutet av våren, under sommaren och hösten. Dessa årstider utgör växtens och skördens tid. Eftersom också under pingstkretsen många teman ansluter sig nära till t.ex. tillväxt, erbjuder den finländska naturens kretslopp goda möjligheter för tillämpning i gudstjänsterna. Under pingstkretsen infaller t.ex. skapelsens söndag, när man tackar för alla Guds skapelses gåvor men samtidigt påminner sig om det ansvar människan har för skapelsen. Om skapelsens söndag förläggs t.ex. till senare delen av sommaren och skördetiden, kan man framme vid altaret placera skördeprodukter som tecken på Guds godhet och skapargärning.

En stor del av pingstkretsen utgörs av vanliga söndagar i kyrkoåret. Då är Jesu undervisning huvudtemat. Varje söndag är en uppståndelsefest som ger tillfälle till vila mitt i vardagen. I församlingarna finns det ett flertal möjligheter att berika pingstkretsens festdagar enligt en gemensam plan. Gudstjänsten kan ges en lyftning med relativt enkla medel. Det är viktigt att varje gudstjänst planeras och genomförs omsorgsfullt.

Särskilda helgdagar i kyrkoåret och nationella helgdagar

Kyrkoåret omfattar också särskilda helgdagar och nationella helgdagar. Helgdagar med anknytning till julen är kyndelsmässodagen (40 dagar efter jul), Marie bebådelsedag (nio månader före jul) och midsommardagen (sex månader före jul). Noggrannare uppgifter om tidpunkten för dagarna finns i evangelieboken.

Övriga kyrkliga helgdagar är Mikaelidagen eller änglarnas dag, alla helgons dag, skapelsens söndag, familjens söndag och biskop Henriks minnesdag. Till nationella helgdagar räknas självständighetsdagen samt de nationella böndagarna (18.1. och 24.10.). Gällande alla ovan nämnda helgdagar finns närmare direktiv i evangelieboken. Också mors dag, fars

dag och andra motsvarande traditioner kan man på lämpligt sätt beakta i gudstjänsten, om de inte åsidosätter det innehåll som hör samman med tidpunkten för kyrkoåret.

För kvällsgudstjänst på alla helgons dag finns det ett särskilt formulär i gudstjänstboken. Efter trosbekännelsen ihågkommer man de avsomnade genom att läsa namnen på dem som avlidit sedan senaste alla helgons dag och tända ett ljus till minnet av var och en av dem. Därefter kommer man också ihåg dem i kyrkans förbön.

Också för biskop Henriks minnesdag finns det ett eget specialmaterial i kyrkohandboken. Den helige Henriks dag och den ekumeniska bönevecka som hör samman med den ger ett utmärkt tillfälle att i gudstjänsten uttrycka den inbördes samhörigheten mellan olika kyrkor och deras medlemmar.

Fastans betydelse

Som en väsentlig del av kyrkoåret ingår två fastetider: den lilla fastan som föregår julen och den stora fastan som föregår påskan. Inom den lutherska traditionen har man betonat fastans måttlighet. Man har inte velat klavbinda församlingsmedlemmarna med alltför strängt regelverk. Denna i och för sig goda princip har å andra sidan kunnat leda till att de positiva element som förknippas med fastan har kunnat förbli obemärkta. Så behöver det inte vara.

Inom den kristna traditionen grundar sig det fysiska fastandet på Kristi exempel och man ser det som en del av hans efterföljelse. Fastan öppnar möjlighet att uppbyggas och förnyas andligen. Den inbjuder till meditation över Kristi lidande, till fördjupning i Guds ord, ånger och bikt. Den påminner om självbehärsknings dygd, vilken både i Bibeln och inom antikens filosofi hör till som en del av det goda livet men vars positiva betydelse i vår tid hamnat i skymundan.

Samtidigt ger den fysiska fastan oss anledning att på nytt dryfta det egna livet. Är allting jag dagligen använder nödvändigt? Skymmer överflödet av saker och mat mitt liv som människa skapad till Guds avbild? Hindrar överflödet mig från att se min nästas nöd? Den bibliska fastan har alltid en diakonal dimension. Den fysiska fastan strävar till ett annat slags fasta (Jes 58), dvs. att hjälpa fattiga och lidande. Den årligen åter-

kommande insamlingen Gemensamt ansvar är inom kyrkan förlagd till fastetiden före påsken. Den ekologiska krisen ger fastan en ny aktualitet. I våra dagar utmanar fastan vårt sätt att leva och hjälper oss att fästa uppmärksamheten vid de faktorer som stävjar klimatförändringen och skyddar Guds skapelse.

Fastebestämmelserna från de ekumeniska kyrkomötena uppmanar till att lätta på dieten genom att avstå från djurbaserade råvaror. Senare har dessa bestämmelser tillämpats så att man har avhållit sig från olika njutningsämnen och aktiviteter. Samtidigt ges i dessa fastekanoner direktiv för hur man om söndagar och lördagar kan tillämpa en mildare form av fasta. Genom direktivet har man velat försvara den kristna övertygelsen, enligt vilken Gud har skapat världen god. Vissa gnostiska grupperingar hade för sed att fasta lördagar och söndagar, därför att de ansåg den värld Gud skapat vara ond och höll Kristi uppståndelse för att vara en judisk irr-lära. Tidig fastekanon varnar också för ett alltför intensivt fastande. Den fysiska fastan bör inte tillämpas på barn, havande kvinnor, sjuka eller annars fysiskt svaga individer.

3.3. Tideböner

Bön är människans sätt att vara och leva inför Guds ansikte. Den är lika naturlig och nödvändig för det andliga livet som andningen är för kroppen (Katekesen). Gud själv uppmanar oss att be och lita på honom. I bönen ber vi om hjälp för oss själva eller för andra och tackar Gud för hans gåvor. Att be innebär också att högakta Gud, att erkänna hans allmakt och att bli stilla inför hans anlete. Bönen kan bestå i en ordlös suckan, läsning av en känd bön eller ett fritt samtal med Gud. Bönen kan ske i enrum, tillsammans med andra eller tillsammans med hela församlingen.

Redan de tidiga kristna ville reservera särskilda stunder av sin dag för bön och meditation över Guds ord. Seden var känd inom judendomen, men de kristna inspirerades också av Jesu och apostlarnas exempel. Enligt evangeliet drog sig Jesus tillbaka för att be "tidigt om morgonen" (Mark 1:35). Petrus steg "vid middagstiden upp på taket för att be" (Apg 10:9).

När Petrus och Johannes gick till templet, skedde det ”vid tiden för eftermiddagsbönen” (Apg 3:1). När Paulus och Silas satt i fängelse, bad de och sjöng till Gud ”vid midnatt” (Apg 16:25).

I samband med tideböerna är Bibeln klädd i bödens form: Den heliga Skrifts böner och undervisning förenas i dem till en liten gudstjänst mitt i vardagen. Redan tidigt formades tideböernas kärna på följande sätt:

1. Psaltarpsalmer
2. Läsestycke ur Bibeln
3. Lovsång ur Nya testamentet, dvs. canticum
4. Bönen Fader vår.

Tideböernas stomme utgjordes redan tidigt av psaltarpsalmerna i Gamla testamentet. Till dem anslöt man läsning ur Bibeln och meditation. Förutom bönen Fader vår som Jesus lärde sina lärjungar hör någon av Nya testamentets lovsånger till de mest centrala tideböerna: Sakarias, Marias eller Simeons lovsång. Tideböerna utvecklades av kristna som särskilt ägnat sig åt bönelivet. Oberoende av klosterorden kunde man i klostren hålla till och med nio tideböner. De viktigaste kom att bli morgonbön eller Laudes, aftonbön eller Vesper samt Completorium eller bön vid dagens slut.

I gudstjänstboken är tideböerna morgonbön (Laudes), bön under dagen (Ad sextam), aftonbön (Vesper) samt bön vid dagens slut (Completorium). Dessutom kan man till början av aftonbönen eller completorium foga den traditionella ljusbönen (Lucernarium). Formuläret för kort tidebön följer strukturen för den traditionella tidebönen men är till sin form mera förenklad. Tideböerna finns också i psalmbokens gudstjänstbilaga.

Tideböerna har uppkommit ur strävan att uppnå ett regelbundet och disciplinerat böneliv. De hjälper de kristna att i sina liv förverkliga uppmaningen från Guds ord att ständigt be (1 Thess 5:17). Fasta formulär hindrar inte fri bön, snarare ger de bönen riktning och fasthet. Den kongruenta uppbyggnaden av böerna och en liknande ordalydelse är ett stöd för den gemensamma bönen. Inom kyrkans traditionella tideböner tillämpar man följande praxis:

1. Under tidebönen står eller sitter man i koret, i kyrkans främre del eller på annan lämplig plats. Altarljusen tänds.
2. I inledningen av bönen gör man korstecknet vid orden "Gud, kom till min räddning".
3. Alla bugar lätt varje gång man säger: "Ära vare Fadern och Sonen och den heliga Anden."
4. Korstecknet görs i början av Sakarias, Marias och Simeons lovsång samt vid den avslutande välsignelsen.
5. Psaltarpsalmerna och lovsången läses eller sjungs ett verspar i gången växelvis, så vitt möjligt.
6. Antifonen i samband med psaltarpsalmen och lovsången sjunger eller läser man tillsammans.
7. Korstecknet kan man göra med tummen över läpparna vid den inledande bödens "Herre, öppna mina läppar."
8. Ifall predikan och/eller stilla meditation ingår i tidebönen, kan man sitta under dem.

Tidebönerna är friare än det övriga gudstjänstlivet. Tidebönen kan ledas av en präst, församlingsanställd eller annan församlingsmedlem. De kan genomföras i rik eller förenklad form, de kan läsas eller sjungas, man kan stå eller sitta. När de är församlingens gemensamma gudstjänster, lämpar de sig särskilt väl för smågrupper, sammanträden och stilla retreat, men också en enskild församlingsmedlem kan använda dem i sitt andliga liv. Tidebönen kan man förrätta lika väl i kyrkan som i sammanträdesrummet, på fjället eller vid lägerelden. Tidebönerna lämpar sig både för unga och för vuxna, för präster och för lekmän.

I församlingarna borde man uppmuntra till bruket av tideböner på ett naturligt och okonstlat sätt. Ribban bör sänkas genom att man vid behov använder enkla sätt att genomföra tideböner. Man bör uppmuntra dem som studerar för kyrklig tjänst att använda tideböner både i det privata och i det gemensamma bönelivet. Tidebönerna lämpar sig väl vid de anställdas gemensamma samlingar inom församlingarna och de kristna organisationerna. Genom dem kan den gemensamma bönen och Guds ord bli en kraft i arbete och vardag.

De psaltarpsalmer, bibeltexter och böner som ingår i tideböerna kan man välja i evangelieboken enligt tidpunkten på kyrkoåret. Man kan läsa psaltarpsalmerna, men deras karaktär av Bibelns sånger kommer till sin rätt, när kantillationston används. Särskilt väl lämpar sig de enkla psalmtoner som ingår i gudstjänstbokens musikbilaga till tideböerna.

De bönestunder som ingår i kyrkohandbokens tredje del bygger på formuläret för kort tidebön. I bokens inledning finns en struktur för tidebön som är avsedd för de förrättningar som ingår i handboken. Efter detta ges bibeltexter, böner och musikmaterial för sammanlagt 25 olika situationers tideböner allt ifrån högtider i familjen, i församlingen och på arbetsplatsen till bemötande av sjukdom, död och sorg. Vid förrättandet av dessa tideböner bör man beakta att de är uppbyggda enligt människans livscykel och ansluter sig till en viss situation i livet. Vid sedvanliga tideböner är det däremot fråga om att helga tiden mitt i vardagen.

4. Allmänna riktlinjer och direktiv

4.1. Riktlinjer för planeringen av gudstjänsten

Den kyrkligt anställdas andliga liv

Gudstjänstens förnyelse förutsätter en förnyelse hos kyrkans anställda. Även om det är församlingens gemensamma sak att ordna det liturgiska livet, påverkar de anställdas insats på ett avgörande sätt hur gudstjänsten genomförs i praktiken och vilken ställning den får i församlingen. Gudstjänsten kan vara levande endast när de kyrkligt anställdas eget andliga liv hör intimt samman med Guds ord, de heliga sakramenten och den gemensamma bönen. När den anställda själva får kraft av gudstjänsten, kan den bli en kraftkälla också för andra. Om kontakten med gudstjänsten bryts, hotar arbetets mening att fördunklas.

Ett rikt och mångsidigt gudstjänstliv behöver alla anställda och de förtroendevaldas helhjärtade insats. Prästen och kantorn har å tjänstens vägnar ett särskilt ansvar för hur gudstjänsterna förrättas. Kyrkvaktmästaren har omsorg om hur kyrkorummet används. Diakonins tjänsteinnehavare, ungdomsarbetsledarna och barnarbetarna assisterar vid den gemensamma gudstjänsten och förrättar under veckan gudstjänster i miniformat inom ramen för sitt eget arbete. Den insats som de och de ansvariga för församlingens information bidrar med påverkar hur församlingsmedlemmarna finner vägen till den gemensamma mässan.

Var och en som studerar till uppgifter inom kyrkans fostran och förkunelse behöver i sin grundutbildning orienteras om fakta och färdigheter som har med gudstjänsten att göra. Kyrkohandboken, psalmboken samt

Handledning för högmässan och Handledning för kyrkliga förrättningar utgör den grund som för alla samman. Att bekanta sig med Bibeln, kyrkans gemensamma tro samt människornas vardag och livsfrågor ger talet innehåll. Att öva sig i att hålla tal och uppträda medför säkerhet inte bara när det gäller att leda en gudstjänst utan också i det övriga arbetet.

Till teologernas grundutbildning hör att varje studerande lär sig att förrätta gudstjänsterna, de kyrkliga förrättningarna och tideböerna i enlighet med de direktiv som ges i kyrkohandboken. Om man inte känner till innehållet i gudstjänsten, förvandlas förrättandet av liturgin lätt till någonting ytligt och mekaniskt. Därför behöver man fakta kring liturgins historia och gudstjänstens teologi. Detsamma gäller i tillämpliga delar dem som studerar för uppgifter inom diakoni och fostran.

Den kyrkligt anställdas yrkesskicklighet utvecklas genom kontinuerligt studium och arbetserfarenhet genom åren. Förutom en god grundutbildning behövs en ständig inläring. De kyrkligt anställda som ansvarar för gudstjänsterna bör regelbundet delta i fortbildning gällande gudstjänstlivet.

Den fortbildning som berör gudstjänstlivet hjälper de anställda att fördjupa och tillämpa vad de tidigare har lärt sig. Det är församlingarnas, stiftens, kyrkostyrelsens, de kristna organisationernas och de utbildande institutionernas uppgift att anordna en utbildning som stärker de kyrkligt anställdas professionella beredskap men också ger dem möjlighet att förnyas andligen.

Professionell beredskap är viktig också när det gäller hur man själv orkar. Ju mera den anställda upplever sig behärska sina egna uppgifter, desto bättre förutsättningar har han att i sitt arbete uppleva framgång och glädje.

Förberedelse

Varje fest består av två delar, förberedelsen och själva festen. Festen känns mera som fest, om man har förberett den omsorgsfullt och i lugn och ro. Så börjar inte heller mässan med ingångspsalmen, utan den har föregåtts av förberedelse att möta det Heliga: "Israel, bered dig att möta din Gud" (Am 4:12)!

Förberedelsen är inget villkor för att få delta i mässan. Men ändå stöder den det enskilda bönelivet och för in en regelbundenhet i skötseln av troslivet. Förberedelsen bygger en bro mellan det privata andaktslivet och den offentliga gudstjänsten. Den underlättar koncentrationen och hjälper deltagarna att förstå festens innehåll.

Förberedelsen är både praktisk och andlig till sin karaktär. Redan för att gudstjänsten ska bli smidig är det viktigt att i synnerhet de som tjänstgör i gudstjänsten förbereder sig för mässan omsorgsfullt och i bön.

Liturgen leder både mässan och planeringen av den. Han bör förbereda sig särskilt noggrant. Kantorn för sin del ansvarar för gudstjänstmusiken och för att den inövas. Liturgen kommer i tid överens med kyrkvaktmästaren om de arrangemang som har med kyrkorummet att göra och planerar genomförandet av mässan tillsammans med en eventuell arbetsgrupp. En omsorgsfull förberedelse är en nödvändig del av prästens, kantorns, kyrkvaktmästarens och de övriga församlingsanställdas arbete. Därför bör man reservera tillräckligt med tid för den.

Vid sidan av de praktiska förberedelserna är det minst lika viktigt att förbereda sig rent andligt. Vissa traditioner och yttre bruk kan stöda detta, men det viktigaste är att öppna hjärtat för festen.

Att förbereda sig för högmässan

I bakgrunden till förberedelsen för högmässan finns Guds tredje bud och det judiska sabbatsfirandet, som hänger samman med budordet. Enligt gammaltestamentlig tidsuppfattning övergår inte dygnet i ett nytt dygn vid midnatt utan på kvällen vid solnedgången. Sabbaten börjar när solen har gått ner och de första stjärnorna syns på himlen. Detta uttrycks i ett judiskt hem genom att man tänder sabbatsljuset, ber en bön och går in i sabbatsfriden.

Inom den finländska kulturen har man tillämpat judiska och medeltida traditioner när det gäller att förbereda sig för helgen. Yttre former för hur man förbereder sig för helgen har speciellt varit att man tvättat sig (bastutraditionen) samt lördagskvällens helmålsringning (eller angelusringningen) och ibland också angelusbönen som hör samman med dem. Alltjämt påminner helmålsringningen om att Herrens dag börjar och kallar oss till att fira den.

Inom den kyrkliga traditionen börjar förberedelsen för högmässan med lördagens aftonbön. Därför har lördagskvällens vesper en speciell betydelse bland de övriga tideböerna. Till vespern har man fogat möjligheten till enskild bikt, en andlig rening. Lördagens aftonbön förläggs till tiden för helgmålsringningen, även om man inom den finländska kulturen inte är van att fira gudstjänst på lördag kväll.

Man kan personligen förbereda sig för högmässan genom att läsa lördagens aftonbön, vesper. I den östliga kyrkan använder man fortfarande förberedelseböner som går tillbaka ända till urkyrkans tid. Dessa böner ber man innan liturgin börjar. I den västliga traditionen har läsningen av Ps 42 och i den östliga speciellt Ps 51 hört till prästens förberedelse. Till lördagens böner kan man foga följande begäran:

*Helige, allsmäktige Gud,
du som är god och nådig mot oss.
Låt oss i morgon fira din heliga nattvard så,
att vi blir rikt välsignade av dess gåvor.
Stärk vår tro, vårt hopp och vår kärlek.
Hör oss för vår Herres Jesu Kristi skull.*

Kyrkans mest kända förberedelsebön för präster är den som förknippas med kyrkofadern Ambrosius av Milano: Bön för präster medan de förbereder sig för att förrätta den heliga nattvarden.

Av gammalt har till söndagens morgon hört en tidebön. Laudes, någon psaltarpsalm eller en egen bön kan man be innan man går till kyrkan. Också de gånger vi går till kyrkan andligen tomma, fysiskt trötta eller mentalt uttröttade får vi bereda oss genom att ta till oss orden i Ps 122: ”Jag blev glad när man sade till mig: Kom, vi skall gå till Herrens tempel.”

Förberedelsen i sakristian

De som har tjänsteuppgifter i gudstjänsten samlas i god tid före gudstjänstens början i sakristian, så att förberedelsen kan ske i lugn och ro utan brådska. Där kan man ännu gå igenom nödvändiga enskilda detaljer, men redan tidigare bör man planera gudstjänstens gång.

När alla har iklänts sakenlig liturgisk klädsel, ber liturgen en bön. I gudstjänstboken finns flera förslag till särskilda sakristiböner. Man kan

tända ett ljus i sakristian. Bönen kan man förrätta så att kantorn, kyrkvaktmästaren och de övriga som har tjänsteuppgifter kan delta i den. Om det finns en kör med i gudstjänsten, kan förberedelsen förläggas till orgelläktaren eller annars ordnas så att alla har möjlighet att delta i bönen. Detta bör beaktas också vid konfirmationsgudstjänsterna: de unga har rätt att få stilla sig inför den stora festen. Efter bönen i sakristian intar de medverkande sina reserverade platser eller ställer upp sig för ingångsprocessionen.

Förberedelsen i sakristian skall ske med den andakt som hör till. Allt slags buller och otillbörlig aktivitet bör man undvika. Det är skäl att i församlingarna i samråd göra upp direktiv som alla anställda förbinder sig vid.

Senast 15 minuter innan gudstjänsten börjar bör det alltid bli stilla i själva kyrkorummet. Iordningsställandet av kyrkorummet, genomgången av utrustningen och inövningen av musiken bör vara avklarade i god tid före detta.

Planeringen av gudstjänsten

Ett rikt och starkt gudstjänstliv förutsätter en omsorgsfull och långsiktig planering. Kyrkoherden bär ett särskilt ansvar för detta. Vid planeringen beaktar man principerna i kyrkohandboken, kyrkoordningen och Handledning för högmässan. Utgående från dem kommer man överens om hur man utvecklar och gör det gemensamma gudstjänstlivet levande. I den allmänna terminsplaneringen lägger man grunden för planeringen och förberedelsen av den enskilda gudstjänsten.

Gudstjänstens samfälliga karaktär förutsätter att de medverkande planerar en enskild gudstjänst tillsammans i förväg. Högmässan är inte prästens privata projekt. Den gemensamma förberedelsen tillsammans med församlingsmedlemmarna hör till kärnan i prästens andliga arbete. Liturgen leder den gemensamma planeringen. Han har på grund av sitt prästämbete ett särskilt ansvar för gudstjänsten. I planeringen deltar församlingens anställda och församlingsmedlemmarna. Man bör reservera tillräckligt med tid för detta.

Man bör bereda församlingens anställda och församlingsmedlemmarna möjlighet att fördjupa sig i gudstjänstens innehåll. Det är viktigt att man i församlingarna har omsorg i synnerhet om en sakenlig handledning av dem som assisterar vid nattvarden.

Planeringen sker alltid utgående från församlingens egna förutsättningar och kraftresurser. Att betona de anställdas och församlingsmedlemmarnas ansvar får inte leda till att planeringen av gudstjänsten upplevs som en tung börda bland många andra krav. Prästen bör få tillräckligt med tid och krafter att sköta också andra uppgifter. Församlingsborna har också rätt att komma till "dukat bord".

På bästa sätt har planeringen skötts när den skapar samarbete mellan församlingens anställda och församlingsmedlemmarna, när den fogar alla samman med gudstjänsten och ger prästen kraft och inspiration att ta hand om veckans tjänsteuppgifter (tal, andakter, skrivuppgifter).

Riktlinjer för planeringen

Planering handlar inte bara om en teknik för hur man kommer överens om arbetsfördelningen. Man utgår från gudstjänstens innehåll: tidpunkten i kyrkoåret, beskrivningen av söndagen eller helgdagen, bibeltexterna och psalmförslagen. Samtidigt är det bra att dryfta faktorer som är viktiga i samhället och på det lokala planet. Dessa faktorer kan lyftas fram t.ex. i predikan och i kyrkans förbön. I samband med planeringen kan man dessutom komma överens om hur man informerar om gudstjänsten och vem som dekorerar kyrkan, hälsar gudstjänstdeltagarna välkomna, delar ut programblad, bär processionskors och ljus, formulerar förbönen, väljer psalmer och övrig musik, tar hand om textläsningen och bär upp kollekten.

Planeringen underlättas om man i församlingen använder sig av en särskild planeringsblankett, där man har räknat upp alla tjänstgöringsuppgifter. Det är inte ett värde i sig att man kan dela ut så många uppgifter som möjligt till enskilda församlingsmedlemmar. Det viktigaste är att dra försorg om att församlingen kan delta i gudstjänsten och tillsammans bära ansvar för den.

Efter gudstjänsten kan planeringsgruppen samlas till en utvärdering.

Terminsplanering

Utöver planering av enskilda gudstjänster i församlingarna behövs det också en terminsplanering av gudstjänstlivet under en längre tidsperiod. Dessa planer kan antingen uppgöras för perioder under kyrkoåret eller enligt årstiderna, t.ex. 3–5 gånger om året.

Vid terminsplaneringen bör man fästa uppmärksamhet vid följande omständigheter:

- man planerar helheten i församlingens gudstjänstliv så att de särskilda tiderna under kyrkoåret framträder på ett så berikande sätt som möjligt
- man gör upp en plan över hurudana gudstjänster man skall hålla under terminen och på vilka av församlingens verksamhetsställen man förrättar dem (se också KO 2:2,3)
- man delar ut uppgifter och ansvar till de anställda i god tid; på så sätt garanteras möjlighet till ordentlig planering och förberedelse
- gudstjänsternas musik och körernas medverkan planeras likaså i god tid, eftersom körerna och musikensemblerna behöver en lång tid för sina förberedelser
- man delar ut uppgifterna i god tid till förtroendevalda, byalag, föreningar, handikappgrupper, verksamhetsgrupper och övriga ansvarsgrupper, eftersom dessa grupper på så sätt, om de vill, hinner vara med i den planeringsprocess där innehållet i gudstjänsten utformas.
- man fattar beslut om antal och rytmisering gällande tillfällen där man serverar kyrkkaffe eller har andra samlingar i anslutning till gudstjänsten
- man beaktar de anställdas fritid och vikariat också när det gäller gudstjänstlivet
- man sköter om den information som har med gudstjänstlivet att göra

Planering förenar

Den gemensamma gudstjänsten är centrum i församlingens liv. Även om högmässan är ägnad att förena alla verksamhetsformer i församlingen, anställda och församlingsmedlemmar, har den ofta fjärmats från den övriga verksamheten under veckan, t.o.m. hamnat i skuggan av den.

Gudstjänsten kan bli centrum i församlingens liv på ett mera synligt sätt än tidigare, om

- det görs till ett klart gemensamt mål för alla verksamhetsformer i församlingen att delta i den gemensamma gudstjänsten
- varje enskild anställd i församlingen och förtroendevald tar ansvar för gudstjänstlivets enhetlighet genom att förbinda sig till kyrkans gemensamma gudstjänstordning
- prästerna frimodigt till gudstjänsten inbjuder de människor de möter vid förrättningssamtal och i övriga sammanhang
- kantorerna, diakonerna, ungdomsarbetsledarna, barnarbetarna och församlingens övriga anställda bjuder in de församlingsbor bland vilka de arbetar till gudstjänsten
- man kontinuerligt och målmedvetet fostrar till ett gemensamt regelbundet gudstjänstliv i församlingen
- tidpunkten i kyrkoåret levandegörs och återspeglas på ett rikt sätt i de kyrkliga förrättningarna och i verksamheten under veckan
- föregående söndags texter, böner och psalmer används som material vid andakter och tideböner under veckan
- alla församlingens medarbetare och deras familjer har en levande kontakt med gudstjänsten
- församlingens medarbetare och de församlingsmedlemmar som är aktiva inom de olika verksamhetsformerna bereds möjlighet att delta i planering och genomförande av gudstjänsten
- olika verksamhetsgrenar, organisationer, byar, läslag, väckelserörelser och andra sammanslutningar har sina egna kyrkogångsdagar, när de aktivt är med om att planera och genomföra gudstjänsten
- ortens körer och andra musikala krafter inbjuds att medverka i den gemensamma gudstjänsten
- man fördomsfritt och på ett berikande sätt förrättar gudstjänsten enligt kyrkohandboken så att den samtidigt är högtidlig och enkel, from och hemtrevlig, fri från jäkt men inte för lång, lärorik med många erfarenheter, liturgisk och karismatisk
- de särskilda gudstjänsterna som planerats för speciella grupper berikar gudstjänstlivet och stöder söndagens gemensamma huvudgudstjänst
- man i församlingen satsar på det möte mellan människorna som äger rum före och efter gudstjänsten

Kyrkorummet

Guds boning och församlingens hem

På Nya testamentets bildspråk är Kristi kyrka "ett andligt husbygge byggt av levande stenar" (1 Petr 2:5). Den heliga Anden fogar samman de kristna som byggstenar i den gemensamma byggnaden, som växer fram till att bli Herrens heliga tempel. Grunden för detta tempel är apostlarna och profeterna, och hörnstenen är Kristus själv (Ef 2:20–22). Som Guds folk behöver församlingen en plats där den kan komma samman för att tillbede den treenige Guden och befästa de troendes inbördes gemenskap. Kyrkobyggnaden är både församlingens hem (*domus ecclesiae*) och Guds boning bland människorna (*domus Dei*).

När en ny kyrka invigs till ett rum helgat åt Gud, får man använda rummet endast för ändamål som är förenliga med dess helgd (KO 14:2,1). Alla församlingsmedlemmar och de som besöker kyrkan bör visa aktning för kyrkorummets helgd. Kyrkoherden och kyrkorådet fattar tillsammans beslut om hur kyrkan används. Kyrkoherden övervakar användningen av kyrkan. Kyrkvaktmästarens särskilda uppgift är att vårda sig om kyrkorummets helgd och bära omsorg om att kyrkans föremål är i gott skick.

Kyrkorummet är uppbyggt kring altaret. Förutom ett fast altare bör det i varje kyrka finnas åtminstone en predikstol eller en ambo, ett kors eller krucifix, nattvardsservis, dopskål, altarljus, sakenliga kyrkotextilier och liturgiska dräkter. Den lutherska kyrkan har alltid insett musikens och bildkonstens värde. Därför bör det i varje kyrka finnas en orgel eller ett motsvarande instrument för ackompanjemang samt en altartavla eller annan kyrkokonst. En ikon som är målad enligt bysantinsk eller annan sed lämpar sig väl för en luthersk kyrka.

Församlingen bör vårda sig om och högakta förfädernas arbete. De har ofta med stora ansträngningar byggt kyrkan. Också lagstiftningen ställer upp begränsningar gällande förändringar. Begränsningarna skall skydda de historiska värdena. Därför kan man endast i mindre utsträckning förändra kyrkorummet. Församlingen bör för just sitt eget kyrkorum söka lämpliga sätt att genomföra gudstjänsten.

Kyrkorummet är ändå inte ett museum utan ett hem för en levande församling. Därför bör det uppvisa flexibilitet på ett lämpligt sätt enligt tidens krav. Man bör bedöma möjliga behov av förändring både ur teologisk

och ur praktisk synvinkel. Alla förändringar skall planeras omsorgsfullt och genomföras först när en tillräcklig samstämmighet har uppnåtts.

Användningen av kyrkorummet

Kyrkorummen är olika, och därför är det svårt att ge direktiv som lämpar sig för alla utrymmen beträffande varifrån varje enskild del i gudstjänsten skall ledas.

I en del kyrkor sitter altaret fast i korets bakre vägg, i andra åter står det fritt från väggen. När det är så att altaret sitter fast i korväggen, förrättar prästen, när han är vid altaret, gudstjänsten framför altaret med ansiktet mot korets vägg (versus apsidem). Han vänder sig mot församlingen endast på de ställen där församlingen tilltalas (tilltal, avlösning, läsestycken, välsignelsen). Bakom denna praxis ligger fornkyrkans sed att prästen ber tillsammans med församlingen med ansiktet mot öster och Gud. När prästen tilltalar församlingen, gör han det i Kristi person och vänder sig på dessa ställen mot församlingen.

När altaret är mera centralt beläget och inte fast i väggen, förrättar prästen, när han är vid altaret, alltid gudstjänsten vänd mot församlingen (versus populum). De kyrkliga förrättningarna utgör ett undantag. Det är t.ex. vid vigsel till äktenskap naturligt att prästen inte blir kvar bakom altaret utan ställer sig så nära brudparet som möjligt. Då kan man be bönerna med ansiktet mot altaret, såvitt det är möjligt med hänsyn till ljudåtergivningen.

Många kyrkor i Finland fungerar enligt tanken att gudstjänsten leds från två ställen, altaret och predikstolen. I stället för eller jämsides med predikstolen kan man också ha en särskild läspulpet (ambo). Tanken att ordet och sakramentet hör samman återspeglar sig i själva kyrkorummet.

I kyrkor av det här slaget kan man förrätta gudstjänsten så att man från läspulpeten leder inledningen och ordet (I och II), medan man åter leder nattvarden och avslutningen (III och IV) från altaret. Denna lösning betonar altaret som platsen för nattvarden och läspulpeten som bordet för ordet. Man kan också gå till väga så att man leder inledningen, nattvarden och avslutningen från altaret men ordet från ambon. Denna lösning betonar altaret som plats för både bön och nattvard.

I en del kyrkobyggnader är användningen av kyrkorummet indelad enligt den s.k. fyrapunktsmodellen på följande sätt:

1. Liturgen förrättar inledningen mitt i koret framför altarskranket; under syndabekännelsen kan han vända sig mot altaret och också knäböja vid altarrundeln.
2. Från ambon läser man första och andra läsningen ur Gamla och Nya testamentet samt kyrkans förbön. Då finns ambon i koret till höger från församlingen sett (s.k. epistel-ambo).
3. Man läser evangeliet och predikar från den andra ambon, som finns i koret till vänster från församlingen sett (s.k. evangelieambo).
4. Liturgen leder nattvarden i sin helhet från altaret.
5. Liturgen leder avslutningen mitt i koret framför altarrundeln såsom fallet var gällande inledningen.

Orgelns placering har också betydelse för förrättandet av gudstjänsten. Vid särskilda tillfällen kan man inrätta bönealtaren i kyrkorummet. Det kan finnas en egen sittplats för den som leder gudstjänsten. Domkyrkan eller katedralen har fått sitt namn av den stol som reserverades för biskopen.

Församlingens gudstjänst förrättas utgående från de villkor respektive kyrkorum uppställer. Man utnyttjar modigt de möjligheter kyrkorummet erbjuder, samtidigt som man ser till att gudstjänsten förrättas på ett lugnt sätt. Det är viktigt att de lösningar man har valt på ett naturligt sätt passar in i kyrkorummet, underlättar ledandet av gudstjänsten och liturgiskt sett är konsekventa.

Altarblommorna

Blommorna förskönar kyrkorummet och uttrycker högaktning för altaret samt påminner om Guds skaparverk. Det finns en del kyrkliga traditioner som har anknytning till valet och bruket av blommor. På altaret använder man vanligen snittblommor, som klippta från sina rötter förskönar altaret och där ger sitt liv. På så sätt påminner de om offer och livets skörhet. Av denna orsak använder man vanligtvis inte blommor i kruka, som ju i så fall måste hållas vid liv genom vattning. Inte heller använder man plastblommor. En del av altarblommorna kan man efter söndagens högmässa

lämna kvar på altaret, där de vissnar och påminner om förgängligheten. I stället för att placera blommorna på altaret kan man placera dem i en särskild ställning bredvid altaret.

Vid valet av blommor råder en stor frihet. Man kan beakta kyrkoårets liturgiska färger, men man behöver inte följa dem slaviskt. Vissa helgdagar och tidsperioder i kyrkoåret har av tradition sina egna blommor. Särskilt när det gäller högtiderna har det utkristalliserat sig en bestående praxis.

I det följande presenteras några exempel och alternativ:

- första söndagen i advent: vita blommor
- självständighetsdagen: vita och blå blommor
- 2–3 söndagarna i advent (fastan): blåroött eller blått
- fjärde söndagen i advent (Mariahelg): vit lilja, annan marieblå eller vit blomma
- jultiden: ros (symbol för Kristus), röda tulpaner, hyacint, liljekonvalj (symbol för Maria); på annan plats i kyrkan lämpar sig också julstjärna och amaryllis
- trettondagstiden: grundfärgen är grön
- fastlagssöndagen och fastetiden: grundfärgen på blommorna kan vara blårod eller blå; man känner också till traditionen att inte använda blommor under fastetiden
- midfastosöndagen (fjärde söndagen i fastan): ros
- Marie bebådelsedag och övriga Mariahelger: vit lilja; alternativt vit tulpan eller hyacint; ros
- palmsöndagen: vide- eller palmkvistar
- skärtorsdagen: röda och vita blommor
- långfredagen: man använder fem röda rosor (Kristi fem sår) på altaret eller på annan plats i koret; altaret kan också vara helt utan blommor; dessutom kan man använda en krona gjord av törne
- påsken: påskliljor eller gula narcisser
- påsktiden: gula och vita liljor, björkkvistar med mössöron och vårblommor
- pingsten och pingstkretsen: vita narcisser dvs. "pingstliljor"; tolv röda eller rödgula tulpaner som symbol för apostlarna; röda nejlikor eller aklejer som symbol för kärleken
- Treenighetssöndagen: som färg på altarblommorna t.ex. purpurroött, blått och grönt
- senare delen av pingstkretsen och skapelsens söndag: naturblommor av olika färg
- Kristi förklarings dag: vitt, t.ex. liljor
- alla helgons dag: vitt och roött (avsomnade Kristi vittnen)
- uppbrottets söndag och domsöndagen: violett, vitt eller purpur eller olika färger tillsammans; blåroda krysantermer tillsammans med torra och gröna kvistar (livets och domens uppståndelse).

De kyrkliga textilierna

Det av kyrkan förkunnade ordet och de liturgiska textilierna, *paramenta*, hör ihop. Paramenta betonar på ett synligt sätt gudstjänstens innehåll och högaktningen för gudsfolkets fest. Bruket av kyrkliga textilier går tillbaka på en tusenårig tradition inom vår kyrka. Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ansluter sig här till de utvecklade former som tagits fram i den västliga traditionen i kristenheten.

Paramenta är en del av församlingens gudstjänstliv. De bör behandlas med omsorg. Man bör särskilt vårda sig om deras uppbevaring, rengöring och skick.

Altaret täcks med en vit duk. Ett altarkläde (*antependium*) täcker altarbordets framsida. Det ersätts ibland av ett kläde, altarbrun, som går runt altarets kant. Till de kyrkliga textilierna hör också predikstolens och ambons bokkläden (*pulvinarium*). Dessa växlar färg enligt kyrkoårets liturgiska färger.

Vid firandet av nattvarden använder man en kalkduk (*velum*), som följer kyrkoårets färgskala, samt ett antal vita dukar: *corporale* (*corporale*), på vilken man dukar fram nattvarden på altaret, och torkdukar (*purificatores*). Dessutom kan till nattvardstextilierna höra nattvardsdukens fodral (*bursa*) samt den lilla kalkduken (*palla*), som egentligen inte är en duk utan en hård skiva överklädd med vitt linne. Genom att använda dessa textilier visar vi vår vördnad för Kristi reella närvaro, ger nattvardselementen en värdig behandling och underlättar distributionen.

Med följande liturgiska färger uttrycker man kyrkoårets gång och budskap:

- vitt: härlighetens, glädjens och den rena oskuldens färg vid Kristushögtiderna och under påsktiden (parallella färger är silver och guld),
- rött: den heliga Andens, eldens, blodets och vittnesbördets färg under pingsten och vid martyrdagarna,
- grönt: tillväxtens och livskraftens färg under trettondagstiden och tiden efter pingst
- violett: botens, väntans och förberedelsens färg under advent och fastetiden före påsken (parallella färger är lila och mörkblått),
- svart: dödens och sorgens färg, långfredagen och den stilla lördagen.

Den liturgiska färgen för varje enskild söndag eller helgdag är angiven i evangelieboken. I allmänhet byter man liturgisk färg dagen före helg kl.18. Färgen används under hela den efterföljande veckan.

Det finns ändå sådana helgdagar, vars färgrekommendation omfattar endast ifrågavarande dag. I sådana fall byter man den liturgiska färgen för endast en dag. Så använder man t.ex. för Marie bebådelsedag som infaller under fastan den vita färgen endast för söndagen, varefter man återgår till den liturgiska färg som gäller enligt kyrkoåret (violett eller blått).

Dylika "punkthelger" är

- första söndagen i advent
- Stefanidagen (26.12.)
- aposteln Johannes dag (tredje dag jul)
- menlösa barns dag (fjärde dag jul)
- kyndelsmässodagen
- Marie bebådelsedag
- apostladagen
- midsommardagen
- Kristi förklarings dag
- Mikaelidagen
- alla helgons dag
- biskop Henriks minnesdag (19.1.)
- självständighetsdagen (6.12.).

Kyrkklockorna

Seden att ringa i klockor går tillbaka ända till förkristen tid. Kyrkan tog redan tidigt till sig bruket att använda klockor. Med ett gammalt kommunikationsmedel ville man förkunna det nya budskapet. Genom att ringa i kyrkklockorna kallar man samman till den gemensamma gudstjänsten och till övriga sammankomster i församlingen. Dessutom tillkännager man med kyrkklockorna t.ex. budskap som berör livet i samhället (själaringning) och att man går in i en helg (helgmålsringning).

I många församlingar har man gjort upp en instruktion för klockringningen. Som grund för den kan det finnas en mycket gammal lokal sed. Man kan ringa i kyrkklockorna enligt traditionen på orten. För övrigt kan man iaktta följande direktiv:

Klockringning under söndagar och helgdagar

<i>Helgmålsringning</i>	Man ringer i klockorna på lördagar med undantag för den stilla lördagen kl. 18. Med den stora klockan ringer man oavbrutet i ca 10 minuter, därefter klämtar man med kläppen. Att klämta med kläppen innebär tre perioder med tre klämtningar (3 x 3) så att man håller en kort paus mellan perioderna.
<i>Morgonringning</i>	Man ringer i klockorna på söndags- och helgdagsmorgnarna kl. 9. Först klämtar man med kläppen, därefter ringer man med stora klockan på vanligt sätt i ca 10 minuter.
<i>Prästringning</i>	Man ringer med den lilla klockan när prästen kommer till kyrkan eller kl. 9.45.
<i>Sammanringning</i>	Man ringer i alla klockor i ca fem minuter innan gudstjänsten börjar.
<i>Slutringning</i>	Ringningen sker genom klämtning.

Under dubbelhelger ringer man inte i klockorna på fredagen.

Klockringning för dem som avlidit

<i>Själaringning</i>	Man ringer i alla klockor när man fått vetskap om ett dödsfall. Då ringer man i ca 15 minuter mellan kl. 10 och 12. Enligt gammal klockringningssed inleds ringningen för en manlig avliden med den stora klockan och för en kvinnlig avliden med den lilla klockan. Klockringningssätten varierar från ort till ort.
<i>Begravningsringning</i>	Man ringer i klockorna, när man för den döde till graven eller när man sänker ner kistan i graven. Man kan också ringa samman före jordfästningen.

Klockringning vid andra tillfällen

För aftongudstjänster och vid motsvarande tillfällen ringer man samman på samma sätt som för huvudgudstjänsterna. En sammanringning som skulle infalla på morgonringningens plats kan utelämnas.

Församlingens medverkan i gudstjänsten

Församlingen är den egentliga förrättaren av gudstjänsten. Ordet liturgi (laos "folk", ergon "arbete") hänvisar till den hjälp som Gud har gett sitt folk, men också till den gudstjänst som den församlade församlingen förrättar. I Nya testamentet kallas församlingen "kungar och präster, ett heligt folk, Guds eget folk" (1 Petr 2:9), som har kallats att "ständigt fram-bära lovsång som ett offer till Gud" (Hebr 13:15). Av detta gemensamma prästadöme blir människan delaktig i det heliga dopet, där hon fogas samman med Kristi död och uppståndelse (Rom 6:4).

I kyrkans historia har det funnits tider, då församlingen har löpt risk att bli en passiv åskådare till den gudstjänst prästen har förrättat. Den lutherska reformationen strävade efter att betona den urkristna tanken att församlingen är det egentliga subjektet för och förrättaren av liturgin. Ändå ledde utvecklingen senare också i de lutherska kyrkorna till att prästen nästan ensam förrättade hela gudstjänsten.

Församlingen är gudstjänstens subjekt framför allt när den som samfund aktivt och synligt själv deltar i förrättandet av gudstjänsten. Det är inte tillräckligt att en utvald skara enskilda församlingsmedlemmar deltar i planeringen av mässan eller fungerar i tjänsteuppgifter, även om detta också är värdefullt. Man bör sträva efter ett sådant genomförande att var och en kan delta och vara med. Detta förutsätter både en enhetlig gudstjänstordning och en långsiktig fostran in i gudstjänsten. För olika slags gudstjänster bör det finnas tillräckligt med förenande element.

Församlingsmedlemmarna deltar i gudstjänsten genom att läsa och sjunga tillsammans. De deltar i gudstjänsten genom att sjunga psalmer, med gester, genom att lyssna till evangeliet, genom att be i sitt hjärta och genom att ta emot nattvardens sakrament. Att stilla sig och vila i Guds närvaron är också att delta.

Församlingsmedlemmen lär sig att delta i gudstjänsten på bästa sätt genom att gå regelbundet i kyrkan. Detta är en speciell utmaning för dem som tjänstgör i församlingens förkunnelse- och fostringsuppgifter, men det berör på samma sätt alla anställda och förtroendevalda. Man bör målmedvetet eftersträva att de centrala gudstjänstsederna, psalmerna, trosbekännelsen, bönen Fader vår och den mässmusikserie som används i församlingen blir bekanta för församlingsborna redan från barnsben. Barn- och ungdomsarbetet intar en nyckelposition när det gäller att fostra till ett gudstjänstliv. I söndagsskolan, i dagklubben, i skriftskolan och inom ungdomsarbetet tar man emot avgörande intryck.

Barnen i gudstjänsten

Enligt Jesus hör Guds rike till sådana som är som barnen. Frälsaren satte upp barnen som en förebild för alla troende och försvarade deras rätt att få komma till honom. ”Han sade: ’Låt barnen komma hit till mig och hindra dem inte: Guds rike tillhör sådana som de. Sannerligen, den som inte tar emot Guds rike som ett barn kommer aldrig dit in.’ Och han tog dem i famnen, lade händerna på dem och välsignade dem” (Mark 10:14–16).

Enligt Jesu exempel och missionsbefallningen (Matt 28:18–20) bär kyrkan fram barnen till Frälsaren genom att döpa dem i den treenige Gudens namn. I dopet tas de in i gemenskapen med Kristus och hans kyrka. Enligt luthersk uppfattning hör Guds förutsättningslösa nåd till alla – och i barndopet framträder detta särskilt tydligt.

Men hur kan barnen lära sig att lita på den gode Herden, om ingen berättar om honom? Hur kan de finna sin väg till gudstjänsten, om ingen leder dem in på den vägen? Hur kan de lära sig att be, bekänna sin tro eller delta i lovsången, om ingen undervisar dem?

Man bör fästa särskild uppmärksamhet vid barnen i gudstjänsten. Barnet bör anses som hedersgäst i varje gudstjänst. Barnens värde bör erkännas och deras deltagande understödjas med alla medel.

Barnens deltagande stöder man t.ex.

- genom att hjälpa och uppmuntra föräldrarna i den kristna fostran

- genom att göra tröskeln lägre för barnfamiljerna att komma till gudstjänsten och nattvardsbordet
- genom att regelbundet anordna särskilda familje- och barn gudstjänster
- genom att ta med gudstjänstfostran som en kontinuerlig tyngdpunkt i alla verksamhetsformer och särskilt inom fostran
- genom att fästa särskild uppmärksamhet vid det språk som används i gudstjänsten – både det verbala och det symboliska
- genom att satsa på skolgudstjänsterna och de gudstjänster som anordnas i samarbete med dagvården
- genom att stärka församlingens musikarbete och fostran så att dessa förbinds med gudstjänsten
- genom att befrämja ökad kunskap om psalmerna och de andliga sångerna (PsalMedaljeSkoj och andra liknande aktiviteter),
- genom att på ett allmänt plan se till att det i församlingarna och i gudstjänsterna råder en atmosfär som är barnvänlig.

Familjen är församlingens viktigaste samarbetspartner. Det hör till församlingens kärnuppgifter att stöda hemmens andliga liv: föräldrarna uppmuntras lära barnen att be och att överföra tron och kristna seder till barnen. Man kan inbjuda familjerna till annorlunda mässor, där man beaktar de andliga behoven hos barn i olika åldrar. Den varma andlighet som i bästa fall upplevs i gudstjänsten förenar familjemedlemmarna, släkterna och generationerna. Det är fråga om ett arbete som förenar olika verksamhetsformer och är gränsöverskridande. Det är fråga om hela församlingens gemensamma sak.

Som ett generellt mål bör man uppställa att varje tioårig församlingsmedlem kan bönen Fader vår, minst tio psalmer och församlingens liturgiska partier i en mässmusikserie. Deltagandet stärks också av att barnet känner till de mest centrala delarna av gudstjänsten.

Barnens gudstjänst är inriktad på barnen och förrättas på deras villkor. Sådana gudstjänster är t.ex. babykyrka, knattekyrka, gudstjänst med stora och små samt dagklubbarnas och skolornas gudstjänster.

Församlingens gemensamma huvudgudstjänst förrättad enligt kyrkohandboken ger en grundmodell också för barnens gudstjänster. Man använder handboken så att man beaktar barnens ålder, deras förmåga och

behov. Vid tilltalet och i bönerna använder man ett språk som barnen förstår. Genom symbolhandlingar förstärker man deltagandet. Psalmerna bör vara så bekanta som möjligt. Man satsar speciellt på att göra predikan åskådlig genom att t.ex. använda sig av berättelser, bilder och annat åskådligt material. När det gäller det liturgiska och musikaliska utförandet kan man använda församlingens allmänna mässmusikserie, familjemässans melodiserie och musiken från alternativa mässor som är avsedda för de unga.

Den församlingsanställdas yrkesskicklighet sätts på prov när det gäller att uppskatta barnets utvecklingsskeden: det gäller att inte övervärdera barnet, men att inte heller undervärdera det. Ett svårt språk och ett oengagerat framföringssätt gör lätt att uppmärksamheten bryts. Å andra sidan kan ett överaktivt sätt att tala och en cirkusaktig helhet skapa en orolig stämning. Också barnet behöver möjlighet till stillhet, bön, vila och sång inför Gud.

Samtidigt som man stöder barnets deltagande, bör man också se till att barnet får vara barn. Barnet har rätt att delta på ett sätt som är lämpligt för det egna utvecklingsskedet och den egna personen. I gudstjänsten kan man ge barnen lämpliga uppgifter att hjälpa till med, men å andra sidan bör man se till att inte lasta ett onödigt socialt tryck på deras skuldror. Man väljer t.ex. som textläsare endast dem som är tillräckligt mogna för uppgiften. Till assistenter vid nattvarden bör man inte välja barn och unga som ännu inte har gått skriftskolan och som inte har satts in i uppgiften. Avsikten är att barnet skall kunna uppleva möjligheten att delta och hjälpa till som ett privilegium och inte som en börda.

Barnens och de ungas deltagande i nattvarden

I kyrkoordningen stadgas det om barnens och de ungas rätt att delta i nattvarden (KO 2:11,2). Enligt den får varje konfirmerad medlem i kyrkan delta i nattvarden. Ett barn som är döpt och fått undervisning om nattvardens betydelse får delta i nattvarden tillsammans med sina föräldrar eller med någon annan konfirmerad medlem av kyrkan som ansvarar för barnets kristna fostran. En döpt församlingsmedlem som deltar i konfirmandundervisningen kan efter att ha erhållit undervisning om nattvarden tillsammans med sin konfirmandlärare delta i nattvarden i församlingens gemensamma gudstjänst.

Biskopsmötet har vid sin session 12.2.2002 gett noggrannare direktiv gällande tillämpningen av stadgandet.

Om ett barn går till nattvarden tillsammans med någon annan person som har ansvar för barnets kristna fostran, behövs inte föräldrarnas uttryckliga tillstånd. En sådan person är vanligen någon annan konfirmerad familjemedlem, far- eller morförälder eller fadder.

Om ett barn kommer till nattvarden tillsammans med en vuxen får barnet del av sakramentet, även om ledsagaren inte tar del av det. Det är inte tillåtet att föra ett barn till nattvarden mot föräldrarnas uttryckliga önskan. Ett barn välsignas vid nattvardsbordet om det kommer utan ledsagare.

Barn får inte gå till nattvarden som självständig grupp. Däremot får konfirmander under konfirmandundervisningen ensamma eller som grupp med sin konfirmandlärare delta i nattvarden vid en gemensam gudstjänst. Enligt KO3:3 undervisar prästerna och lektorerna i konfirmandundervisningen. Dessutom kan kantorerna, ungdomsarbetsledarna och övriga tjänsteinnehavare vara lärare i enlighet med vad som bestäms i församlingens reglemente för skriftskolan. Före deltagandet i nattvarden skall konfirmanderna undervisas om nattvarden och församlingen. Det är skäl att dessutom betona att deltagandet i nattvarden är frivilligt.

De barn som kommer till altaret tillsammans med sina föräldrar och som inte tar emot nattvarden kan bli välsignade.

De stadganden och direktiv som återges ovan baserar sig på den lutherska uppfattningen enligt vilken dopet, tron, undervisningen och nattvarden utgör en helhet. Dopet öppnar en dubbelaspekt mot den första nattvardsgången. Å ena sidan lägger dopet, undervisningen och tron grunden för nattvardsgemenskapen. Därför kan man dela ut nattvarden till ett döpt barn som fått undervisning om nattvardens betydelse, när den person som bär ansvar för barnets kristna fostran är närvarande. Det döpta barnet är varmt välkommet till nattvardsbordet. Å andra sidan är barnet på grund av dopet delaktigt i hela frälsningens verklighet. Barnet lever i Kristi nåd och i de heligas gemenskap, även om det ännu inte skulle ta emot nattvardens bröd och vin.

Denna dubbla synvinkel ger evangeliets frihet: barnet bör inte hållas från nattvarden men inte heller skyndsamt föras till nattvardsbordet. Om

föräldrarna så vill, delas nattvarden ut redan till ett litet barn, men man kan också vänta med den första nattvarden till dess barnet blivit större.

Om nattvarden blott och bart förblir en ofattbar gåta, blir den också lätt utan betydelse. Därför bör man på lämpligt sätt undervisa barnet om nattvardens innebörd. Nattvarden är en helig måltid, som skiljer sig från vanligt ätande och drickande. Jesus Kristus är närvarande i brödet och vinet och kommer oss nära genom dem. Han kallar alla till nattvardsbordet – särskilt dem som känner sig själva syndiga. Han förlåter vår synd, stärker vår tro och förenar oss med varandra. Vi deltar i nattvarden, därför att vi tillhör honom och vill följa honom.

Att leda gudstjänsten och fördela uppgifterna

Församlingens gemensamma gudstjänst behöver en ledare. Ett tydligt ledarskap och församlingens aktiva deltagande i gudstjänsten är inte varandras motsatser, utan de två hör samman. Ledarskapet är viktigt både teologiskt och rent praktiskt. Enligt luthersk uppfattning är nattvarden gemenskapens måltid, som inte kan firas privat utan församling men inte heller utan en präst vigd till ordets och sakramentens tjänst.

Stadgandena i kyrkoordningen uttrycker att en av prästerna bör leda gudstjänsten. Handboken kallar den präst som leder gudstjänsten liturg. Å sitt prästämbetes vägnar är han ansvarig för allt som sker i gudstjänsten. De övriga prästerna som har tjänsteuppgifter är assisterande präster.

Enligt gudstjänstboken förrättar den präst som fungerar som liturg, dvs. celebrant i högmässan, alltid följande moment: inledande välsignelse, inledningsord, dagens bön, hela nattvardsbönen (från prefationen till den avslutande doxologin), ledandet av bönen Fader vår, distributionen av nattvarden, tacksägelsebönen samt välsignelsen. Dessa moment överlämnas inte till den assisterande prästen, till en teologie studerande eller till annan medhjälpare. Handboken rekommenderar att liturgen också fungerar som predikant.

För den högmässa som biskopen förrättar kommer man från fall till fall överens om vem som leder mässan. Om biskopen inte fungerar som celebrant, kan han förrätta den inledande välsignelsen och hålla inledningen samt handha den avslutande välsignelsen.

Det är svårt att ge direktiv gällande sätt och stil för hur man leder högmässan, men någonting kan sägas. Prästen bör leda gudstjänsten *säkert och behärskat*, så att gudstjänstdeltagaren kan känna sig trygg. Ett osäkert eller spönt uppträdande stör koncentrationen. En överdriven inställsamhet eller en narcissistisk självbetoning väcker irritation. En präst som tillägnat sig liturgins anda leder gudstjänsten *koncentrerat och medvetet*, så att hans tjänst återspeglar en högaktning inför det Heliga. Prästen får fungera *naturligt och vara sig själv* – verkan av Guds ord beror inte på en människas personliga förmåga.

Till gudstjänstens kollektiva karaktär hör att även om liturgen leder högmässan, gör han inte allting själv. Vid sidan av liturgen betjänas församlingen av de assisterande prästerna, kantorn, diakonen och församlingsborna. Församlingen är Kristi kropp (1 Kor 12), där de olika lederna har olika uppgifter. Alla dessa uppgifter är viktiga med tanke på helheten.

I gudstjänstboken definierar man assistenternas uppgifter på följande sätt:

Den assisterande prästens uppgift är särskilt att leda beredelsen och distribuera nattvarden.

Kantorns uppgift är att leda gudstjänstens musik och svara för att den utförs.

Den som tjänstgör i uppgiften som *diakon* kan leda kyrielitanian och kyrkans förbön, läsa evangeliet, uppmana till fridsönskan samt uttala sändningen.

Församlingsmedlemmarnas tjänsteuppgifter är särskilt första och andra läsningen och att delta i genomförandet av kyrkans förbön. Likaså erbjuder gudstjänstmusiken rikligt med möjligheter att delta. Dessutom kan församlingsmedlemmarna ta hand om olika praktiska göromål såsom att pryda kyrkan under kyrkvaktmästarens överinseende, ta emot dem som kommer till gudstjänsten och bära upp kollekten. Församlingens anställda och andra församlingsmedlemmar kan assistera vid distributionen av nattvarden efter att ha fått vederbörligt tillstånd.

Enligt kyrkoordningen ansvarar kyrkoherden för gudstjänstens rätta förvaltande (KO 6:34,2). Han kan bevilja en sådan konfirmerad medlem av

evangelisk-lutherska kyrkan som är känd för sin kristna övertygelse rätt att biträda vid nattvardens utdelning (KO 2:12,2). Likaså kan kyrkoherden i enskilda fall kalla en sådan medlem av evangelisk-luthersk kyrka som är konfirmerad och känd för sin kristna övertygelse att predika vid gudstjänsten (KO 2:6,3).

En teologie studerande kan predika och förrätta gudstjänst eller delar därav på kallelse av kyrkoherden. Man bör också skapa möjlighet för dem som studerar till uppgifter inom diakonin och fostran att assistera i församlingens gudstjänst. När det gäller högmässor delegerar man däremot inte till en studerande de moment som enligt gudstjänstboken skall förrättas av den präst som fungerar som liturg.

Enligt gudstjänstboken kan man utgå från följande schema (se sidan 80), när det gäller att verkställa uppgiftsfördelningen mellan liturg (L), assisterande präster (P), diakon (D), kantor (K) och församlingsmedlemmar (F). I schemat (se nästa sidan) har det antecknats vilka uppgifter i högmässan respektive ansvarsperson kan ha. Schemat används i tillämplig form i gudstjänsten och vid specialgudstjänster.

Siffran 1 i schemat betyder att personen i fråga är den som i första hand utför det momentet. Siffran 1 inom cirkeln (①) betyder, att uppgiften enbart ankommer på liturgen. Om det finns flera präster och diakoner, kommer de sinsemellan överens om fördelningen av uppgifter. Parenteserna innebär att det behövs ett vederbörligt tillstånd att utföra uppgiften i fråga.

Om det på grund av sjukdom eller annat förhinder inte finns någon präst som förrättar gudstjänsten, skall någon av de närvarande tjänsteinnehavarna eller medlemmarna av kyrkorådet i församlingen förfara på det sätt som bestäms i kyrkohandboken (KO 2:7). I en sådan specialsituation används formuläret för gudstjänst. Formuläret kan användas i tillämpliga delar på det sätt som situationen förutsätter.

I församlingen bör man tillsammans komma överens om hur gudstjänsten förrättas, om prästen t.ex. på grund av plötsligt påkommen sjukdom inte kan anlända för att förrätta gudstjänsten och ingen vikarierande präst finns till hands. Överenskommelsen berör både gudstjänstens helhet (gudstjänsten och dess innehåll) och dem som genomför den. Också de förtroendevalda bör informeras om detta. I kyrkans sakristia bör det färdigt finnas ett formulär för en förenklad gudstjänst, vilket man följer. Det

är inte tillräckligt med enbart handboken. Om kantorn, kyrkvaktmästaren, assistenten eller någon annan ansvarsperson i gudstjänsten plötsligt insjuknar, går man till väga enligt situationen och de personer som finns till hands.

Fördelningen av uppgifter					
Moment i högmässan	L	P	D	K	F
2. Inledande välsignelse	①				
3. Inledningsord	①				
4. Beredelse	2	1			
5. Psaltarpsalm				2	1
6. Kyrielitania			1	3	2
7. Gloria	4		3	2	1
8. Dagens bön	①				
9. Första läsningen					1
11. Andra läsningen					1
13. Evangeliet	1	1	2		
15. Predikan	1	2	(3)		(4)
16. Credo	1	1			
18. Kyrkans förbön		2	1		3
20. Nattvardsbönen	①				
21. Herrens bön	①				
22. Pax	①				
Fridsönskan		2	1		
24. Måltiden					
Inbjudan	①				
Distribution av brödet	①				
Distribution av vinet		1	(2)		(3)
Slutorden	①				
25. Tacksägelsebönen	①				
26. Benedicamus		2		3	1
27. Välsignelsen	①				
Sändning			1		

De liturgiska kläderna

Den grundläggande liturgiska dräkten är den vita *mässkjortan*, *alban*. Den är den gemensamma festklädseln för dem som fungerar i olika uppgifter i högmässan. Alban har förbindelse med dopet, eftersom också dopdräkten i princip är en alba. Den vita alban hänvisar till det nya livet, som de kristna är kallade att vandra i: "Den som segrar skall alltså kläs i vita kläder" (Upp 3:5).

Till alban hör i allmänhet gördeln, kännetecknet för att man vakar och är redo. "Gud rustar mig med styrka, så att jag vandrar den rätta vägen" (Ps 18:33). "Stå alltså fasta, spänn på er sanningen som bälte och klä er i rättfärdighetens pansar och sätt som skor på era fötter villigheten att gå ut med budskapet om fred" (Ef 6:14–15).

Stolan är kännetecknet för kyrkans ämbete och berättar om att man bär Kristi ok: "Ta på er mitt ok och lär av mig, som har ett milt hjärta, så skall ni finna vila för er själ" (Matt 11:29).

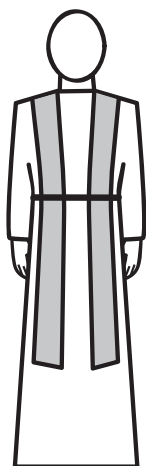
Mässhaken är det klädesplagg som den ledande prästen bär vid högmässan. Detta framtill och baktill heltäckande överplagg har ansetts beskriva den rättfärdighet som människan har fått som gåva och som plaggets bärare skrudas i. Det kors som av gammalt har placerats på skrudens rygg-sida berättar om att bäraren representerar Kristus, som ju är den verkliga värden vid nattvarden.

Vid festgudstjänster där nattvard inte firas kan liturgen bära *korkåpa*. Biskopens huvudbonad är *mitran*. Dessutom hör *staven* till biskopens liturgiska klädsel och likaså korset som hänger på bröstet, också kallat *pectorale*.

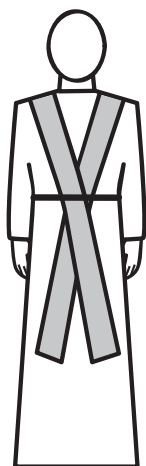
Biskopsmötet har vid sin session 14–15.9.2010 gett direktiv beträffande prästens och lektorns klädsel vid tjänsteförrättningar (<http://sacrista.evl.fi/biskopsmotet>).

Prästen kan bära stolan hängande rakt ner eller ha den korslagd. Prästerna i samma församling följer en gemensamt överenskommen sed när det gäller stolan. Detta är viktigt också för den skull att stolans form och det sätt på vilket man använder den har samband med varandra. En bred och formgiven stola är avsedd att hänga fritt och kan inte bindas i kors. Däremot kan man använda en smal stola på bägge sätten.

Enligt västlig tradition kan den som är vigd till diakon bära en stola från vänstra axeln ner i kors till högra länden.

Rak stola.

Korslagd stola.

Diakonens stola.

Liturgen som leder gudstjänsten är klädd i mässhake. Den används endast i högmässan. Man tar inte av sig mässhaken under högmässans gång exempelvis för predikan, utan man kan hålla den på från mässans början till dess slut.

De församlingsmedlemmar som har uppgifter i gudstjänsten kan vara klädda i sina egna kläder. Det är dock bra om de som assisterar vid nattvarden är iförda albor.

Stolans och mässhakens färg följer kyrkoårets liturgiska färg. Man bör inte samtidigt använda flera liturgiska färger i samma gudstjänst annat än om omständigheterna så kräver. Vid de kyrkliga förrättningarna kan man välja stolans och mässhakens liturgiska färg också enligt förrättning. Dopets liturgiska färg är vitt, konfirmationens vitt eller rött, färgen för vigsel till äktenskap vitt och för jordfästning vitt eller svart. De kyrkliga textilierna följer i varje fall tidpunkten på kyrkoåret.

Man bör iklä sig den liturgiska dräkten lugnt i en anda av bön och enligt den praxis man kommit överens om i församlingen. Efter påklädandet ser kyrkvaktmästaren till att klädedräkten sitter oklanderligt på sin bärare. Under påklädandet kan man lågmält eller högt be de böner som finns i gudstjänstboken (Böner i sakristian):

I Faderns och Sonens (✙) och den heliga Andens namn.

Alban: *Allsmäktige, evige Gud. Låt mig en gång, avklädd all orättfärdighet och klädd i helighetens vita klädnad, få följa dig in i det rike där den sanna glädjen är.*

- Stolan: *Herre, lägg ditt ok på mina skuldror, och lär mig att ditt ok är skonsamt och din börda är lätt. Gör mig mild och ödmjuk i hjärtat.*
- Gördeln: *Spänn på mig sanningen som bälte och gör min väg ostrafflig.*
- Mässhaken: *Kläd mig, Herre, som din utvalda, din heliga och älskade, i innerlig medkänsla, vänlighet, ödmjukhet, mildhet och tålmod.*

4.2. Riktlinjer för hur gudstjänsten skall förrättas

Bönen i gudstjänsten

Kyrkans offentliga och den kristnes privata bön hör samman. De växer fram ur varandra och stöder varandra. I båda är det alltid fråga om att vara inför Gud och trygga sig vid honom.

Det är en bedjande kyrka som samlas till gudstjänst. Bönerna i gudstjänsten är framför allt församlingsböner. De utgör kyrkans offentliga, kollektiva och kultiska böneliv, som grundar sig på de kristnas gemensamma tro, uttrycker den och förkunnar den. Trons lag (lex credendi) dvs. det som man tror, påverkar på ett avgörande sätt bödens lag (lex orandi), dvs. vad och hur man ber. På samma sätt inverkar bödens lag på trons lag. Psalmerna i psalmboken och bönerna i gudstjänstboken bör vara i enlighet med kyrkans bekännelse. Å andra sidan kan man ur psalmerna och handbokens böner utläsa kyrkans sätt att tolka Bibeln och bekännelsen. Även om bönen inte har någon pedagogisk uppgift, kan kyrkans gemensamma böner också ha en undervisande och rentav evangeliserande funktion.

Bönens grogrund

Gud, den Treenige, både föder bön och är dess mål. Gudstjänstens böner är trinitariska till sin karaktär. De riktar sig till Fadern genom Sonen i den heliga Anden. I kyrkans tradition brukar i synnerhet vissa lovprisningar (doxologier) samtidigt riktas till Fadern, Sonen och den heliga Anden. I en del böner åter tilltalas Kristus eller den heliga Anden. Ändå är böernas mål alltid den treenige Guden.

Enligt Nya testamentet är det den heliga Anden som ber i den kristne, verkar igenom honom och förändrar honom. Den heliga Anden väcker vår egen ande till bön och "vädjar för oss med rop utan ord" (Rom 8:26). Den som ber i den heliga Anden får med barnets rätt öppet och modigt närma sig sin Fader. En sådan bedjare kännetecknas av öppenhet, rättframhet och mod.

Bönen är ett samarbete mellan Gud och människa. Gud föder bönen och upprätthåller den, men inte heller människan är passiv utan deltar i bönen med hela sin person. För att kunna bli delaktig av bönen bör människan stanna upp, bli stilla och öppna sig för bönen. I den här bemärkelsen är bönen också en mänsklig gärning.

Bönen växer i tro, hopp och kärlek. Tron föder i människan lusten att bekänna och lovprisa Gud. Den väcker också hoppet, som inte riktar sig enbart mot den bedjandes egen framtid utan mot en framtid gemensam för kyrkan, världen och hela skapelsen. Ett hopp av detta slag tar sin gestalt i synnerhet i kyrkans förbön. Den som ber i Anden blir delaktig av Guds kärlek. Han blir indragen i den treenige Gudens eget liv, i hans kärlek och i allt vad den åstadkommer. En förebild och grundform för relationen mellan Gud och den som ber är kärleken som råder mellan den treenige Gudens personer, där Fadern, Sonen och den heliga Anden kommunicerar sinsemellan och delar sina egenskaper mellan varandra. Den som ber kan bli delaktig av denna rörelse hos Guds kärlek, som inriktar sig på världen.

Bön och kärlek

Bön och kärlek till nästan hör ihop. Den som är äkta i sin bön svarar på Guds kärlek genom att älska, hjälpa och försvara sin nästa. Profeterna i Gamla testamentet påminner om att Gud inte hör den bedjare som förhåller sig likgiltigt till sin nästas nöd (jfr Jes 58:1–9, Am 5:21–24). Enligt Herrens bön blir den förlåten av Gud som också själv är beredd att förlåta. Den som ber för de lidande glömmar sig själv, ställer sig själv i deras ställe och inriktar sig mot dem.

Tack vare bönen är kärleken till nästan inte enbart en moralisk verksamhet från människans sida. En människa som ber ser allting omkring sig i Guds kärleks ljus och buret av denna kärlek. Förbönen i gudstjänsten

öppnar vägen ut ur självskheten mot en förståelse av helheten i livet. En kristen människas hopp är alltid förenat med andra människors, kyrkans, nationers och hela skapelsens hopp. Så är t.ex. personformen i bönen Fader vår inte "jag" utan "vi".

Till församlingens gemensamma gudstjänst hör både tacksägelse och klagan. Att enbart tacka leder lätt till att vi blir blinda för den nöd som råder i världen, för lidandet och ondskan. Att enbart klaga skulle förefalla som ett tecken på att vi är kvar i den förtvivlan som vägrar erkänna Guds möjligheter.

Bönens uppbyggnad

Gudstjänstens böner är olika, men de har också mycket gemensamt. De traditionella elementen i de liturgiska bönerna är 1) åkallan, 2) ihågkomst, 3) begäran, 4) avslutning och 5) amen. Denna uppbyggnad är typisk redan för många psaltarpsalmer och passar också för den enskilda bönen.

I åkallan nämner församlingen vem den ber till, och av det framgår det vilken Gud det är man tryggar sig vid. I många anrop erkänner man både Guds helighet och hans kärlek.

I ihågkomsten erkänner och tackar man för Guds gärningar i historien. På så sätt förankras den offentliga bönen i den heliga Skrift.

Att komma ihåg leder till en begäran. I den ber församlingen om att Gud skall vara god och dela ut sina gåvor också i dag. I begäran vädjar man alltså inte till det goda som vi människor har gjort, utan till det goda Gud själv har gjort. Bönen avslutas med en formulering som berättar vem man tackar och i vems namn man ber.

Ovan anförda uppbyggnad av bönen syns i sin mest renodlade form i dagens böner. Så innehåller t.ex. kollektbönen för andra söndagen efter påsk i fem meningar åkallan, ihågkomst, begäran och avslutning:

Gud vår Herre, du har uppväckt Jesus från de döda, han som är den gode herden. Kalla oss genom din heliga Ande, så att vi lyssnar och följer Kristi röst. Lär oss att efter hans förebild ta hand om varandra. Låt oss bli en hjord med en herde. Vi ber I Jesu namn.

Kyrkans förbön

Kyrkans förbön har en särskild ställning bland bönerna i högmässan. Genom den bär församlingen fram kyrkans och hela världens angelägenheter inför Gud. "Först och främst uppmanar jag till bön och åkallan, till förbön och tacksägelse för alla människor" (1 Tim 2:1). I förbönen ger församlingen röst också åt dem som lider i stillhet och ropar ut deras nöd till Gud. Därför bör förbönen utgå från församlingens livssituation och lyfta fram verkliga bekymmer men också tacksägelseämnen.

Traditionellt har det funnits tre sätt att be kyrkans förbön. För det första kan den som ansvarar för förbönen ensam be bönen, medan församlingen avslutar bönen med ett amen. Gudstjänstbokens förböner 1, 2, 5, 6, 10 och 13 är exempel på dylika förböner. Även dessa böner kan man indela i avsnitt genom församlingens böneomkväde eller tystnad.

Förbönen kan också vara en bön av litaniaform, där församlingen deltar genom att läsa eller sjunga "Herre, förbarma dig" eller "Herre, hör vår bön". Man kan också använda något annat böneomkväde. Den gemensamma förbönen nr 12 är ett exempel på en traditionell kyrielitania. En liknande bön är också litanian, nr 17, och Trishagion, nr 16. Exempel på friare böner med omkväden är nr 4, 7, 8 och 15. Också tystnad kan användas som en böneform för församlingen som t.ex. i bön nr 7. Församlingen avslutar då bönen med ett gemensamt amen.

I den diakonala bönen frambär förebedjaren församlingens böneämnen, liturgen samlar dem till korta böner, och församlingen avslutar varje del med amen. Liturgen inleder och avslutar den diakonala bönen. Man kan använda gudstjänstbokens förbönsämnen speciellt när man förbereder den diakonala bönen.

Man bör alltid färdigställa förbönen tillsammans med församlingsmedlemmarna. På så sätt får bönen aktualitet, viktiga frågor för lokalsamhället ingår, och det uppstår en växelverkan. Det lämpar sig speciellt väl för diakonen att ha ansvar för att färdigställa förbönen. Under hans ledning tänker man över förbönens karaktär och struktur och sättet för genomförandet samt utformar ordalydelsen. Diakonen ser till att bönen innehåller de ämnen som förutsätts i förordet till gudstjänstboken. Bönen får å andra sidan inte bli oskäligt lång.

Församlingsbornas förbönsämnen är en central del av den gemensamma förbönen. Man bör komma överens om sättet på vilket man samlar

in dem. Arbetsgruppen för färdigställandet av kyrkans förbön har som uppgift att se till att dessa förbönsämnen kommer med i förbönen. I situationer där det känns naturligt kan man ge möjlighet att lägga fram förbönsämnen också i högmässan under själva förbönens gång. Den som leder förbönen ansvarar för detta och ser till att det inte uppstår en pinsam stämning och att ett tillräckligt integritetsskydd iakttas.

Man kan för alla förböner sträva efter att dela in bönen i avsnitt. Detta innebär att församlingen kommer med i förbönen genom ett lämpligt läst eller sjunget omkväde. Man kan också använda instrumentalmusik eller tystnad. Som acklamation kan man också använda en psalmvers eller ett fraspår ur en vers. Periodiseringen framhäver att församlingen har som gemensam uppgift att vara den som frambär förbönen.

Som förbönsämnen betraktar man också kungörelserna om döpta, dem som förelyses till äktenskap resp. vigda samt avlidna. Församlingen lever vid sina medlemmars sida i deras glädje och i deras sorg och kommer ihåg dem i sina böner. Kungörelserna är alltså en inbjudan till gemensam bön. Detta uttrycks rent konkret så att kungörelserna i allmänhet läses från samma plats som man leder kyrkans förbön från. Den som leder kyrkans förbön ansvarar för läsningen av kungörelserna. I samband med kungörelserna kan man använda sig av en symbolisk handling (t.ex. ljusständning). Också övriga meddelanden kan man utforma som förbönsämnen och ta med i kyrkans förbön.

Av speciella orsaker kan man flytta kyrkans förbön och be den vid Kyrie (moment 6). Då använder man Kyrie som församlingens böneomkväde. Man bör dock se till att bönen inte blir för lång. Dagens bön kan avsluta kyrkans förbön, varvid man efter Gloria och treenighetspsalmen åter övergår till ordets avsnitt.

Herrens bön som förebild

Den offentliga bönen är tacksägelse, lovprisning, tillbedjan, begäran, klagan och ånger. Gud, den Helige och Treenige, lovprisas för sina mäktiga gärningar i historien – framför allt för Kristi liv, död och uppståndelse. Gud prisas även för sin närvaro mitt i församlingen. Den begärande bönen har sin förebild i Fader vår, som börjar med olika begäranden. De inriktar sig på att Guds vilja skall förverkligas och hans rike komma. Först

därefter kommer begäran om dagligt bröd, syndernas förlåtelse och uthållighet i prövningarna. Med denna ordningsföljd överlämnar sig den som ber först åt Guds vilja och förtröstar så på att hans rike skall bli verklighet: "Sök först hans rike och hans rättfärdighet, så skall ni få allt det andra också" (Matt 6:33).

Den kristna kyrkan tror att Gud har blivit människa. Därför bör böerna komma rakt ur människans vardag. De bör återspegla tillit, närvaro och barnslig gemenskap med den himmelske Fadern. Därför bör böerna till sin form och till sitt innehåll vara enkla. Målsättningen får inte vara många ord och ett uppräknande av många saker. För att gudstjänsttagaren skall kunna stämma in i bönen med både hjärta och mun bör böerna vara lätta att förstå och överensstämja med den gemensamma tron.

Amen

Amen är ett kort men vägande ord. Detta hebreiska ord kan översättas till svenska med orden "säker", "pålitlig", "må så ske". "Amen är underskriften" (Augustinus). Genom att säga eller sjunga amen tar församlingen emot välsignelsen och bekänner Guds namn och lovprisar det (t.ex. Ps 106:48; Rom 11:36; 1 Kor 14:16; 1 Petr 4:11).

Amen är trons ord: "Ty amen är ett ord, som blott tillhör den orubbliga tron, vilken icke beder ut i det ovissa, utan vet, att Gud icke ljuger, emedan han har lovat att höra oss" (Stora katekesen). När församlingen säger sitt amen i tro, uttrycker den att den litar på Guds löften och på att han hör böerna (2 Kor 1:20). Den säkraste garantin för Guds löften är Jesus Kristus. I Uppenbarelseboken får ju Jesus också namnet "Amen" (Upp 3:14). Ett amen som sägs eller sjungs i gudstjänsten lär oss också att leva i hörsamhet mot Guds vilja.

Amen är församlingens ord. Genom att sjunga amen visar församlingen att den bön som liturgen eller assistenten har bätt är hela församlingens gemensamma bön. Huvudregeln är att församlingen med ett amen stämmer in i gudstjänstens alla böner.

Vid undervisningen kring gudstjänsten bör man berätta vad ett gemensamt amen betyder och hur man deltar i det. Karaktären av tacksägelse och lovprisning kommer bäst till sin rätt om församlingen sjunger amen.

Ett sjunget amen är oftast enkelt, men kan vara tredubbelt (nattvardsbönen, välsignelsen). Ibland är det också dubbelt (välsignelsen, mässa 1 c). Det är på sin plats att undervisa och uppmuntra församlingen att säga ett gemensamt amen. Men viktigare än det gemensamma uttryckssättet är ändå den personliga upplevelsen av att höra till ett kollektiv.

Förutom med ett amen deltar församlingen i eller svarar på bönen också t.ex. med acklamationer, psalmfraser och gester. Det är viktigt att man i församlingen finner former för hur församlingsmedlemmen kan delta i bönerna, i synnerhet i syndabekännelsen och kyrkans förbön. Man kan t.ex. på förhand samla in förbönsämnen av församlingsmedlemmarna, och likaså kan man använda sig av flera förebedjare. Man kan också förstärka bönerna med olika bilder, som hjälper den som ber att bli stilla och som också i sig själva är ett slags böner utan ord. Också musiken kan stöda bönen och hjälpa den som ber att stilla sig. Så är t.ex. en musikalisk framställning av psaltarpsalmerna i sig själv en bön.

Bibeln i gudstjänsten

Guds ord

"Guds ord" hör till Bibelns mest centrala begrepp. I Gamla testamentet innebär det Guds nyskapande ord, men också den varning som profeterna kommer med, ord av uppmaning och löfte om frälsning. Ordet kommer alltid in mitt i den konkreta historien: det skapar kontakt, det kallar till dialog och det utmanar lyssnaren att svara.

Enligt Nya testamentet är Gud själv ordet, som blev kött och bodde mitt ibland oss (Joh 1:1–14). På ett oskiljaktigt sätt är Guds ord och gärning förenade i Jesu person. Hans ansikte avslöjar Guds ansikte, hans ord för Gud till oss här och nu. Med ordets kraft förkunnade Jesus Guds rike, drev ut onda andar, skapade tro, botade sjuka och ledde människor in i ett liv i förenlighet med Guds vilja. Hans ord utmanade till dialog och gav upphov till många slags reaktioner: förundran och glädje, men också raseri och motstånd (jfr Luk 4:20–30). Jesu person och ord krävde av människan att hon skulle förbinda sig och bekänna sig till honom, som allt beror på både i det här livet och i det kommande (Mark 8:38).

De första kristna kunde i Gamla testamentets skrifter känna igen Guds levande ord. Jesus själv deltog i gudstjänsten, där han läste och undervisade i de heliga skrifterna (Luk 4:16). Efter sin uppståndelse förklarade han för sina lärjungar "vad som står om honom överallt i skrifterna" (Luk 24:27).

I evangelierna och apostlarnas brev har Guds ord blivit klätt i skriftlig form. Dessa skrifter lästes redan tidigt för att församlingen skulle växa till i tro och kärlek: "Varje bok i skriften är inspirerad av Gud och till nytta när man undervisar, vederlägger, vägleder och fostrar till ett rättfärdigt liv" (2 Tim 3:16).

I Nya testamentet är Guds ord en dynamisk kraft, som slår sönder konventionalismen och utmanar till förändring: "Ty Guds ord är levande och verksamt. Det är skarpare än något tveeggat svärd och tränger så djupt att det skiljer själ och ande, led och märg och blottlägger hjärtats uppsåt och tankar" (Hebr 4:12).

Användningen av Bibeln i gudstjänsten

Bibeln och gudstjänsten genomtränger varandra. Evangelierna och de apostoliska breven har uppstått mitt i en tillbedjande församling. Nya testamentet innehåller många kristna hymner och liturgiska texter (t.ex. Luk 1:41–55; 68–79; Fil 2:6–11; Kol 1:15–20). Å andra sidan har många av Nya testamentets texter uppkommit för församlingens gemensamma sammankomst: "Läs högt ur skrifterna, förmana och undervisa, tills jag kommer" (1 Tim 4:13).

Liturgins språk bygger på språket i Bibeln. Största delen av gudstjänstens moment är Bibelns egna ord. Dyliga är t.ex. inledande välsignelse, växelhälsning, Kyrie, Gloria, Herrens bön, Pax, nattvardens instiftelseord, Agnus Dei, välsignelsen, en del av syndabekännelserna och avlösningarna. När man tar en ny bibelöversättning i bruk, blir det i allmänhet oundvikligt att också förnya texterna i gudstjänsten.

Bibeln har en framskjuten plats i gudstjänsten, där man läser en gamlamentealig text, epistel och evangelium. Efter beredelsen (moment 5) sjunger eller läser man en psaltarpsalm. Den kan också användas som ett svar på läsningen ur Gamla testamentet (moment 10) eller i stället för ingångspsalmen (moment 1). I gudstjänsten lyssnar församlingen till

Bibeln som Guds eget ord och tackar för det. Detta uttrycks genom de svarsord som ansluter sig till läsningarna: "Så lyder Herrens ord – Gud, vi tackar dig." I samband med läsningen av evangeliet är det möjligt att ha en evangelieprocession.

Bibelns läsningar, också ur Gamla testamentet och psaltarpsalmerna, bör i gudstjänsten få den ställning och det värde som tillkommer dem. När liturgen (och predikanten) förbereder sig för högmässan, bör han läsa igenom alla mässans texter. Bibeltexterna och deras budskap kommer i första hand. Rubriken för söndagen eller helgdagen kan ange riktningen, men avsikten är inte att låta ett tema dirigera eller inskränka tolkningen av helgdagens bibeltexter. Även om evangeliet är den viktigaste av högmässans texter, bör man modigt ta med Gamla testamentets texter i predikan. Man byter inte ut ordningen på mässans texter, även om predikanten i sin predikan skulle koncentrera sig i första hand på läsningen ur Gamla testamentet.

Man bör framföra läsningarna ur Bibeln hörbart, lugnt och tydligt. Var texterna läses har också en egen betydelse. Bibelns texter läser man från ambon eller från en annan central plats. I stället för utskrivna pappersark bör man använda evangelieboken eller Bibeln. Efter läsningen kan man höja boken lätt när man uttalar orden "så lyder Herrens ord".

Det viktigaste är att Guds ord blir läst och förklarat i varje gudstjänst. Frågan som den av Filippus döpte etiopiske hovmannen ställde "Hur skulle jag kunna [förstå] det utan att någon vägleder mig?" (Apg 8:31) är också den fråga dagens moderna människa ställer inför Bibeln. Guds ord talar för sig självt, men det behöver också utläggning med vars hjälp evangeliets ord kan "bli kött", förståeligt och aktuellt.

Predikan

Predikans uppgift

Enligt luthersk uppfattning är predikans traditionella uppgift att förkunna och undervisa om det rena evangeliet. Guds ords predikan är en sakramental verklighet, som förändrar människan: den för den treenige Guden till människan, föder den frälsande tron och förenar människan med Gud.

Dess centrum är budskapet om Guds barmhärtiga kärlek. Den treenige Guden tar oss upp i sin frälsande gemenskap för Kristi skull allena, utan de gärningar som lagen kräver. Ändå uttöms inte hela predikans innehåll med detta, utan det omfattar allt som Kristus var, gjorde och undervisade.

Predikan har en *evangeliserande och missionerande* uppgift: den föder tron på Kristus genom att berätta den goda nyheten och bjuda in oss att ta emot den. "Tiden är inne, Guds rike är nära. Omvänd er och tro på budskapet" (Mark 1:15). Den har en *avslöjande* uppgift, därför att den väcker ur syndens sömn och berättar om varför varje människa behöver Kristus.

Predikan har en *undervisande eller kateketisk* uppgift: den befäster tron och fördjupar den genom att berätta vad Bibelns texter som läses i liturgin betyder i våra dagar, vad de kristna tror på och vad Kristi efterföljelse innebär i vardagen. Så bygger den också upp kyrkan och skapar gemenskap mellan de kristna. Som ett undervisande tal belyser predikan både kyrkans lära och dess gudstjänst och etik. Som sådan kan den också ha en *profetisk* uppgift, när den avvärjer felaktiga uppfattningar, sticker hål på den allmänna opinionens förutfattade meningar och erbjuder någonting mera äkta och bättre i deras ställe.

Predikans uppgift är *att trösta*: den vill ge den orolige frid, den ångrande nåd och den sörjande hopp. Inom den lutherska traditionen hör predikans själavårdande och läromässiga dimension samman: evangeliet bör förkunnas rent, därför att endast ett rent evangelium ger samvetet tröst och ro.

Predikan bör *tilltala och påverka*: den gör tron levande, aktuell och personligen berörande. Åhöraren bör få uppleva att man nu talar om hans frågor. Predikan hjälper oss att se vilka svar söndagens bibeltexter ger människan på hennes ständigt aktuella frågor och problem. Dylika frågor har t.ex. att göra med livets mening eller avsaknad av mening, försoning och skuld, gemenskap och ensamhet, livsglädje och dödsfruktan, frihet och resignation, kärlek och besvikelser, rättvisa och utsugning.

Predikans uppgift är också *att förmana och sporra* till goda gärningar. En äkta predikan skildrar inte bara världen utan försöker skapa en ny verklighet. "Mina barn, låt oss inte älska med tomma ord utan med handling och sanning" (1 Joh 3:18). Till den lutherska predikan hör därför också uppmaningen att be, undvika synden, älska sin nästa och vara

god mot andra. Evangelierna och Nya testamentets brev innehåller rikligt med uppmaningar till en kristen livsstil och helgelse: "Målet för dina förmaningar skall vara en kärlek som kommer ur rent hjärta, gott uppsåt och uppriktig tro" (1 Tim 1:5).

I predikan är det viktigt att på ett rätt sätt skilja mellan lag och evangelium. Jesus kom inte för att upphäva lagen utan för att uppfylla den. Att förkasta lagen gör den kristna tron mindre och leder till likgiltighet (antinomism). Å andra sidan förvränger en sammanblandning av lag och evangelium det kristna glädjebudskapet och lämnar åhöraren i förtvivlan (legalism). Genom att rätt skilja på lag och evangelium ville den lutherska reformationen framför allt skydda budskapet om Guds frigörande nåd och den tröst den ger.

En god predikan talar till förnuftet, känslan och viljan – alltså till hela människan. Utan ett självvårdande grepp förvandlas en evangeliserande predikan till sin motsats och fjärrnar från evangeliet. En läromässig predikan förtorkar till en ytlig religion för hjärnan, om den inte talar också till människans erfarenhetsvärld. Enbart ett känslosvall utan den "sunda läran" (1 Tim 1:10) leder till irrationalism och till att man blir kastad för upplevelsernas vindar. I predikan bör man sträva efter att förena kyrkans lära och människans erfarenhet, så att de får kraft av varandra. Kyrkans lära ger innehåll åt den enskildes tro och förankrar den i de kristnas gemensamma tro. Erfarenheten åter ger iver, förstärker samhörigheten och gör tron betydelsefull på det personliga planet.

Predikantens person

Förkunnaren bör känna det evangelium han förkunnar och förbinda sig till det samfund han tjänar. Därför är predikan i den offentliga gudstjänsten något som alltid förutsätter en kallelse och ett befullmäktigande från kyrkan. Av prästen förutsätter man utöver den personliga lämpligheten högskoleexamen, till vilken det hör tillräckliga studier i centrala teologiska ämnen och Bibelns grundspråk. Också av de övriga som kallas till förkunnelse- och undervisningsuppgifter förutsätts tillräckliga studier i de kyrkliga läroämnena.

Predikanten bör själv vara en del av det samfund som han betjänar. För att predikan skall vara trovärdig, bör förkunnarens person och det förkun-

nade ordet harmoniera med varandra – de bör vara ett. Predikanten får ge sig in i växelverkan med det Guds ord han förkunnar. Han bör också själv ställa sig under det som han undervisar församlingen i. Han får också själv leva av det evangelium som han tröstar sina åhörare med.

Man föds inte till talare, man lär sig. Därför behöver predikanten ständig utbildning, övning och respons. En talare som går in för sin uppgift avvärjer inte kritik, utan anser sådan vara nödvändig både för att uppgiften skall kunna skötas väl och för den egna utvecklingens skull. I den arbetsgemenskap som församlingen utgör bör man skapa system som uppmuntrar till att ge och ta emot konstruktivt gensvar.

Predikanten är Guds ords tjänare. Eftersom det talade ordet har stor makt, behöver predikanten i synnerhet de dygder som består av självkritik, ödmjukhet och högaktning av den andra. Hans uppgift är inte att binda åhörarna vid sig själv utan att leda dem till Kristus och hans frigörande evangelium.

Att förbereda predikan

Förberedelsen av predikan börjar i god tid före predikan. Predikanten läser igenom gudstjänstens texter under meditation och bön. Den teologiska utbildningen ger färdigheter för att använda grundtexten, kommentarer, katekeser och annan litteratur som hjälpmedel. Församlingsborna har rätt att förvänta sig att den som håller predikan med omsorg fördjupat sig i sin uppgift.

I grund och botten börjar förberedelsen av varje predikan med frågan: vad vill Gud i den här texten och genom min förmedling säga i dag just till dessa åhörare? Den homiletiska analysens uppgift är att hjälpa predikanten att finna svaret och strukturera det. Vid förberedelsen av predikan frågar man bl.a. efter följande saker:

- vilket är textens centrala budskap och vad betydde texten på sin egen tid (exegetisk analys)
- hur ansluter den sig till de kristnas gemensamma trosuppfattning och etik (läromässig analys)
- hur ansluter den sig till tidpunkten på kyrkoåret och gudstjänstens framskridande (liturgisk analys)

- hurudana själavårdande frågor och dimensioner öppnar den (pastoral analys)
- hurudana anknytningspunkter har den till nutida idéströmningar och den samhälleliga situationen (kontextanalys)
- vilken är dess betydelse för mig (identifikation av egna betoningar)
- vilket budskap har den till predikans åhörare i vår tid (hermeneutisk analys)?

Det är inte meningen att i predikan svara på alla dessa frågor, utan genom dem lägger man en grund för färdigställandet av predikan. Analysen hjälper en att skilja det väsentliga från det oväsentliga. När man färdigställer predikan är det lämpligt att använda den lista som utvecklades redan i antiken för huvudskedena i förberedandet av ett tal. Skedena är 1) att finna talets främsta påstående och lämpliga argument för det (*inventio*), 2) att strukturera materialet till en konsekvent framåtskridande helhet (*dispositio*), 3) att finna en lämplig stil, ord och språkliga effekter (*elocutio*), 4) att lära sig talet utantill i så stor utsträckning som möjligt (*memoria*) samt 5) det egentliga framförandet av talet med därtill lämpade tonfall och gester (*pronuntiatio*).

Att hålla predikan

Eftersom den verklighet predikan förmedlar inte begränsar sig till sinnevärlden, är det svårt att mäta hur predikan lyckas. Människans förmåga att tillgodogöra sig muntligt tal uppställer ändå några villkor som en god predikan bör uppfylla. En god predikan

- är kopplad till åhörarnas liv här och nu, dvs. den är aktuell
- innehåller ett centralt påstående, ett ärende, som förankras i Bibels text och förmedlar evangeliet till åhöraren
- genomförs så att gester, miner, tonfall och övrig kommunikation stöder budskapet
- väcker hos åhöraren en positiv nyfikenhet, som varar ända till predikans slut
- föder hos åhöraren en upplevelse av att saken berör just hans konkreta livssituation

- övertygar åhöraren intellektuellt sett och hjälper honom till insikt om en ny aspekt av den kristna tron
- förstärker och fördjupar åhörarens tro på Kristus
- föder kärlek, glädje, frid, tålamod, vänlighet, godhet och trohet (Gal 5:22)
- inspirerar och ger kraft att leva ut tron och kärleken mitt i vardagen
- uppbygger och förstärker samhörigheten i församlingen.

Mottagandet av predikan kan störas eller hindras av många orsaker. Störningarna kan t.ex. ha att göra med

- hörbarheten: predikantens röst blir otydlig eller hörs inte
- dispositionen: predikan framskrider på ett virrigt sätt och kommer in på sidospår
- språket: vokabulären är abstrakt, satserna långa (över 20 ord) och satskonstruktionerna svåra
- den ordlösa, dvs. non-verbala kommunikationen: predikanten signalerar osäkerhet, likgiltighet, ångestfylldhet eller ett narcissistiskt behov att bli beundrad av sina åhörare
- innehållet: predikan berör inte lyssnarens livssituation, står i konflikt med kyrkans bekännelse eller saknar ett andligt budskap, rent av evangeliet självt.

Man kan påverka de störande faktorerna, när dessa inte beror på lyssnarna. Man bör sträva efter att med hjälp av övning, utbildning, respons och teknisk kontroll aktivt avlägsna hindren – i grunden handlar det om att röja väg för själva evangeliet. Samtidigt är det trösterikt att komma ihåg att den heliga Anden själv verkar tron var och när den själv vill. Retoriskt sett föder inte ens den mest perfekta framställning tron och inte heller kärleken, utan det gör den heliga Anden. Den heliga Anden kan predika också genom förmedling av ofullkomliga ordets tjänare och kommunikativt bristfälliga predikningar.

Nattvarden

Nattvardselementen

Med nattvardselementen avses det bröd och vin som används i nattvarden. Som nattvardsbröd använder man ett tunt, runt bröd (oblat), i vars mitt man har pressat ett kors eller en bild av den korsfäste. Pastoralt sett är det viktigt att varje församlingsmedlem kan känna igen nattvardsbrödet som nattvardsbröd redan på basis av den yttre formen. Förutom de små oblaterna kan man använda ett större bröd, det s.k. prästbrödet, som man lättare kan bryta och som syns bättre t.ex. vid elevation. Prästbrödet bryter man i samband med Agnus Dei-hymnen. Brödsbrytelsen och distributionen hör samman: Jesus "bröt" brödet och "gav" åt apostlarna. De första kristna kallade nattvarden "brödbrytandet" (Apg 2:42).

Enligt kyrkans tradition och ekumenisk praxis bör brödet vara gjort av vete. I den västliga kyrkan använder man av bibliska och praktiska skäl osyrat bröd. Nattvarden instiftades i samband med "det osyrade brödets högtid" (Matt 26:17). Ojäst bröd håller sig väl. För dem som är överkänsliga för spannmålsprodukter reserveras glutenfritt nattvardsbröd, som bör behandlas åtskilt från det vanliga nattvardsbrödet. Om det inte finns glutenfritt bröd, kan en spannmålsallergiker ta emot endast vinet. Det är bra att på förhand komma överens om saken. Prästen bör se till att församlingsmedlemmen inser att han också enbart i nattvardsvinet får hela Kristi och hela nattvardens välsignelse.

Det föreligger inget principiellt hinder för att använda jäst bröd. Användningen av jäst bröd är det ändå skäl att begränsa till särskilda tillfällen. Sådana kan t.ex. vara fjärde söndagen i fastan och midfastosöndagen, (Brödets söndag), vars bibeltexter talar om Kristus som livets bröd. Också då bör man se till att nattvardselementen behandlas på ett värdigt sätt. De som delar ut brödet bör fästa särskild uppmärksamhet vid sin handhygien. Patenerna bör vara tillräckligt stora, så att brödsmulorna inte faller ner på korgolvet. För att få ett fastare bröd kan man tillsätta olivolja i degen. Däremot är det problematiskt att tillsätta mjölk för mjölkallergikernas skull.

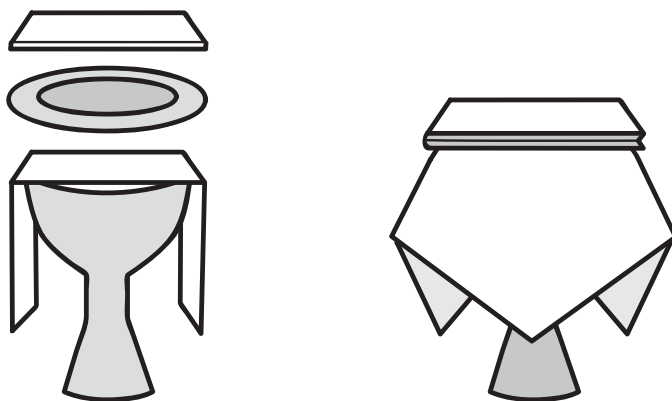
Enligt det beslut som biskopsmötet fattade år 1978 och på nytt bekräftade år 1999 bör vinet vara "det som vinstocken ger" (Matt 26:29): "Som nattvardsvin använder man enligt kyrkornas tradition och allmän

praxis vin som framställts av vindruvor.” Vinet kan vara antingen rött eller vitt vin, och man kan späda ut det med vatten. Också alkoholfritt vin kan användas, men också då bör detta vara framställt av vindruvor. Församlingen bör ges möjlighet till alkoholfritt vin. Det föreligger inget principiellt hinder för att församlingsmedlemmen av särskild orsak endast tar emot brödet.

Nattvardskärlen

Nattvardskärlen och de textilier som hör till dem använder man vid förvaring, konsekration och distribution av nattvardselementen. De bör tillverkas av för ändamålet lämpligt material, som är förenligt med nattvards värde. Nattvardskärl och textilier är

- fatet för brödet, dvs. patenen för distribution av det konsekrerade brödet
- nattvardsbägaren, dvs. kalken samt särkalkarna för distribution av det konsekrerade vinet
- oblatasken för förvaring av okonsekrerade oblater
- vinkannen för förvaring av okonsekkrat vin
- kalkduken för täckande av kalken och patenen
- det vita corporalet, på vilket man placerar de nattvardselement som skall konsekreras,
- den vita torkduken för att torka kalken ren

Från vänster uppåt: kalken, torkduken, patenen och pallan (den lilla kalkduken). Till höger de övertäckta nattvardselementen, ovanpå kalkduken fodralet, bursan, i vilken corporalet är placerat.

Avskiljandet (offertorium) och helgandet (nattvardsbönen) av nattvardselementen, som sker inför församlingen, är en oskiljaktig del av nattvardsskeendet. På samma gång kan prästen mera noggrant uppskatta hur mycket bröd och vin som behövs. Vinkannen och oblatasken är till för de okonsektrerade nattvardselementen och från dem delar man inte ut sakramentet. De oblater som avskiljts för sakramentet placerar man alltid på patenen och vid behov på corporalet för att konsekreras. Vinet konsekreras alltid i kalken. Man får inte hälla vin i särkalkarna i förväg. Detta gäller också lägerförhållanden och andra särskilda tillfällen.

Dessutom kan man använda följande nattvardskärl och -textilier:

- vattenkaraffen, med vars vatten man späder ut vinet och sköljer kalken efter distributionen av nattvarden
- pallan, dvs. den lilla kalkduken, en hård skiva överklädd med vitt linne, med vilken kalken övertäcks och som får kalkduken att falla ner på ett vackert sätt
- bursan, dvs. den fyrkantiga fodralliknande ficka där corporale förvaras
- sakramentsskrinet (*ciborium*) för förvaring av de konsektrerade oblaterna för senare bruk
- sked för utdelning av nattvarden till specialgrupper (t.ex. handikappade)

Kyrkoherden ansvarar för att det finns en lämplig nattvardsservis i kyrkan. Kyrkvaktmästaren har omsorg om nattvardskärlens skick och renhet.

Platsen för nattvarden

Kyrkoordningen stadgar om platsen för nattvarens firande (KO 2:9). Enligt bestämmelsen firas Herrens heliga nattvard i den gemensamma gudstjänsten. Nattvard kan firas 1) i församlingens kyrka, gravkapell och kapell eller också 2) på annan plats som domkapitlet på kyrkorådets eller församlingsrådets framställning har godkänt för detta ändamål (KO 2:9,2). Tillfälligt kan man fira nattvard under kyrkoherdens övervakning också annorstädes än i kyrkan eller på plats som godkänts i enlighet med ovan nämnda stadgande. Avsikten med stadgandena är att skydda nattvarens samfunds- och offentlighetskaraktär.

Vid behov kan man dela ut nattvarden till en enskild person enligt sätt som föreskrivs i kyrkohandboken också på annan plats än i gudstjänsten (KO 2:10). Härvidlag talar man om s.k. sjukkommunion. Stadgandet kan man tillämpa på så sätt att i den nattvard som firas på sjukhus, vårdinrättning eller på annan plats kan delta också ifrågavarande persons anhöriga eller personer ur vårdpersonalen. Då använder man i allmänhet formuläret för sjukkommunion. Också veckomässans formulär lämpar sig för ett sådant nattvardsfirande.

Rätt att delta i nattvarden

Om rätten att delta i nattvarden stadgas i kyrkoordningen (KO 1:4 och 2:11). I evangelisk-lutherska kyrkan i Finland får i nattvarden delta

1. varje konfirmerad medlem av kyrkan (KO 2:11,1),
2. ett barn som är döpt och undervisats om nattvardens betydelse, tillsammans med sina föräldrar eller med någon annan konfirmerad medlem av kyrkan som svarar för barnets kristna fostran (KO 2:11,2),
3. en döpt medlem av församlingen som deltar i konfirmandundervisningen och som, efter att ha erhållit undervisning om nattvarden, deltar i nattvarden i församlingens gemensamma gudstjänst tillsammans med sin konfirmandlärare (KO 2:11,2) samt
4. en medlem i en annan kristen kyrka eller i ett annat religionssamfund, om kyrkomötet har godkänt ett avtal om detta med kyrkan eller religionssamfundet i fråga (KO 1:4).

I vår kyrkas ekumeniska arbete har man konsekvent strävat efter att förena ett närmande gällande det läromässiga och ett utvidgande av nattvardsgemenskapen: en ömsesidig nattvardsgemenskap (reciprocal admission) och interkommunion kyrkorna emellan uppstår, när de tillsammans förmår ge uttryck för gemensamma grundläggande övertygelser som berör förkunnandet av evangeliet och handhavandet av sakramenten.

I praktiken är sådana i punkt 4 omnämnda kyrkor när det här skrivs Lutherska världsförbundets 145 kyrkor, Evangelisk-lutherska kyrkans i Tyskland dvs. EKD:s (Evangelische Kirche in Deutschland) 22 medlemskyrkor, Borgåöverenskommelsens fem anglikanska medlemskyrkor och

Metodistkyrkan i Finland. Dessutom har biskopsmötet i sitt direktiv från 12.2.2002 gällande barnens och konfirmandernas nattvardsgång konstaterat, att i nattvarden kan också delta ”medlem i annan evangelisk-luthersk kyrka”. I takt med att kyrkorna närmar sig varandra andligt och läromässigt förändras situationen.

I enskilda fall kan nattvarden också ges till annan person, som är sjuk eller i nöd och som förstår nattvardens betydelse (KO 2:11,3). Att bedöma hur väl den som begär nattvarden förstår dess betydelse är en svår uppgift. Man kan likväl tänka att redan begäran att få sakramentet berättar om att man förstår nattvardens betydelse. Det är fråga om en speciell situation. Prästen bör använda sitt pastorala omdöme. Från kyrkans äldsta tider har man också ansett dopet vara en förutsättning för att i nöd få ta emot nattvarden.

Utdelningen av nattvarden

Om nattvardens utdelning stadgas det i kyrkoordningen (KO 2:12). Enligt den är det prästen som delar ut nattvarden. Utdelningen avser här både konsekrationen av nattvardselementen och själva utdelningen. Kyrkoherden kan bevilja en sådan medlem av evangelisk-lutherska kyrkan som är konfirmerad och känd för sin kristna övertygelse rätt att biträda vid nattvardens utdelning. Biskopsmötet har gett tilläggsdirektiv i frågan (se bilaga 1).

Församlingsmedlemmen kan ta emot brödet i sin hand. För mottagandet sträcker han fram sin högra hand som är stödd av den vänstra med handflatan öppen. På distributionsorden kan han svara med ett amen och i samband med förtärandet göra korstecknet. Brödet kan man också räcka direkt i munnen. Vid utdelningen bör prästen följa den sed som församlingsmedlemmen visar att han önskar.

Vinet delas ut ur gemensam kalk eller via särkalkar. Man kan uppmana nattvardsgästerna att själva stöda den gemensamma kalken, när sådan används. Särkalken kan man ge nattvardsgästen direkt i handen. Ändå bör man respektera det mottagningssätt som församlingsmedlemmen väljer. Församlingsmedlemmen kan svara på distributionsorden med ett amen och i samband med förtärandet göra korstecknet.

Vid intinktion kombinerar man distributionsorden för brödet och vinet: "[Vår Herres Jesu] Kristi kropp och blod, för dig utgiven och utgjutet." Prästen kan doppa brödet i vinet och dela ut det direkt i munnen. Ett mera rekommendabelt sätt är att dela ut brödet i nattvardsgästens hand, varvid han själv kan avgöra huruvida han enligt traditionell luthersk sed tar emot vinet ur den gemensamma kalken eller doppar brödet i vinet. Denna praxis förutsätter att man på förhand ger direktiv beträffande sättet för nattvardens utdelning.

Nattvarden delas ut duklagsvis eller i form av kontinuerlig nattvardsgång, s.k. obrutet nattvardsbord. Vid kontinuerlig nattvardsgång bör man se till att stillheten bevaras och bönens anda kan råda vid mottagandet. Vid behov ansvarar kyrkvaktmästaren för att församlingsmedlemmarna dirigeras fram till nattvarden. Efter att ha tagit emot nattvarden överläter nattvardsgästen sin plats till följande nattvardsgäst.

Liturgen delar vid nattvarden i allmänhet ut brödet och assistenten vinet. Kyrkoherden ser till att de församlingsmedlemmar som assisterar vid nattvardens utdelning får en tillräcklig utbildning som gör dem insatta i gudstjänsten och nattvardens utdelning. Ifall det inte finns en assistent, kan liturgen använda lämplig person att bära patenen när han själv ensam delar ut nattvarden.

Liturgen och assistenterna vid nattvarden kan ta emot nattvarden antingen då utdelningen börjar eller då den avslutas. Det förstnämnda sättet betonar prästens roll som exempel och uppmuntrare, det senare sättet åter betonar prästens roll av tjänare. Det sistnämnda sättet hjälper också prästen att förtära överblivna nattvardselement på ett okonstlat sätt. Liturgen kan dela ut nattvarden till sig själv. Också för kantorn och körmedlemmarna bör man reservera möjlighet att delta i nattvarden.

Hantering av överblivna nattvardselement

Man bör sträva efter att de konsektrerade nattvardselementen används i sin helhet under nattvardsgången. Prästen tar för konsektrering fram endast den mängd som behövs. Om en liten del av de konsektrerade nattvardselementen blir över, förtärs de efter att nattvardens utdelning är över, t.ex. i sakristian efter högmässan. Om en stor del av nattvardselementen blir över, kan de uppbevaras i särskilt kärl för senare bruk. Senare behöver

man inte konsekkrera dem, utan de delas ut till församlingsmedlemmarna som sakrament tillsammans med de nattvardselement som konsekkrerats i högmässan.¹

Om en person vigd till diakonämbetet för i högmässan konsekkrerad nattvard till en sjuk, fungerar han i uppgiften som assistent vid nattvardsgången. Före utdelningen hälsar han på den sjuke och berättar kort att han hämtar med sig nattvarden från den gemensamma gudstjänsten. Han sätter fram de övertäckta elementen på lämplig plats och bereder den sjuke möjlighet att ta emot nattvarden genom att med beaktande av situationen läsa syndabekännelsen och avlösningen, evangeliet och Herrens bön ur handboken. Därefter läses instiftelseorden som förkunnar evangeliet om vad Jesus har gjort för oss. Man kan också be en lämplig bön och läsa trosbekännelsen. Efter det tar man fram nattvardsbrödet och -vinet och delar ut dem till den sjuke. Efter utdelningen läser man välsignelsen.

Musiken i gudstjänsten

Musiken en gåva från Gud

Den lutherska kyrkan är förutom ordets kyrka även tonens kyrka. Reformationen anslöt sig till den kristna övertygelse enligt vilken musiken som fenomen grundar sig på godheten och skönheten i Guds skaparverk. Ur Guds skaparverk uppkommer klangfärgerna, intervallerna, harmonin och rytmen. Människans uppgift består i att av dem skapa och förädla musik "Till Guds ära och sinnets uppbyggelse" (J.S. Bach). I Psaltaren, Gamla testamentets psalmbok, uppmanas församlingen att prisa Gud med sånger och instrument: "Sjung till Guds ära, lova hans namn, hylla honom som rider på molnen! Herren är hans namn, jubla inför honom" (Ps 68:5). Också Nya testamentet uppmuntrar oss till att spela och sjunga för Her-

1 Enligt biskopsmötets beslut skall vår kyrka härefter iaktta ovan nämnda praxis vid hanteringen av överblivna nattvardselement. Eftersom praxis i synnerhet i Borgå stift är brokig och ett stort antal församlingar vid hanteringen av nattvardselementen utgår från den tidigare allmänt vedertagna praxisen att dessa är Kristi lekamen och blod i, med och under nattvardsfirandet (in usu), är det realistiskt att räkna med en övergångstid innan den nya praxisen kan implementeras. Biskopen och domkapitlet i Borgå stift ger i cirkulär närmare instruktioner i frågan.

ren: "Tala till varandra med psalmer och hymner och andlig sång. Sjung och spela för Herren av hela ert hjärta" (Ef 5:19).

Enligt luthersk uppfattning delar den treenige Guden ut frälsningens gåvor genom att använda den materiella verkligheten "som instrument". Detta gäller också musiken. Gudstjänstmusikens yttersta uppgift är att bära fram Kristi evangelium och ge Guds ord en klingande form. "Låt Kristi ord bo hos er i hela sin rikedom och med all sin vishet. Lär och vägled varandra, med psalmer, hymner och andlig sång i kraft av nåden, och sjung Guds lov i era hjärtan" (Kol 3:16).

Musiken har samtidigt både en gudomlig och en mänsklig betydelse. Genom musikens förmedling, sjungen eller spelad, prisar man den treenige Guden, förkunnar evangelium, ger uttryck åt sina erfarenheter och bereder varandra glädje. Gud skapar stoffet i musiken, men det är människan som av det formar färdig musik. Av detta följer att människan också kan förstöra musikens gåva och missbruka den. Musiken är som vattnet: ett rent vatten vederkvicker och rengör, men ett främmande ämne som blandas i vattnet kan förvandla det som är klart till någonting grumligt och det söta till någonting surt.

Martin Luther påstod att god musik kan ha en helbräddagörande inverkan på människan: "Jag älskar musiken, därför att den är en gåva från Gud, inte från människan. Den bereder sinnet glädje, förjagar Djävulen och skapar en oskyldig glädje. Vid utövandet av musiken viker hat, begär och stolthet undan." Musiken kan trösta sörjande, uppmuntra de försagda, lugna ner de oroliga och bereda ren glädje, därför att den utgår från Gud själv. Eftersom gudstjänsten innehåller många olika moment, öppnar sig också många slags möjligheter för det musikaliska framförandet. Dessa berör i synnerhet

- högmässans fasta ordinariavsnitt (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei)
- psalmer och andra i mässan föränderliga propriumavsnitt
- liturgiska växelsånger som är uttryck för dialog (inledande välsignelse, prefationsdialog, avslutande välsignelse)
- böner (dagens bön, förbön, nattvardsbön, välsignelsen)
- det musikaliska utförandet av läsningarna ur Bibeln

Gudstjänstbokens mässmusikserier erbjuder flera alternativa sätt att sjunga mässans ordinarium. De olika formerna för melodi- och rytmbehandling i gudstjänstens moment öppnar sig, när man granskar dem i ljuset av varje moments betydelse och verbala innehåll. Särskilt betydelsefulla ord får i melodierna konkret gestalt ("Herre" och "Kristus" i Kyriet, "du som bär" och "frid" i Agnus Dei).

Gudstjänstboken uppmuntrar också till ett mångsidigt musikaliskt utförande av mässans proprium. Man kan sjunga psalmerna på ett rikt sätt genom att utnyttja församlingens, körens och instrumentalmusikens möjligheter och vid behov också ersätta psalmerna med någon i sammanhanget lämplig musik. Man kan "läsa" texterna i gudstjänsten musikaliskt, varvid musiken levandegör förkunnelsen av Guds ord i församlingen.

Också bönerna kan man sjunga och på så sätt klä i musikalisk dräkt. Enligt de tidiga kristna "ber den som sjunger dubbelt" (Bis orat, qui cantat). Växelsångerna utgör en dialog som är kännetecknande för gudstjänstens karaktär. De representerar samtidigt de äldsta skikten inom den liturgiska musiken. Genom musikaliska lösningar kan man också betona det innehåll som är knutet till tidpunkten på kyrkoåret.

Som församlingens tjänsteinnehavare har kantorn ansvar för planeringen och utförandet av musiken i gudstjänsten. I detta arbete behöver han en god musikalisk yrkesskicklighet, kännedom om Guds ord och bön för att bli öppen att lyssna till Guds tilltal och människornas frågor. Han behöver också för sitt arbete få bli uppskattad av församlingen och känna de övriga anställdas stöd.

Ibland ställer man frågan vilken musikstil som är "rätt" eller "fel". Man kan förstå frågan, men den är delvis fel ställd. T.ex. i psalmboken sammansmälter ett rikt spektrum av olika stilar från en tidsperiod på över tusen år. Den gregorianska sången representerar det äldsta skiktet. Den är uppbyggd på olika kyrkotonarter, och dess rötter går tillbaka till urkyrkans tid, möjligen rentav till Gamla testamentets gudstjänst. T.ex. den moderna gospelsången representerar det yngsta skiktet. Den bygger på dur-moll-tonalitet och har sina rötter i de från Afrika till Nordamerika förflyttade slavernas sammankomster som påminde om en karismatisk andlighet. Stommen i den finlandssvenska psalmbokens melodivärld bygger på traditionen inom den västliga kyrkan och har inslag av den finska traditionen.

Även om förmågan att skapa musik är given av Gud, kan man inte använda vilken musik som helst i den gemensamma gudstjänsten. Det är svårt och också onödigt att dra upp skarpa gränser, men ändå kan man definiera några för gudstjänstmusiken karakteristiska drag. Centrala ingredienser är t.ex. avsikt, innehåll och samfundsmässighet.

För det första har sådan musik företräde i gudstjänsten som enkom är avsedd för den och för att Gud skall bli lovprisad. Den yttersta avsikten med musiken i gudstjänsten är: "Sjung och spela för Herren" (Ef 5:19). För det andra bör musiken vara ett uttryck för innehållet i gudstjänsten. Musiken ger Guds ord, högmässans böner och hela gudstjänstens budskap en spelad och sjungen form. Att musiken utgår ur innehållet innebär mera än att innehåll och form är okontroversiella: det innebär att det yttersta innehållet i gudstjänsten motiverar och framförer musiken och ger den form. Ju mera äkta musiken öppnar och tolkar innehållet i gudstjänsten, desto bättre lämpar den sig för högmässan.

För det tredje är gudstjänstens musik samfundsmässig. Av olika nyskapande musikaliska uttryck för tron tillägnar sig kyrkosamfundet så småningom de som de troende identifierar som gemensam troserfarenhet och som på det mest levande sättet är ett uttryck för denna. Därför stadgar man i kyrkoordningen, att "i högmässogudstjänsten brukas den psalmbok och de mässmelodier som kyrkomötet godkänt" (KO 2:5).

Psalmsången

Psalmen är en andlig sång i diktform, avsedd att vara allsång. Med psalm avses de sånger som finns i den av kyrkomötet godkända psalmboken.

Rötterna till den lutherska psalmsången finns i Gamla testamentets psaltarpsalmer och i de tidiga kristna hymnerna. Det är enklare att tillsammans sjunga en psaltarpsalm som delats in i strofer och versmått än att sjunga den i prosaform. Inom den lutherska traditionen lägger man vikt vid att församlingen deltar gemensamt. I en sådan tradition passar det utmärkt att man sjunger tillsammans. När den schweiziska grenen av reformationen begränsade gudstjänsternas psalmer till enbart psaltarpsalmer i strofform (psaltarparafraser), gick man på lutherskt håll in för en vidare psalmuppfattning. Gudstjänsternas texter skrevs om så att de passade den evangeliska trosläran, och sjöngs ofta på gamla, kända melodier.

Detta innebär att psalmen som begrepp inte är något som huggits i sten utan att den är ett levande och historiskt formbart begrepp.

I den lutherska kyrkan har psalmen många uppgifter. Psalmen förkunnar Kristi evangelium i ord och ton. Den undervisar i och hjälper till att förstå de kristnas gemensamma tro. Psalmerna är både den enskilde kristnes och församlingens gemensamma bön. Via dem tillber församlingen den Heliga Treenigheten och deltar i gudstjänsten. Psalmerna är viktiga också som erfarenhet, därför att de klär i ord och melodier den kristnes djupaste erfarenheter såsom glädje, anfäktelse, förundran, ånger och tacksägelse. Det sjungna ordet kan tilltala sådana skikt i det mänskliga sinnet dit inget talat ord når fram. Att sjunga en psalm är också någonting fysiskt, där både sinne och kropp är med. I den lutherska gudstjänsten är psalmsången omistlig.

I Martin Luthers tyska mässa (*Deutsche Messe*, 1526) har vissa delar av gudstjänstens ordinarium (*Gloria*, *Sanctus* och *Agnus Dei*) ersatts med psalmsång. I de nordiska länderna har man ändå inte följt denna modell, utan psalmerna har placerats på propriumpartiernas plats och varierar med kyrkoåret. Ännu i dag följer vi i vår gudstjänst den västliga traditionen med psalmer på de ställen där den klassiska västliga mässan har psaltarpsalmer (*introitus*, *graduale*, *offertorium*, *communio*).

Psalmernas antal i högmässan varierar, därför att man i stället för psalmer kan använda annan musik förutom när det gäller dagens psalm. Denna frihet bör man använda med urskillning, så att högmässans helhet bevaras intakt. Å andra sidan finns det plats för psalmer även på annan plats än enbart i de traditionella momenten.

Gudstjänstens psalmer bör man välja i god tid så att kantorn och eventuella vokal- eller instrumentalgrupper hinner förbereda sig så fullödigt som möjligt. Psalmerna väljer man helst i gudstjänstens planeringsgrupp eller åtminstone som ett samarbete mellan liturg, predikant och kantor. I församlingen bör man överväga att också välja psalmer för en hel termin (terminsplanering) för att befrämja en genomtänkt användning av psalmerna.

I det följande beskrivs de olika psalmernas funktion i gudstjänsten samt allmänna principer som rör psalmvalet.

Ingångspsalm (moment 1 i formuläret för högmässa)

Gudstjänsten börjar med psalmsång. Psalmen kan föregås av ett preludium som antingen ansluter sig till psalmens melodi (orgelkoral) eller väljs fritt. Ingångspsalmen är den evangeliska motsvarigheten till den västliga (katolska) mässans introituspsalm. Ingångspsalmens uppgift är att leda församlingen inför Gud och presentera söndagens centrala budskap. Därför är den viktig med tanke på gudstjänstens helhet.

Det finns rekommendationer i evangelieboken gällande ingångspsalm för respektive söndag eller helgdag. I första hand väljer man ingångspsalm enligt gudstjänstens tema. Av speciella orsaker kan man använda psalmbokens morgonpsalmer eller psalmer som mera allmänt talar om gudstjänsten. I synnerhet ingångspsalmen bör vara bekant, så att församlingen genast från början uppmuntras att sjunga med.

Laudamus (Lovsång till den heliga Treenigheten, moment 7)

Laudamus är en fortsättning på Gloria, dvs. änglarnas sång i julnatten. Därför är den en del av högmässans ordinarium. I den västliga kristenheten är hymnen Laudamus den klassiska tacksägelsepsalmen (Vi lovar dig), vars text går tillbaka till 300-talet. Texten intar en särställning i den västliga kyrkans mässa.

Laudamus har ett fritt versmått och är därför ganska krävande för församlingen att sjunga. I den lutherska gudstjänsten har hymnen ända sedan reformationstiden sjungits som metrisk psalmsång (psb 147 Allena Gud i himmelrik, v. 2–4). Laudamus har sjungits till gregoriansk melodi i Borgå stifts församlingar sedan 1969, då den föregående mässmusiken togs i bruk. I mässa 1 och 4 kan man nu alternativt sjunga Laudamus så att en försångare/kör sjunger hela texten och församlingen svarar med ett omkväde. I gudstjänstboken finns en förteckning över psalmer som kan användas i stället för Laudamus i mässa 1 och 4. I mässa 2 och 3 sjunger man det Laudamus som hör till mässmusiken. Detta skall inte ersättas av någon psalm. Gudstjänstbokens kapitel Texter, böner och sånger för gudstjänsterna innehåller också nya laudamuspsalmer, av vilka en del kan sjungas till kända psalmmelodier och en del saknar fastställda melodier. Dessa laudamuspsalmer är i första hand tänkta för andra gudstjänster än söndagens/helgdagens huvudgudstjänst. Det är i allmänhet inte att rekommendera att som treenighetspsalm sjunga någon av de Gloria Patri-verser

som i psalmboken avslutar de psalmer som bygger på Psaltaren. Dessa är innehållsligt fattigare än Laudamus och utgör enbart psalmens slutlovprisning. Ännu mindre tillrådligt är det att använda andra lovpsalmer som inte alls tar fasta på treenigheten.

Dagens psalm (Graduale, moment 12)

Dagens psalm, som är placerad i ordets del av högmässan mellan andra läsningen och evangeliet, är gudstjänstens huvudpsalm. Det medeltida graduale, som är liturgisk föregångare till dagens psalm, anslöt sig till högmässans textmaterial och var musikaliskt rikt och krävande. Redan Martin Luther ersatte i sin tyska mässa graduale med en psalm, som behöll sin propriumkaraktär och således kunde ha olika innehåll beroende på söndagens karaktär. Denna lösning hade en märkbar teologisk betydelse, eftersom den stärkte församlingens ställning som förkunnare av Guds ord. Man förutsätter av dagens psalm en viss objektivitet, eftersom den bygger på dagens tema och bibeltexterna. Evangelieboken ger förslag till dagens psalm uttryckligen av den orsaken att psalmen på sätt och vis kan jämföras med söndagens texter och sålunda inte kan väljas alldeles fritt. Dyliga rekommendationer fanns redan i 1600-talets finska handböcker.

Enligt gudstjänstboken kan många av gudstjänstens psalmer ersättas med körsång eller instrumentalmusik eller med andlig sång. Dagens psalm skall däremot alltid sjungas av församlingen. Körsång, motetter eller delar av någon kantat som anknyter till dagens texter hör ihop med textläsningarna och försvagar inte dagens psalm som sjungs av församlingen i dess uppgift som förkunnare av ordet. Dagens psalm kan man framföra på ett mycket rikt sätt genom att växla mellan församling, kör och instrument.

Psalm (moment 14)

I vår högmässa betonas sambandet mellan evangelium och predikan. Därför kan predikan följa direkt på läsningen av dagens evangelium. Man kan ändå sjunga en kort psalm före predikan. Psalmen kan gärna vara en bön om den heliga Andens närvaro. Det rekommenderas inte att man använder samma predikopsalm vid varje gudstjänst, därför att detta inte gör rättvisa åt tidpunkten på kyrkoåret eller innehållet i predikan.

Psalm (moment 17)

På predikan följer trosbekännelsen som församlingens svar på det förkunnade ordet, och från den kan man gå direkt över till kyrkans förbön. Man kan ändå före förbönen sjunga en psalm (s.k. avslutningspsalm till predikan). Psalmerna har då som uppgift att ge församlingen ännu en möjlighet att meditera över predikan och tacka Gud för evangeliet. Musiken är här på sin plats också med tanke på gudstjänstrytmen och den inre dynamiken, för annars kan evangeliet, predikan, trosbekännelsen och förbönen utgöra en alltför lång läst och talad del av gudstjänsten. I stället för psalmen kan man också ha annan musik.

Tillredelsepsalm (offertorium, moment 19)

Nattvardsdelen inleds med en psalm, som är en lovprisning över skapelsens gåvor och Kristi försoningsverk. I den traditionella västerländska mässan var offertoriet en psaltarpsalm, som växlade efter tidpunkten på kyrkoåret. Den sjöngs medan församlingen bar fram sina gåvor till altaret. Av dessa gåvor tog man i den unga kyrkan undan den del av brödet och vinet som skulle konsekreras för nattvardsbruk, medan resten delades ut till fattiga och nödlidande. I enlighet med denna tradition bärs kollekten upp och dukas nattvardsbordet just under denna tillredelsepsalm. Vid detta tillfälle ger församlingen av det som den själv har fått som gåva av Gud. Förutom de materiella gåvor församlingen har fått av Gud frambär den också ett andligt och osynligt tackoffer då den sjunger tillredelsepsalmen (Hebr 13:15).

Offertoriepsalmen kan ersättas av annan musik. Eftersom offertoriepsalmens innehåll är lovprisning av Guds skapelsens gåvor, är det på sin plats att utföra offertoriet så att man använder sig av många olika instrument. Också traditionell antifonal eller responsorial psaltarsång lämpar sig väl här som ersättning för psalmsången.

Nattvardpsalm (communio, moment 24)

Under nattvardsdistributionen kan man ha psalmsång eller annan musik. I psalmboken finns många egentliga nattvardspsalmer, men det är också helt möjligt att sjunga psalmer som betonar enhet och gemenskap. Utöver psalmerna lämpar sig i samband med distributionen mångsidig instrumentalmusik liksom solo- eller körsång. Att sjunga psaltarpsalmer under natt-

vardens är också en gammal tradition. Nattvardens tacksägelsekaraktär bör framträda vid valet av musik. Samtidigt bör man komma ihåg att det inte är nödvändigt att fylla ut tiden för distributionen med musik. Distributionen kan också ske under tystnad.

Tacksägelsebön och Benedicamus (moment 25–26)

Som tacksägelsebön efter nattvarden kan man sjunga en lovpsalm. En lovpsalm ger djup och tyngd åt församlingens lovprisning. Benedicamus utgår man har sjungit tacksägelsebönen i form av en psalm.

Om tacksägelsebönen läses, kan Benedicamus sjungas som psalm eller sång. Under advents- och fastetiden bör man vid valet av lovpsalm beakta att halleluja utgår. Speciellt under fastetiden kan lovpsalmen lyfta fram Kristi lidande. Lovpsalmen skall inte vara lång. Det är tillräckligt med 1–2 verser. Benedicamus utgår från och med skärtorsdagens kvällsgudstjänst till påsknattens mässa.

Avslutande musik (moment 28)

Gudstjänsten avslutas med välsignelsen. Därefter kan ännu sändning och avslutande musik följa. Som avslutande musik kan man sjunga en psalm, som i så fall bör vara kort. Den kan efterföljas av ett postludium.

Kören i gudstjänsten²

Körens eller sånggruppens primära uppgift är att tillsammans med kantorn leda och stöda församlingssången. Som en del av församlingen uppmuntrar kören övriga gudstjänstdeltagare att sjunga med i psalmerna, växelsången, omkvädena och amen. Kören är också ett stöd vid de moment man läser eller ber tillsammans. Kören kan också ansvara för sådana moment som på grund av sin musikaliska utformning kräver särskild förberedelse. Framförandet av psaltarpsalmer och andra bibeltexter, svaret på första läsningen (högmässans moment 10) och musiken under nattvarden kan vara uppgifter för kören.

2 Avsnittet om kören i gudstjänsten baserar sig på den text som finns i den tidigare handledningen för högmässan och ingår inte i den finska grundtexten.

Enligt gudstjänstboken kan flera av gudstjänstens psalmer ersättas med annan musik. Ibland kan kyrkoårets karaktär göra det naturligt att ersätta psalmsång med körsång eller instrumentalmusik. Körsång eller instrumentalmusik kan också alternera med församlingssång (alternatimpraxis). Att sjunga alternatim är speciellt motiverat vid dagens psalm, som ju är gudstjänstens huvudpsalm.

Då man planerar musiken i gudstjänsten bör man sträva efter balans mellan körsång, församlingssång och instrumentalmusik. Körsången skall alltid anpassas till gudstjänstens innehåll och till den liturgiska helheten. Detta förutsätter en långsiktig planering av församlingens gudstjänst- och musikverksamhet. Också andra än församlingens egna körer kan beredas tillfälle att sjunga i gudstjänsten.

Orgeln

Orgeln är det viktigaste gudstjänstinstrumentet inom den västliga kyrkan. Redan under tidig medeltid användes orgeln vid den bysantinske kejsarens hovceremonier. I väst blev orglarna mera allmänt förekommande i slutet av det första årtusendet, och de byggdes i allmänhet för kyrkorummets. Som liturgiskt instrument blev orgeln vanlig redan på 900-talet.

De äldsta kända liturgiska orgelkompositionerna är från 1300-talet. De hör samman med mässans ordinarium (t.ex. Kyrie) och framfördes växelvis av kör och orgel. Orgeln ackompanjerade alltså då inte församlingssången. Den användes på ett självständigt sätt för att instrumentalt framhäva olika moment i liturgin. Denna praxis fortsatte i kyrkorna också efter reformationen fram till 1700-talet. Då började man använda orgeln för att ackompanjera psalmsången.

Orgeln är vårt huvudsakliga gudstjänstinstrument, även om man i princip kan använda sig av vilka instrument som helst i gudstjänsten. Samma normer gäller för orgelmusiken som för övrig instrumentalmusik i gudstjänsten. Vi bör komma ihåg att orgeln ibland också kan vara tyst. Det är inte alltid nödvändigt att ackompanjera psalmsången. Att utelämnat orgelmusiken kan ibland vara ett verksamt uttrycksmedel (t.ex. under stilla veckan). Församlingens kantor ansvarar för valet och framförandet av gudstjänstens orgelmusik. Med hjälp av orgeln kan han fördjupa olika moment i gudstjänsten och i dem öppna nya synvinklar.

Bibeltextbaserad musik

Bibeltextbaserad musik är sådan musik som har komponerats till gudstjänstens psaltarpsalm, till evangeliet eller till en annan bibeltext. Den tolkar textens egentliga innehåll och formar sig därefter. Vid framförandet är det dessutom väsentligt att sångsättet på ett nyansrikt sätt uttrycker textens innehåll.

Bibelns psalmer står redan till sin form musiken nära. Också många av lästexterna och evangelierna innehåller i sig element för den musikaliska tolkningen. Man kan också kantillera bibeltexterna enligt psalm- eller lektionston.

Den enklaste musikaliska utformningen av en bibeltext är att sjunga den på *kantillationston*. Med den avser man en enkel sångliknande läsning av texten enligt en given melodiformel. Redan tidigt skapades flerstämmiga kompositioner av bibeltexter. Passionsberättelsernas händelser och deras ”rollbesättning” torde ha hört till utgångspunkterna för den musikaliska dramatiseringen. Utgående från denna tradition utvecklade t.ex. Martin Luther en egen lektionston för evangelieläsning (bilaga 2).

När den viktigaste versen eller det viktigaste avsnittet i en kantillerad bibeltext avskiljs till en flerstämmig körkomposition uppstår *motetten*. Att framföra bibeltexter i musikalisk form är typiskt just för den lutherska kyrkan, där tolkningen av Guds ord och predikan har en central ställning. Hela årgångar med evangelie- och epistelmotetter uppkom från och med 1500-talet. Under motettens guldålder utvecklades den *andliga konserten* ur motetten. Där är det tolkande greppet starkare än i motetten. Den mest omfattande musikformen som kan byggas på bibeltexter och kan användas i gudstjänsten är *kantaten*, med vilken man avser ett flersatsigt verk med recitativ, solo- och köravsnitt. En flersatsig kantat kan användas i gudstjänsten genom att de olika satserna placeras in på lämpliga ställen med tanke på gudstjänstens helhet. Instrumentens andel är ofta viktig, speciellt i konserten och kantaten. Också då bör man se till att mässan inte förvandlas till en konsert utan kvarstår som en gemensam gudstjänst.

Enligt gudstjänstboken kan man även sjunga lästexterna. Bibeltextbaserad musik kan också användas för att upprepa det centrala innehållet i den text man redan har hört. De naturligaste momenten för detta är svaret efter första läsningen och den psalm som kommer före kyrkans för-

bön. På dessa ställen är det också lämpligt att använda instrumentalmusik eller solosång. Dagens psalm kan dock inte ersättas med bibeltextbaserad musik.

Instrumentalmusik

Instrumentalmusiken har en mer än tusenårig tradition i den västliga kyrkans gudstjänstliv. Instrumentalmusiken har aldrig hört till den liturgiska traditionen inom österns ortodoxa kyrka.

I luthersk trosuppfattning betonas musiken som en del av Guds skapelseverk. I denna mening hör instrumental- och vokalmusik samman. Lovprisning utan ord har en lång historia i den västerländska gudstjänsten. En föregångare till instrumentalmusiken är det s.k. *jubilus*, de långa melismer (många toner på en stavelse) som uppkom till slutvokalen i ordet halleluja. Luther sade att jubilus är som ”ljudet av det hjärta som upplyfts till Gud – en Gud som inte kan beskrivas med ord och bokstäver”. Från jubilus är steget inte långt till den ordlösa instrumentala lovprisning som tar vid där orden slutar.

Instrumentalmusikens styrka i gudstjänsten kan man anse vara den uttrycksfullhet som sträcker sig bortom orden. I bästa fall kan den förstärka, fördjupa, vidga och t.o.m. precisera innehållet i den aktuella gudstjänsten.

Instrumentalmusiken har också en klart praktisk betydelse i gudstjänsten. Med förspel och intonationer leds församlingen in i psalmsång och liturgisk sång. Instrumenten stöder också sången i gudstjänsten. Även försångarens och liturgens partier kan behöva instrumentalt stöd. Användningen av olika instrument och instrumentalensembler vid sidan av orgeln har ökat under senare tid. Detta ger många möjligheter att använda församlingsmedlemmarnas kunnande vid genomförandet av högmässan.

Vår gudstjänst ger rikligt med utrymme åt självständig instrumentalmusik. Gudstjänsten kan inledas instrumentalt och därefter direkt gå till den inledande välsignelsen. Svaret på den första läsningen kan naturligt vara instrumentalmusik. På samma sätt lämpar sig instrumentalmusiken ypperligt i samband med nattvardsdistributionen. Gudstjänsten kan också sluta med instrumentalmusik.

Instrumenten kan delta i psalmsången med självständiga instrumentalverser som betonar texten i respektive verser. Under 1500–1700-talen var denna alternativpraxis mycket vanlig inom den lutherska kyrkan. Man kan också använda instrumenten för att berika psalmsången genom diskantstämmor (obligatstämmor).

Liturgiska seder, gester och symboler

Utöver med orden kommunicerar vi också med handlingar och gester: den mänskliga kommunikationen är alltid både verbal och non-verbal. Det liturgiska gestspråket, dvs. gestiken, är ett symbolspråk med vilket man uttrycker innehållet och betydelsen hos högmässans enskilda moment. I den kristna begreppsvärlden bär symbolen med sig ett budskap, t.o.m. den verklighet som den avbildar. Detta är symbolikens styrka. Det grekiska ordet *symbollein* betyder att sammanfoga två delar som skilts från varandra. En symbol visar alltså på en helhet där en del finns på annat håll. Därför kan man med symbolerna nå också sådant som orden inte är tillräckliga för att beskriva. För våra sinnen kan symbolerna vara tecken och signaler från den osynliga verkligheten. Symbolerna hör till liturgins och trons väsen.

I sig själv är den församling som kommit samman till gudstjänst en stark symbol för strävan efter enhet och samhörighet. Mitt i världen är den församling som samlas till gudstjänst ett tecken för det lovprisande Gudsfolket som vandrar mot evigheten.

Inkarnationen är ett av liturgins teologiska fundament. Ordet blev kött. Kristus kom själv som ett tecken till världen. Han gav oss både ett mysterium och det budskap Fadern uppenbarat, så att de troende på allt sätt skulle ge uttryck för Guds verklighet. Det som är hinsides, det som är ousägligt och evigt kommer till oss och kan tas emot i första hand genom Guds ord och sakramenten. Därtill kan vi genom olika tecken och symboler visa på Gud och hjälpa människorna att söka och finna Gud. Medan vår Herre Jesus vandrade här på jorden och undervisade, uttryckte han i ord och handling sitt budskap på ett helhetsmässigt sätt genom liknelser och gudomliga tecken (t.ex. helbrägdagörelser).

När det gäller liturgin täcker symbolerna ett stort område. Avvikande från den verbala kommunikationen kan människorna ge uttryck för och ta emot dem mycket helhetsmässigt. Uttryckssätt inom symbolkommunikationen kan vara olika ställningar (att stå, knäböja, sitta, buga, rikta blicken åt ett visst håll, vandra omkring); rörelser (att göra korstecken, titta uppåt, höja eller öppna händerna, breda ut armarna, ta i hand); aktiviteter (att bära upp kollekt, processioner, att förflytta sig i kyrkorummet) och sinnesförmimmelser (att lyssna, titta, smaka, lukta).

Symbolkommunikationen har med gudstjänstrummet och dess inredning att göra. Förmedlare av budskapet kan vara kyrkorummets form och volym samt altaret och koret, bilderna, liturgiska föremål och deras placering samt hela bildspråket, ljusen, blommorna och paramenta.

Det symboliska budskapet förmedlas också av de närvarande människor med deras relationer, attityder, miner och känslor.

Bruket av liturgiska gester

Speciellt användningen av symboler och liturgiska gester kan visa hur flexibel och öppen gudstjänsten är. I detta bör församlingen få ha möjlighet att beakta sina egna traditioner, seder och resurser.

Att använda sig av liturgiska gester förutsätter att de anställda i församlingen och församlingsmedlemmarna har fått bekanta sig med liturgins symbolkaraktär. På så sätt hjälper man församlingen att ge uttryck för sin tro, lovprisning, nöd och längtan också med hjälp av gester, att se hur kyrkans budskap är gömt i dem och att via symbolerna fördjupa sig i trons skatter utan att stelna i ritualism.

Att det finns en så stor uppsjö av symboliska gester kan lätt förleda oss att tänka att de alla borde användas. Det är inte nödvändigt och inte heller möjligt. Symbolerna är ingenting speciellt i och för sig. Livets fundamentala symboler är hela tiden närvarande i vardagen. På så sätt är de med också när vi firar gudstjänst. Kulten är symbolisk, därför att det är fråga om att leva och uppleva. Symbolerna förmår ofta tala till oss genom sin enkelhet och djupa ordlösa innebörd.

Gesterna får inte göras till någonting lösryckt, till ett eget område med egna lagar. Kommunikationen via symboler kan ske inom ramarna för gudstjänstens väsen, innehåll och målsättning. Det gäller att ge akt på

huruvida budskapet om Guds helighet och kärlek förmedlas genom symbolerna och i vilken mån de befrämjar församlingens inbördes gemenskap och tillväxt i tron utgående från Bibeln.

Liturgiska gester i högmässan

Gester vid välsignelsen

a) Korstecken

I gudstjänstboken finns ett korstecken insatt i samband med den trinitariska välsignelsen i början av högmässan. I den treenige Guds namn välsignas församlingen och församlingsmedlemmen. Korstecknet är samtidigt en bekännelse till den helige, treenige Guden, Fadern, Sonen och den heliga Anden. Korstecknet är känt som en av de äldsta liturgiska gesterna redan från andra århundradet.

"I Faderns och Sonens och den heliga Andens namn."

Enligt den västliga traditionen görs korstecknet med högra handens hela handflata (med handens lillfingersida mot församlingen) från huvudet ned till bröstkorgen och sedan från vänster till höger skuldra. Tecknet görs lugnt och tydligt och med tillräcklig vidd.

Korstecknet görs vid den inledande välsignelsen och slutvälsignelsen över församlingen. Dessutom kan liturgen göra korstecken över församlingen vid avlösningen. I nattvardsbönen kan liturgen göra korstecknet över patenen och kalken på de punkter som anges i formuläret för högmässa.

Liturgen kan göra korstecken över sig själv som välsignelse när han knäböjer vid altaret, vid inledningen av läsningen av evangeliet, vid mottagandet av nattvarden och vid tacksägelsen efteråt.

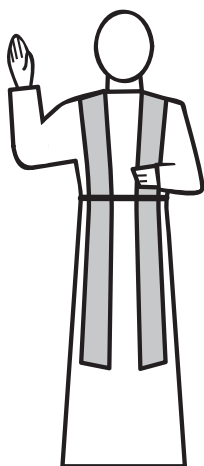
Församlingsmedlemmarna kan göra korstecknet i samband med den inledande välsignelsen, när de tar emot avlösningen, när evangelieläsningen börjar, när de tar emot sakramentet och efteråt tackar för det samt i samband med Herrens välsignelse.

b) Välsignande gest vid växelhälsningen

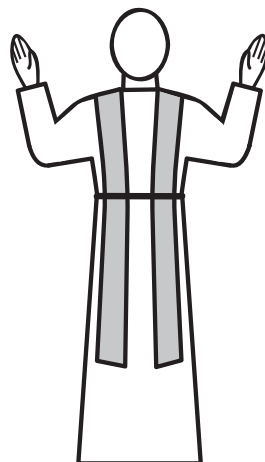
I samband med växelhälsningen kan liturgen breda ut sina händer i en välsignande gest. Denna gest uttrycker förutom välsignelse också inbördes gemenskap och samhörighet. Armarna förs ut åt båda sidorna i armbåghöjd med öppna händer och fingrarna tillsammans. När liturgen tar emot församlingens välsignelse böjer han huvudet och för ihop händerna eller knäpper dem.

c) Välsignande gest vid Herrens välsignelse

Under välsignelsen kan liturgen höja högra handen i en välsignande gest. Armen hålls böjd uppåt och svagt framåt. Den andra handen hänger fritt vid sidan eller hålls öppen mot trakten av hjärtat. Symboliken med handen höjd går tillbaka till välsignelsen i Gamla testamentet (3 Mos 9:22) och avbildar hur Guds välsignelse förmedlas. I slutet av välsignelsen gör liturgen korstecknet. Den välsignande gestalten kan man också göra med båda händerna. Båda armarna hålls då höjda från armbågarna snett uppåt.

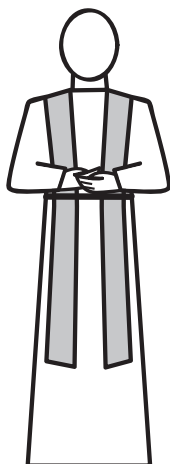

d) **Gester vid fridshälsningen**

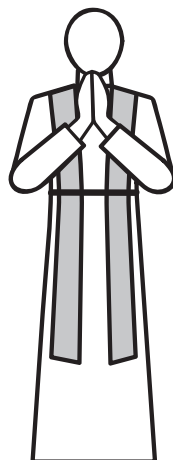
Efter Pax kan liturgen uppmana församlingsmedlemmarna att tillönska varandra frid. Den bibliska förebilden för denna hälsning är att hälsa varandra med en helig kyss, kärlekens kyss (Rom 16:16; 1 Petr 5:14). I liturgin har man i samband med fridshälsningen använt sig av olika bruk: man har kunnat fatta varandras händer, omfamna varandra eller på annat sätt hälsa på varandra med värme. Syftet med fridshälsningen är att förmedla upplevelsen av gemenskap, värme och samhörighet.

Gester vid bön

a) **Liturgisk grundställning**

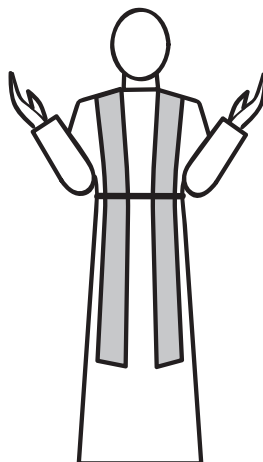

När liturgen leder gudstjänsten kan han ha händerna knäppta eller låta den ena handen vila i den andra (den högra vilar i den vänstra) eller hålla handflatorna mot varandra (som en ljuslåga). I denna böneställning vilar fingrarna mot varandra med tummarna i kors över varandra. Alla handrörelser börjar och slutar i den liturgiska grundställning som man valt.

b) **Böneställning**

Under högmässans böner (särskilt dagens bön, nattvardsbönen och tacksägelsebönen efter nattvarden) kan liturgen breda ut sina händer i en bönegest. Händerna förs ut och öppnas en aning och hålls snett uppåt från armbågarna. Denna gest är ett uttryck för att man bär fram sin bön till Gud.

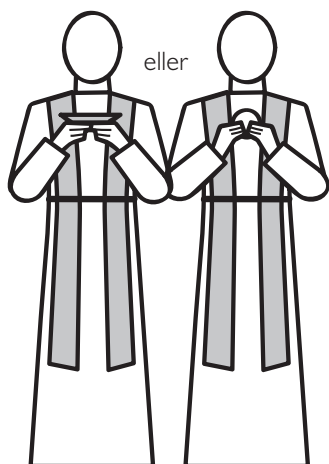

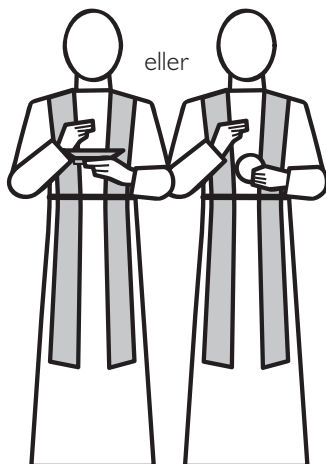
c) Böneställning vid lovprisning

Speciellt under nattvardsbönen kan liturgen höja sina händer i lovprisning. Händerna förs ut och hålls snett uppåt från armbågarna. Händerna öppnas mera uppåt och inåt än i den vanliga bönegesten. Denna gest är ett uttryck för att man tackar och lovar Gud.

d) Gester under instiftelseorden och doxologin

Tog han ett bröd

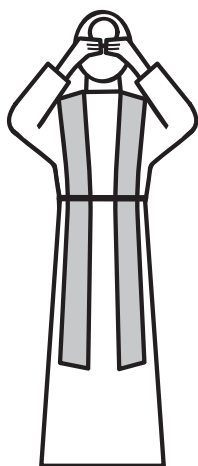

tackade Gud

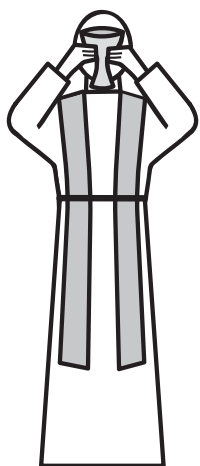

Likaså tog
han bägaren
tackade Gud

Under den del av nattvardsbönen som föregår instiftelseorden (den s.k. postsanctus) kan man använda ställningen för bön eller ställningen för lovprisning. Under instiftelseorden kan liturgen hålla sin hand över nattvardselementen i en välsignande gest innan han gör korstecknet över dem. Därefter kan liturgen också knäböja (genuflexion). Korstecknet görs som en tillämpning av det korstecken som görs över församlingen.

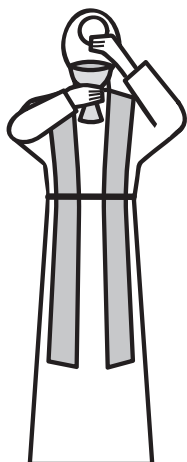
Höjande av brödet.

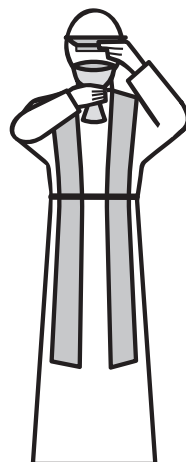
Höjande av kalken.

Knäböjande.

Under nattvardsbönens slutdoxologi "Genom honom, med honom – –" kan liturgen ta kalken, på vilken han lagt patenen, och lyfta upp den inför församlingen. Om man använder en stor oblat lyfter liturgen i stället för patenen upp denna tillsammans med bägaren. Denna gest är ett uttryck för att Kristus verkligen är närvarande i nattvarden (realpresens), samtidigt som den uttrycker tillbedjan.

e) Knäfall och bugningar

Bland de liturgiska gesterna har knäfallet traditionellt varit församlingsmedlemmarnas gest. Församlingen har i tiderna fallit på knä under syndabekännelsen men också under andra böner samt under nattvardsbönen. I ett rätt sent skede har knäfallet blivit en gest för liturgen. Genom knäfall uttrycker man innerlig bön, ånger och högaktning.

Liturgen kan knäböja när han första gången kommer till altaret och när han avlägsnar sig från altaret vid gudstjänstens slut. När han under högmässans gång på nytt kommer till altaret och avlägsnar sig behöver han inte knäböja, eftersom gudstjänsten fortsätter.

Under högmässans gång knäböjer han vid syndabekännelsen, om den inte läses från ambon.

Andra gester av högaktning – vid sidan av knäfall – är bugningen och den s.k. genuflexionen. Vid den faller man ned på höger knä, medan man håller balansen med det andra knät. Liturgen kan falla ned på höger knä då instiftelseorden uttalats. Liturgen kan buga sig vid orden "O Guds lamm", då man sjunger Agnus Dei. Nattvardsgästerna kan buga sig när de kommer fram till nattvardsbordet och när de går därifrån.

f) Upprätt ställning

Att stå är den fundamentala liturgiska gesten. På samma gång är den bödens fundamentala gest. Ursprungligen stod församlingen under hela gudstjänsten och gav på detta sätt uttryck för sin vördnad. Den stående ställningen uppfattades senare också som ett uttryck för tacksägelse, lovprisning och beredvillighet.

Församlingen står i högmässan under Gloria och Laudamus, under läsningen av evangeliet, under Sanctus, Agnus Dei, Benedicamus och välsignelsen. Församlingen kan också stå under nattvardsbönen från Sanctus ända fram till och med Agnus Dei, men det är inte så vanligt i vår kyrka. Församlingen står också under processionerna.

Ekumeniska sammankomster

Den lutherska gudstjänsten är ekumenisk

Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland tror och bekänner sig höra till Jesu Kristi, ena, heliga, katolska och apostoliska kyrka. Vår kyrka är en arvtagare till västerns katolska kyrka och den som fortsätter dess arbete i Finland. I trohet mot reformationens förnyelsesträvanden betonar den Guds ord och sakramenten som fundament för tron och frälsningen och som grundläggande för kyrkan tillsammans med ordets och sakramentens tjänarämbete. Denna kyrkosyn är klart uttryckt i kyrkolagens (KL 1:1) och kyrkoordningens (KO 1:1) bekännelseparagrafer samt i de löften som den som prästvigs ger till biskopen och församlingen.

Gudstjänsten i den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland är således ekumenisk. Den bygger på kyrkans gemensamma tradition och är ett uttryck för den bibelbaserade tro som är uttryckt i de ekumeniska trosbekännelserna och i de lutherska bekännelseskriterierna.

Kyrkans enhet är inte bara ett inslag bland många i vår tro utan hör till trons grundläggande väsen. Jesus Kristus själv bad att de som tror på honom och följer honom skulle "bli ett och att liksom du, fader, är i mig och jag i dig, de också de skall vara i oss" (Joh 17:21). I Efesierbrevet påminns vi om att det finns bara "en enda kropp och en enda ande, liksom ni en gång kallades till ett och samma hopp." De kristna förenas också av att "En är Herren, en är tron, ett är dopet, en är Gud och allas fader" (Ef 4:4–6). Bibelns vittnesbörd visar att kyrkans enhet är en väsentlig del av den kristna tron.

Enligt Kyrkornas världsråds konstitution förenar tron på Jesus Kristus som Gud och Frälsare alla kristna kyrkor, liksom tron på Gud som Fader, Son och helig Ande samt erkännandet av Bibelns auktoritet. Enheten är inte ett resultat av mänskliga strävanden utan är djupast sett en gåva av den heliga Anden. Ekumeniken är möjlig där man tror på Kristus, följer hans vilja och förlitar sig på den heliga Anden, som föder tron genom ordet och sakramenten. Det andliga livet, tron och bönen är en väsentlig del av ekumeniken och kyrkans förnyelse.

Vår kyrka har i sitt arbete förbundit sig till målsättningen för den ekumeniska rörelsen, Kristi kyrkas synliga enhet. En synlig enhet förutsätter att man enhälligt omfattar trons fundamentala sanningar. Enheten blir

synlig i nattvarden, som man firar gemensamt, och kommer konkret till uttryck som de kristnas gemensamma vittnesbörd och osjälviska tjänst. Enligt vår kyrkas ekumeniska strategi hör troheten mot den egna bekännelsen och ekumenisk öppenhet ihop:

”Vår kyrka har en stark luthersk identitet och vi är frimodigt finländska lutheraner. Vår kyrkas verksamhet och ekumeniska kontakter har sin utgångspunkt i den lutherska tron och bekännelsen. Den lutherska identiteten och ekumeniken är inte alternativa förhållningssätt eller varandras motsatser, utan två uttryck för samma tro.”

När det gäller trons fundamentala sanning strävar kyrkan till samstämmighet med alla kristna. Det är viktigt att handla konsekvent genom att vara samma kyrka åt alla håll. Enligt vår kyrkas uppfattning kan man inte uppnå enhet genom att tiga om skillnader i lärofrågor. Endast där kyrkorna tar sin egen bekännelse på allvar, kan de på ett äkta sätt möta representanter för andra traditioner och lära av varandra. Samstämmighet när det gäller evangeliets fundamentala sanningar innebär inte en trångsynt likformighet. När man är på det klara med sin egen identitet, förvandlas olikheten till någonting som bereder glädje och tacksamhet.

De närmaste kontakterna har lutheranerna med dem som representerar och högaktar den odelade kristenhetens gemensamma arv och som står för en klassisk kristendomstolkning och har en sakramental kyrkouppfattning. En ekumenisk attityd bör omvårdas och förstärkas, även om det kyrkorna emellan råder också märkbara skillnader. Vår kyrka vill verka i samarbete också med sådana kyrkor och kristna samfund, vilkas lära och bekännelse avviker från vår egen. Församlingarna bör verka tillsammans med de andra kyrkorna i alla de frågor där detta är möjligt. Det här är viktigt inte bara för det gemensamma vittnesbördets och nästankärlighets skull utan också av själavårdsmässiga skäl. I synnerhet bör man stöda familjer där medlemmarna hör till olika kyrkosamfund, så att dessa på allt sätt kan tillväxa i inbördes gemenskap.

De kristnas gemensamma bön

De kristna ger ett starkt vittnesbörd om sin ekumeniska inställning, när de ber för de kyrkor och kristna som finns på samma ort. Särskilt starkt är vittnesbördet, när ortens olika kristna kommer samman för att lyssna till Guds ord och be tillsammans.

De kristnas gemensamma bön förutsätter både kärlek och sanningsenlighet. Kärleken "gläds med sanningen" (1 Kor 13:6). Om den ena sätts åt sidan, förvandlas den gemensamma bönen från att ha varit någonting som skänker kraft till någonting som gör en förlägen. Kärleken glöms bort, om man genom den gemensamma bönen utövar medlemsfiske (proselytism), nedvärderar den andliga självförståelse en medlem i en annan kyrka har eller utövar påtryckning för att andra kyrkor skall tillägna sig nya tillvägagångssätt som står i strid med deras övertygelser. Sanningsenligheten glöms bort, om man på bekostnad av den gemensamma bönen gör avkall på sin egen identitet, förnekar skillnaderna i läran eller strävar mot en skenbar samgång.

I det arbete Kyrkornas världsråd utför har man strävat efter att klarlägga principerna för gemensam bön så att man skiljer mellan "konfessionell" (confessional) och "interkonfessionell" (inter-confessional) gudstjänst.

Den konfessionella (confessional) gudstjänsten representerar öppet en given tradition, t.ex. luthersk eller ortodox. Den leds av ifrågavarande samfunds herde på ett sätt som är äkta gentemot den egna kyrkans gudstjänsttradition (handbok, liturgisk klädsel, musik osv.). De andra kyrkornas medlemmar bemöter man som kära gäster och välkomnar dem att delta i samfundets bön på det sätt som de finner för gott. Detta sker t.ex. när man under böneveckan för kristen enhet vandrar från det ena av stadens kyrkosamfunds kapell till det andra och stannar upp i respektive helgedom för att be tillsammans enligt den kyrkans gudstjänsttradition och under ledning av den lokala herden (*pastor loci*).

Den ekumeniska gemenskapen blir synlig, om man kallar den andra kyrkans representanter som medhjälpare i den konfessionella gudstjänsten. De gudstjänster som t.ex. hålls i Helsingfors domkyrka på självständighetsdagen är i grund och botten lutherska gudstjänster, som har arrangerats ekumeniskt genom att man kallat de andra kyrkornas herdar och troende att läsa bibeltexter och frambära böner.

I de gudstjänster inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland som genomförs ekumeniskt iakttar man också annars ikraftvarande principer. Prästen använder vår egen kyrkas handbok och liturgisk klädsel. Vid enskilda tillfällen kan han efter övervägande använda delar också ur en annan kyrkas handböcker. När t.ex. lämpliga översättningar saknas, kan man ta böner och övriga texter från andra kyrkors handböcker till hjälp. Vid biskoparnas rådpläging 2002 har man kommit överens om att man kan be nattvardsbönen och förrätta konsekrationen gemensamt som s.k. koncelebration tillsammans med prästerna i de kyrkor med vilka vår kyrka har altar- och predikstolsgemenskap. Härvidlag kan prästerna under liturgens ledning tillsammans läsa instiftelseorden och delar av nattvardsbönen. Vad gäller de liturgiska gesterna går man till väga på ett enhetligt sätt.

I enskilda fall har en präst som inte hör till den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland rätt att förrätta gudstjänst och vissa kyrkliga förrättningar under förutsättningar som biskopsmötet fastställt 10.9.2002 (Kyrkans författningssamling nr 86). Enligt stadgandet har en präst i en annan medlemskyrka inom Lutherska världsförbundet, Tysklands evangeliska kyrka (EKD) samt i kyrka som hör till samfund inom Borgåöverenskommelsen en dylik rätt. För de prästers del som är från andra evangelisk-lutherska kyrkor och samfund avgör biskopen huruvida de i enskilda fall kan utföra en kyrklig förrättning.

Man bör överenskomma om förrättningen med ifrågavarande kyrkoherde. Det hör till kyrkoherdens uppgifter att se till att den präst som utför förrättningen får tillräckliga uppgifter om faktorer som har med förrättningen att göra. Huvudgudstjänst bör förrättas enligt Evangelisk-lutherska kyrkans i Finland handbok. Enligt stadgandet kan man också kalla en präst som hör till någon av ovan anförda kyrkor att predika. Permanent rätt att handha gudstjänster och kyrkliga förrättningar har den som av biskop och domkapitel beviljats prästämbete i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.

Som allmän princip gäller att man kan kalla en präst i annan kyrka att predika och förrätta nattvard, om kyrkomötet har ingått ett avtal med den kyrkan om ömsesidigt godkännande av varandras prästämbete (KO 5:8). Om dessa förutsättningar inte uppfylls, rekommenderas att man kal-

lar herdarna och de troende i en annan kyrka att läsa Guds ord eller framföra en hälsning till församlingen på lämplig plats i gudstjänsten.

Man kan dela ut nattvarden till medlem i en annan kristen kyrka, om kyrkomötet ingått avtal i frågan med den kyrkan (KO 1:4,2). I princip kan man inte hindra en präst att i enskilda fall använda pastoralt omdöme. Gångse praxis bör t.ex. medge att medlemmarna i en familj som består av personer från olika samfund gemensamt kan delta i nattvarden. Då sederna ändå växlar, bör prästen i dylika fall noggrant utreda också den andra kyrkans inställning. När det gäller en medlem i annan kyrka har prästen inte rätt att gå emot de direktiv som ifrågavarande kyrka har gett sina medlemmar. I det fall att en medlem i en annan kyrka inte kan delta i nattvarden, kan man välsigna honom vid nattvardsbordet.

Om man ber en präst, anställd eller medlem i vår kyrka assistera i en annan kyrkas gudstjänst, bör han helt öppet representera sin egen kyrka och på samma gång uppbygga den församling som har kommit samman.

Med interkonfessionell (inter-confessional) bön avser man en tjänst, där representanter för olika kyrkor ber tillsammans utan att det är fråga om något visst bekännelsesamfunds gudstjänst. Också en sådan bön förutsätter finkänslighet både när det gäller planering och genomförande.

Teologiskt är det problematiskt att delta i gemensam bön inom sådana religiösa samfund, som inte erkänner de i Kyrkornas världsråds grundstadga omnämnda kristna trossanningarna: "Kyrkornas världsråd är en enhet mellan de kyrkor som enligt Bibeln bekänner Herren Jesus Kristus som Gud och Frälsare och som därför strävar att tillsammans förverkliga sin kallelse att ära en Gud, Fader, Son och helig Ande." Det gäller att idka samarbete mellan religionerna, men det finns på ömse håll outredda frågor som har med den gemensamma bönen att göra.

5. Gudstjänstens terminologi

I det följande presenteras det kristna gudstjänstlivets traditionella terminologi.

Alla de ord som uppräknas återfinns inte i texten i Handledning för högmässan.

ABLUTION

lat. ablutio, 'sköljande'. Med ablution avses sköljningen av nattvardsbägaren eller kalken efter att prästen eller assistenten förtärt det kvarvarande konsekrerade vinet.

ABSOLUTION

lat. absolvere 'frisläppa', 'befria'. Avlösning. Makten att förkunna syndernas förlåtelse grundar sig på den fullmakt och det löfte Kristus gett sina lärjungar: "Ta emot helig ande. Om ni förlåter någon hans synder, så är de förlåtna" (Joh 20:23).

ACKLAMATION

lat. acclamare 'ropa till någon'. Församlingens utsago eller utrop i liturgin. Församlingen deltar i förrättandet av högmässan och svarar på Guds tilltal med olika acklamationer. De vanligaste acklamationerna är "amen" (se amen), "halleluja", "Herre, förbarma dig" i inledningens Kyrie och i förbönen, "Hör oss,

milde Herre Gud" speciellt i förbönen samt "Din död förkunnar vi, Herre –" i samband med nattvardsbönen och instiftelseorden.

ADMISSION

lat. admittere 'låta komma', 'släppa fram'. Tillåtelse att delta i nattvarden. Deltagande i nattvardsgemenskapen förutsätter att man är döpt och har fått tillräcklig undervisning. Ett barn kan delta i nattvarden tillsammans med sina föräldrar eller annan konfirmerad medlem av församlingen som har ansvar för barnets kristna fostran, om barnet har blivit undervisat i nattvarens betydelse. Admissionen har också att göra med skriftskolan och konfirmationen. Efter att den som konfirmerats har fått dopundervisning och bekänt sin tro, kan han självständigt delta i nattvarden.

ADORATION

lat. adorare 'dyrka'. Att dyrka eller tillbe Gud med ord, gärningar och gester. Enligt

den nicenska trosbekännelsen ”tillber och ärar” kyrkan (grek. *συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον*, lat. *adoratur et conglorificatur*) den heliga Anden tillsammans med Fadern och Sonen.

AGENDA

lat. ’det som skall genomföras’ En benämning som speciellt används om handboken, men också gudstjänstordningen. En vidare användning: arbetsordning, föredragningslista.

AGNUS DEI

lat. ’Guds Lamm’. En sjungen hymn i tillbedjan för den i nattvarden närvarande Kristus. Hymnen bygger på orden från Johannes döparen (Joh 1:29).

ALBA

lat. *albus* ’vit’. Liturgisk dräkt som bärs av dem som har tjänaruppgifter i gudstjänsten – i dopet dopdräkt – och som symboliserar Kristi renhet och rättfärdighet.

ALTARE

lat. *altare* ’offerbord’. Det bord i den kristna gudstjänsten vid vilket nattvardselementen välsignas (konsekreras) och mot vilket församlingen vänder sig i bön.

ALTERNATIM

lat. ’växelvís’, ’i tur och ordning’. T.ex. när församlingen och kören växlar om med varandra i psalmsången.

AMBO

grek. *anabainein* ’stiga upp’. Läspulpet eller läsbord varifrån man läser gudstjänstens läsningar. Den första och andra läsningen läser man från ”epistelambon”; bordet är traditionellt beläget till höger från församlingen sett. ”Evangelieambon”, från vilken man kan läsa evangeliet

och också hålla predikan, befinner sig på vänster sida sett från församlingen.

AMEN

hebr. ’visserligen’, ’må så ske’. Ett bekräftelseord, acklamation, som uttrycker godkännande och mottagande. Med detta ord svarar församlingen på de delar i högmässan liturgen eller föreläsaren sjungit eller läst. Att tillsammans uttala amen är en väsentlig del av liturgin, ty det visar att en läst bön inte är enbart läsarens egen utan berör hela Guds folk.

AMIKT

lat. *amictus* ’hölje’, ’kåpa’. En fyrkantig duk som hör till prästens eller diakonens klädsel och som utgör en huvliknande krage till alban.

ANAMNES

grek. *anamnēsis* ’komma ihåg’. Anamnēsis innebär att man kommer ihåg Guds frälsningsgärningar, hänvisar till dem och erfar att de blir närvarande. I psaltarpsalmerna och i de judiska bönerna är det anamnetiska (ihågkommande) och det epikletiska (begärande) motivet invända i varandra. Att komma ihåg leder till en begäran: *”Herre, förr var du god mot ditt land, du vände Jakobs öde – Herre, visa oss din godhet och ge oss din hjälp!”* (Ps 85).

Också den traditionella formen för kyrkans böner är anamnetisk: *”Se till mig med barmhärtighet, så som du såg till Petrus när han hade förnekat dig.”* I nattvarden instiftelseord finns en s.k. anamnesbefallning: *”Gör detta till minne av mig.”* Det anamnetiska motivet återkommer genom hela gudstjänsten (t.ex. i psalmerna, bönerna och predikan) och också i den traditionella nattvardsbönen. I den bön som följer efter Sanctus minns man skapelsen, tiden för det gamla förbundets löften samt

Kristi människoblivande och verksamhet här på jorden. I den bön som följer efter instiftelseorden minns man det Kristus gjorde efter skärtorsdagen: han led och dog för vår skull, uppstod från de döda och steg upp till himlarna.

ANTEPENDIUM

lat. 'det som hänger framför'. Den kyrko-textil som täcker främre delen av altaret; den följer kyrkoårets färger och är ofta försedd med kristna symboler.

ANTIFON

grek. antifōnē 'motljud'. En klausul som finns i synnerhet i början och i slutet av dagens psaltarpsalm och som binder samman psaltarpsalmen med tidpunkten på kyrkoåret.

AUTOKOMMUNION

grek. auto- 'själv' och lat. communio 'gemenskap' (se senare på kommunion). Tillvägagångssätt där prästen delar ut nattvarden till sig själv. Man går till väga på detta sätt, när inga assistenter finns.

BENEDICAMUS

lat. 'låt oss tacka', 'låt oss välsigna'. Avslutande lovprisning i högmässan (Låt oss tacka Herren) före välsignelsen. I den latinska mässan: Benedicamus Domino.

BENEDICTIO

lat. 'välsignelse', 'att välsigna'.

BENEDICTUS

lat. 'välsignad'. Slutdelen av hymnen Sanctus: "Välsignad vare han, som kommer i Herrens namn." Med Benedictus avses också Sakarias lovsång i morgonbönen (Laudes): (canticum, Luk 1:68–79).

BENEFICIUM

lat. 'god gärning', 'tjänst'. Guds goda gärning för vår skull.

BREVIARIUM

lat. breviarium. Bönbok som innehåller formulär och texter för tideböerna.

BURSA

lat. 'börs'. Ett fyrkantigt fodral av tyg, en ficka där corporale uppbevaras.

CELEBRANT

lat. celebratio, celebrare, 'att samlas', 'att fira'. Avser liturgen, den präst som leder högmässan, och förrättar nattvarden. Celebranten är iklädd mässhake. Han läser (eller sjunger) alltid den inledande och den avslutande välsignelsen och dagens bön samt förrättar nattvardsliturgin. Celebranten kan också hålla predikan.

CIBORIUM

lat. cibus 'bröd, föda'. Sakramentsskrin. Kärldär där konsekrerade, i nattvarden oanvända nattvardselement uppbevaras för senare bruk.

COMPLETORIUM

lat. complere 'avsluta', 'fylla', completorium 'avslutande bön'. Tidebön vid dagens slut.

CONFESSIO

lat. 'bekännelse'. Trosbekännelse eller syndabekännelse. Också bekännelsetext som är en auktoritet inom kyrkan.

CONFITEOR

lat. 'jag bekänner'. Syndabekännelse. Det första ordet i syndabekännelsen i den latinska mässan.

CORPORALE

lat. corpus 'kropp'. Den duk som används vid nattvarden, där de konsekkrerade nattvardselementen placeras. Corporale visar på de gåvor som i nattvarden avskiljs för att konsekkreras.

CREDO

lat. 'jag tror'. Trosbekännelse. En av högmässans konstanta delar, med vilken församlingen svarar på Guds tilltal i läsningarna av texterna, evangeliet och predikan. Grunden i de lutherska bekännelseskrifterna utgörs av tre trosbekännelser, den apostoliska (Apostolicum), den nicenska (Nicaenum) samt den s.k. Athanasianska trosbekännelsen. De två förstnämnda använder man i liturgiskt sammanhang, varvid den apostoliska i synnerhet hör i hop med dopet och den nicenska med högmässan.

DALMATIKA

lat. tunica dalmatica. Ett liturgiskt klädesplagg som har albans funktion och först togs i bruk på Dalmatiens område. Dalmatikan blev diakonens liturgiska dräkt på 900-talet. Dalmatikan är vit, har vida ärmar, och är ibland ett rikligt broderat plagg som räcker ner till knävecket. Dalmatikan kläs utanpå alban.

DIAKON

grek. diakonos 'församlingstjänare'. Det gammalkyrkliga ämbetets tredje "led" vid sidan av biskops- och prästämbetet (grek. diakonein 'tjäna'). Inom kyrkans gudstjänsttradition leder diakonen bl.a. Kyrielitanian, läser evangeliet och förböner, färdigställer nattvardsbordet samt uppmanar till fridsönskan. Redan från mitten av 100-talet känner man till seden att diakonen i den gemensamma

mässan för den konsekkrerade nattvarden till sjuka och döende.

DIAKONAL FÖRBÖN

Innebär ett sätt att genomföra kyrkans förbön, när föreläsaren (diakonen) anmäler förbönsämnena, liturgen samlar dem till en gemensam bön (kollekt) och församlingen instämmer i bönen med acklamation eller amen.

DISKANT

lat. 'avskild stämma' (dis- 'avskild', cantare 'sjunga'). En melodiskt och rytmiskt självständig instrumental eller vokal överstämma.

DISTRIBUTION

lat. distribuere 'dela ut'. Utdelning av Kristi kropp och blod till gudstjänstdeltagarna.

DOXOLOGI

grek. doxa 'att lovprisa', 'lovprisning'. En lovprisning som hör samman med böner, t.ex. nattvardsbönens avslutande doxologi: "*Genom honom, med honom och i honom tillhör dig, allsmäktige Fader – –.*"

EFTERKONSEKRERING

lat. postconsecratio. Konsekkreringen av de nattvardselement som används vid distributionen i det fall att tidigare konsekkrerade element tar slut under distributionens gång. Efterkonsekration utför man vanligtvis endast gällande oblaterna genom att med lågmäld stämma läsa instiftelseorden och göra korstecknet. I den anglikanska handboken finns det en bön, som man ber i samband med efterkonsekrationen.

ELEVATION

lat. *elevatio* 'upphöjande'. Att höja de konsekrerade nattvardselementen så att församlingen ser dem.

EPIKLES

grek. *epikalein* 'ropa på hjälp', 'kalla på'. Epiklesen är en bön riktad till Fadern, där man ber om den heliga Anden. Den är kyrkans grundbön, som av gammalt i synnerhet har hört ihop med förrättningar, t.ex. dopet, nattvarden, konfirmationen och prästvigningen. Nästan alla nattvardsböner i den tidiga kyrkan innehöll en "eukaristisk epikles".

Inom forskningen talar man å ena sidan om "elements-" eller "konsekrationsepikles" dvs. "den första epiklesen". I den ber man Fadern sända sin Ande för att göra Kristus närvarande i nattvarden. En sådan bön finns med t.ex. i den första evangeliska mässordningen (den s.k. Kaspar Kanz-agendan 1521).

Å andra sidan talar man om "kommunionepikles" dvs. den "andra epiklesen", där man ber Fadern genom sin Ande bereda församlingen att på ett värdigt sätt ta emot Herrens nattvard. Denna bön ingår redan i 1968 års handbok. Inom den tidiga kyrkan kände man inte till indelningen i elements- och kommunionepikles, därför att bägge motiven hörde intimt samman.

EUKARISTI

grek. *eukharistia* 'tacksamhet', 'att tacka'. Eukaristin är en benämning på nattvarden som går tillbaka till grekiskan. Som förrättning hör den samman med framförandet av bröd och vin, läsandet av nattvardsbönen, brödsbrytelsen och distributionen av de konsekrerade gåvorna. I vidare bemärkelse kan man med nattvar-

den avse hela nattvardsgudstjänsten, dvs. högmässan.

FERMENTERING

lat. *fermentari* 'höja sig, jäsa', *fermentum* 'det som gör att någonting surnar'. Syrning av brödet.

FLEXA

lat. *flectere* 'böja'. Sekund- eller tersfall, som kan användas då den första halvversens längd (t.ex. i en psaltarpålsalm) gör det önskvärt.

FRACTIO PANIS

lat. 'brytande av brödet'. Under apostlarnas tid använde man denna benämning på nattvarden (se t.ex. Apg 2:42; 20:7). Enligt nattvardsskildringen hörde brödsbrytelsen på ett väsentligt sätt till den första nattvarden. I liturgin utför man brytandet av brödet före hymnen *Agnus Dei* eller under hymnens gång. I samband med brytandet kan man uttala de särskilda orden för detta: "*Brödet som vi bryter –*" (1 Kor 10:16).

GENUFLEXIO

lat. 'knäböjande', 'att sträcka på knät' (*genu* 'knä', *flexio* 'böjande'). En gest som uttrycker att man ärar Gud. Den utförs så att man med högra knät rör vid golvet, när man kommer till altaret, passerar altaret eller står inför de konsekrerade nattvardselementen.

GLORIA

lat. 'ära'. Den del av högmässans ordinarium som följer efter Kyrie och som bygger på änglarnas lovprisningssång i julnatten: "*Ära i höjden åt Gud –*" (Luk 2:14). Nära samman med Gloria hör efterföljande lovpsalm till den heliga Treenigheten (Laudamus).

GLORIA PATRI

lat. 'ära vare Fadern'. Det lilla gloria, som t.ex. hör samman med psaltarpsalmen (introitus): *"Ära vare Fadern och Sonen och den heliga Anden, nu och alltid och i evigheters evighet."*

GRADUALE

lat. gradus 'trappa'. Graduale, dvs. dagens psalm. En psalm som man tidigare påbörjade vid läspulpeten invid trappan till koret och som sjöngs mellan läsningen av epistel och evangelium. Dagens psalm är högmässans huvudpsalm.

GREGORIANSK SÅNG

Enstämmig kyrkosång som fått sitt namn efter påven Gregorius den store (ca 540–604 e.Kr.).

GUDSTJÄNST

En term som avser kyrkans liturgi, och egentligen kommer från tyskan (Gottesdienst). Ordet gudstjänst har dubbel betydelse: Gud betjänar människan – människan tjänar Gud.

HOSTIA

lat. 'offer'. Nattvardsbröd.

INTINKTION

lat. intinctio 'doppande'. Utdelandet av nattvarden så att brödet/oblaten doppas i vinet. Texter som omnämner intinktion har påträffats från 600-talet, men egentligen blev seden vanligare i den västliga kyrkan under högmedeltiden.

INTONATION

lat. intonare 'dåna', 'ljuda'. Inledning, tongivning.

INTROITUS

lat. introitus 'ingång'. En psaltarpsalm, som består av antifon, dagens psaltarpsalm, Gloria Patri och upprepning av antifonen.

KADENS

lat. cadens 'fallande'. Melodisk avslutning på den liturgiska psalmtonen.

KALK

lat. calix 'bägare'. Nattvardsbägare.

KANTILLATIONSTON

lat. cantilare 'sjunga', 'gnola'. Att sjunga en psaltarpsalm, läsning eller bön med användning av psalmtön.

KOLLEKTA

lat. colligere 'samla ihop'. Dagens bön. Den bön som avslutar och sammanfattar inledningen av högmässan. Också andra böner av liknande typ i högmässan och tideböerna kan man kalla kollekta (t.ex. psaltarpsalmskollekta, nattvardskollekta).

KOMMUNION

1) Gemenskap; 2) nattvard (lat. communio 'samfund', 'gemenskap', grek. koinōnia, eng. fellowship, ty. Gemeinschaft); se också autokommunion.

KONCELEBRATION

lat. concelebratio 'fira tillsammans' (con- 'tillsammans' celebratio 'komma samman' 'fira'). Nattvarens konsekration förrättad av flera präster tillsammans. Prästerna som assisterar vid koncelebrationen läser under liturgens ledning den första epiklesen och instiftelseorden.

KONKLUSION

lat. conclusio 'avslutning'. T.ex. i psalmtönen i dagens bön den kadens som avslutar bönen slutdel.

KONSEKRATION

lat. consecrare 'helga', 'viga', 'tillägna Gud'. Med konsekrationen avser man helgandet av de nattvardselement som reserverats för kalk och paten. I engelskan använder man termen också vid biskopsvigning eller kyrkoinvigning.

KONSUMERING

lat. consumere 'förtära till slut'. Slutförärtningen av de överblivna konsekrerade nattvardselementen efter distributionen av nattvarden, vid altaret eller i sakristian. Luther ansåg konsumeringen vara det mest rekommendabla sättet att hantera överblivna nattvardselement.

KORET

grek. khoros och lat. chorus 'kör', 'läktare'. Kyrkans främre del från vilken gudstjänsten leds.

KORKÅPA

Den liturgiska klädedräkt som används av biskopen eller prästen vid högtidliga förrättningar (lat. pluviale)

KREDENSBORD

lat. credere 'anförtro', 'lita på'. Hjälpbord. Ett hjälpbord som finns i koret i närheten av altaret. På detta bord placeras man nattvardskärl och nattvardselement före offertoriepsalmen. Under nämnda psalm flyttar den assisterande prästen eller diakonen de oblater och det vin som man har för avsikt att konsekra från kredensbordet till altaret.

KYRIELITANIA/EKTENIA

grek. kyrios 'Herre', grek. lite- 'bön', grek. ektenēs 'ivrig', 'andäktig', 'uthållig'. Den ursprungliga formen för kyrielitanian, där församlingen deltar i försångarens bönerop genom acklamationen "Herre, förbarma dig".

LAUDAMUS

lat. 'vi lovsjunger'. Se Gloria.

LAUDES

lat. laus 'tack', 'lovprisning', eg. laudes matutinae 'morgonens tacksägelser'. Morgonbön.

LEKTIO

lat. lectio 'läsning', 'föreläsning'. Läsestycke (ur Bibeln).

LITURG

Den präst som leder liturgin. Se också celebrant.

LITURGI

grek. leitourgia 'folkets arbete' eller 'det arbete som utförs för folket' (laos 'folk', ergon 'arbete') och lat. liturgia 'tjänst', 'syssla', 'uppgift'. Den grekiska term som används om gudstjänsten.

MEDITATION

lat. meditatio 'meditation', 'att göra sig beredd'. En stilla stund av eftertanke. Med ordet avses speciellt meditation över Bibelns ord och läsningarna i gudstjänsten. Termen förekommer redan i kyrkofadern Hieronymus latinska bibelöversättning Vulgata.

METRUM

lat. metrum 'strof', 'versmått'. T.ex. den kadens som avslutar början av anropet i psalmtönen för dagens bön.

MITRA

Den huvudbonad biskopen bär i liturgin. Mitran kan vara rikt utsirad (*mitra pretiosa*) eller mera enkel (*mitra simplex*).

MÄSSA

lat. *mittere* 'sända'. Den term från latinet som användes om nattvardsgudstjänsten och som härrör från gudstjänstens sändningsord *Ite, missa est* (Gå er väg, ni utsända). Ty. Messe, fi. messu. Eftersom man beger sig iväg från gudstjänsten under välsignelse, fick ordet mässa också betydelsen av välsignelse.

OBLAT

lat. *oblatum* 'nattvardsbröd'.

OFFERTORIUM

lat. *offerre* 'bära fram'. 1) att bära fram skapelsens gåvor, bröd och vin, i början av nattvardsfirandet; 2) offerbön; 3) den offertoriepsalm eller offertoriemusik som inleder nattvardsdelen och under vilken man färdigställer nattvardsbordet och bär upp kollekten. I den östliga kyrkan motsvaras offertoriet i någon mån av proskomidin.

OFFICIUM

lat. 'tjänst', 'uppvisa vänskap och högaktning'. Tideböerna inom gudstjänstlivet (i synnerhet laudes, ad sextam, vesper och completorium).

O GUDS LAMM

se Agnus Dei.

ORDINARIUM

lat. 'regelbunden', 'ordningsenlig'. De fasta delarna i högmässan: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus och Agnus Dei.

PALLA

lat. 'hölje', 'duk'. En starkt fyrkantig duk, med vilken kalken, dvs. nattvardsbägaren, övertäcks när man har tagit bort kalkduken.

PARAMENTA

lat. *paramentum* 'beklädnad'. Kyrkotextil. Kyrkliga textilier är i synnerhet altarduk, antependium, predikstolskläde och kalkduk, alba, gördel, mässhake och korkåpa.

PATEN

lat. *patena*, *patina* 'fat'. Tallrik för nattvardsbrödet, där man placerar de oblater som skall konsekreras och varifrån de sedan distribueras.

PAX

lat. 'frid', 'fred'. Fridshälsning i samband med nattvardsfirandet.

PERIKOP

grek. *perikopee* 'utskuren del av den löpande texten'. Ett läsestycke, en bibeltext som läses i gudstjänsten.

PISCINA

lat. 'fiskdamm'. 1) en stor dopgrav eller -bassäng i de tidiga kristna kyrkorna; 2) en brunn för tömning, som ledde in i kyrkans stenfot, "helig brunn", dit man hällde det vatten som varit i heligt bruk (i synnerhet det vatten i vilket man sköljt nattvardsbägare eller det vatten som använts vid dopet).

POSTSANCTUS

lat. 'efter Sanctus'. Den anamnetiska bön som följde omedelbart på Sanctus. Postsanctus börjar i allmänhet med något ord ur Sanctus, t.ex. "Helig är du, Herre" eller "Sannerligen, du är välsignad". I bönen minns man i tacksamhet Guds frälsnings-

gärningar från skapelsen till nattvardens instiftelse. På så sätt utgör det en tematisk länk mellan Sanctus och den första epiklesen (eller instiftelseorden).

PREDIKSTOLSKLÄDE

lat. pulvinarium. En kyrkotextil som finns vid predikstolen och hänger ner från den ställning som är till för böckerna m.m. Den kan också finnas på ambon.

PREFATION

lat. praefatio 'företal', 'inledande mening'. Den lovprisnings- och tackbön som följer på prefationsdialogen och som leder över till Sanctus. Liturgen är alltid den som sjunger eller läser prefationen.

PRESANCTUS

lat. 'före Sanctus'. Jfr prefation.

PROPRIUM

lat. 'egen', 'särskild'. Högmässans föränderliga delar, t.ex. psalmerna, läsningarna och bönerna.

PROSFONES

grek. prosfōnē 'förljud'. Ett sätt att genomföra i synnerhet kyrkans förbön, där prästen anropar Gud å församlingens vägnar genom att ensam be hela bönen.

PUNCTUM

lat. 'punkt'. Melodins slutkadens i psalmtönen.

REALPRESENS

lat. realis praesentia 'verklig närvaro'. Kristi verkliga (reella) närvaro i synnerhet i det konsekrerade nattvardsbrödet och vinet.

RESPONSORISK

lat. respondere 'svara'. Inom det responsoriska sångsättet avbryter församlingens svar eller omkväde den enhetliga texten.

RÖCKLIN

lat. superpelliceum, fi. "rökliini". En öppen vit dräkt med vida ärmar och halsstycke, som dras på och av över huvudet och är utan gördel. En dräkt som både prästerna och församlingsmedlemmarna kan använda när de assisterar i olika uppgifter i gudstjänsten och vid de kyrkliga förrättningarna.

SACRIFICIUM

lat. sacrificere 'offra', 'förrätta offer'. I Jerusalem offrade man på Gamla testamentets tid i synnerhet djur som försonings- och tackoffer till Gud. Enligt Nya testamentet är Kristi lidande och död ett slutligt försoningsoffer en gång för alla. Således utgör församlingen ett konungsligt prästerskap, som har kallats att offra "andliga offer" till Gud (1 Petr 2:5).

De lutherska bekännelseskriterierna (t.ex. Augsburgska bekännelsens apologi) talar speciellt om församlingens tackoffer (sacrificium laudis), där "predikan av evangelium, tron, åkallan, tacksägelsen" (Apol. XXIV, 35) ingår som motvikt till det försoningsoffer som Kristus en gång för alla utförde (sacrificium propitionis). Enligt Luther kan man i tackoffret ta med i sig själv goda skapelsegåvor, t.ex. bröd och vin.

SAKRAMENTAL

lat. sacramentum 'gåva'. Teologisk term som beskriver Guds frälsande närvaro och handling. Till det sakramentala hör tre väsentliga element: det löfte om nåd som är klart uttryckt i Bibeln, Guds re-

ella inflytande samt det yttre (materiellt-fysiska) tecknet.

Den lutherska kyrkans sakrament är dopet och nattvarden. Också t.ex. avlösningen eller predikan av evangelium har vid sidan av dopet och nattvarden sagts vara sakramentala till sin karaktär, eftersom Gud enligt Bibelns löfte är närvarande i avlösningens och predikans ord och genom dem skänker det som orden utlovar.

SANCTORALE

En latinsk benämning på helgonkalendern och dess gudstjänstmaterial.

SANCTUS

lat. 'helig'. Hymnen Sanctus som hör till nattvardsliturgin. Sanctus hör till de äldsta delarna i mässan. Textens inledande del uttrycker en lovprisning i tillbedjan och är ett utdrag ur Jesajas syn (Jes 6:3). Den senare delen "*Välsignad vare han –*" (Matt 21:9) uttrycker lovprisning av den närvarande Kristus.

SEDILE

lat. 'säte', 'stol', 'bänk'. Den stol i kyrkans kor som är reserverad för prästen (celebranten), från vilken man kan leda gudstjänsten.

SUPERPELLICEUM

Se röcklin.

SYMBOL

grek. symbolon lat. symbolum, 'symbol', 'liknelse'. Liknelse. Enligt allmän mening hänvisar symbolerna endast till den osynliga eller frånvarande värld som de skildrar. I samband med liturgin talar man om de s.k. realsymbolerna, som också bär och innehåller det som de avbildar (t.ex. en konsekrerad oblat – Kristi kropp).

SYNAPTE

grek. synaptē 'sammanfogad'. Växelverkan mellan läsare och församling.

TRINITARISK

lat. trinitas 'treenighet'. Det som betonar Guds treenighet, t.ex. den trinitariska välsignelsen "*I Faderns och Sonens och den heliga Andens namn*".

TRISHAGION

grek. 'trefaldigt helig'. Gammalkyrklig litaniabön, som börjar med orden "*Helige Gud, helige starke Gud, helige odödlige Gud*".

VERSIKEL

lat. versiculus, 'kort strof'. I högmässan bildar t.ex. växelhälsningen ett versikelpar.

VERSUS APSIDEM

Se versus orientem.

VERSUS ORIENTEM/APSIDEM

lat. 'mot öster'. Sättet att förrätta högmässan så att prästen står framför altaret med ansiktet mot korväggen dvs. apsis (versus apsidem). Härvid vänder sig prästen mot församlingen endast när han tilltalar den. Kyrkans altare är av gammalt vänt mot öster, riktningen för paradiset och soluppgången.

VERSUS POPULUM

lat. 'mot folket'. Sättet att förrätta högmässan vänd mot församlingen. Härvidlag står altaret fritt från korväggen, varvid prästen står bakom altaret med ansiktet såväl mot altaret som mot församlingen.

VESPER

lat. 'kväll'. Kvällens tidebön, aftonbön.

Bilagor

Bilaga I

Kyrkoherdens rätt att bevilja tillstånd att biträda vid nattvardens utdelning

Utgående från biskopsmötets beslut 15.9.1999 har domkapitlet i Borgå stift 15.12.1999 gett följande tillämpningsanvisningar:

Tillämpningsanvisningar angående kyrkoherdes rätt att bevilja tillstånd att biträda vid nattvardens utdelning

1. Att biträda vid nattvardens utdelning utgör en andlig uppgift i församlingen. En förutsättning är att den assisterande lekmannen är en sådan medlem av evangelisk-lutherska kyrkan som är konfirmerad och känd för sin kristna övertygelse. Rätten att biträda vid nattvardens utdelning gäller endast i den församling där den beviljats. Dock behöver den som assisterar inte vara medlem av denna församling. Kyrkoherden har också möjlighet att bevilja tillstånd till en medlem i en annan evangelisk-luthersk kyrka om denna fyller de förutsättningar som nämns i bestämmelsen. Den rätt som beviljas gäller tills kyrkoherden genom sitt beslut återkallar densamma.

2. Kyrkoherden ansvarar för att de heliga sakramenten rätt förvaltas i församlingen (KO 6:34,2). Kyrkoherden handlar i församlingen under tjänsteansvar. Kyrkoherden beviljar tillstånd att biträda vid nattvardens utdelning. Ordföranden för gemensamma kyrkorådet beviljar tillstånd att biträda vid nattvardens utdelning till den del det gäller lokaliteter för en kyrklig samfällighets gemensamma verksamhet. Det som i dessa anvis-

ningar konstateras om kyrkoherdens skyldigheter gäller ordföranden för gemensamma kyrkorådet i fråga om den gemensamma verksamheten i en kyrklig samfällighet.

3. Kyrkoherden beviljar tillstånden att assistera vid nattvarden skriftligt och fogar dem till sin beslutsförteckning samt meddelar dem kyrkorådet eller församlingsrådet för kännedom. Därvid kan rådet, om det så vill, väcka diskussion om de praktiska tillämpningsprinciperna.

4. Kyrkoherden skall se till att också församlingens övriga präster informeras om de tillstånd som beviljats så att en präst som förrättar en enskild gudstjänst vid behov kan inkalla en sådan person som fått tillstånd att biträda vid nattvarens utdelning.

5. Det är alltid en präst som är celebrant då man firar nattvard. Huvudregeln är att prästen ger brödet och lekmannen vinet.

6. Kyrkoherden skall sörja för att de lekmän som biträder vid nattvarens utdelning får tillräcklig undervisning i gudstjänstens och nattvarens teologi samt orientering om praxis vid nattvarens utdelning. Detta ger dem sådana färdigheter som behövs och understryker uppgiftens betydelse. Utbildningen kan ordnas av flera församlingar gemensamt.

7. Som nattvardsfirande i den egna församlingen eller i den kyrkliga samfällighetens gemensamma verksamhet räknas också ett sådant evenemang som ordnas för en grupp på utfärd eller läger till exempel på en lägergård även om detta sker på en annan församlings område.

Bilaga 2 Kantillationstoner

Evangelieton

(Från Martin Luthers Deutsche Messe 1526)

evangelisten	Kristus	andra personer
Initium (inledning)		
Comma (kommatecken, mm)		
Comma (kommatecken, mm)		
Colon (punkt, kolon, semikolon, mm)		
Periodus (satsslut)		
Questio (fråga)		
Finalis (slutkadens)		

Exempel på evangelieton

(Matt 21:1–9; Första söndagen i advent)

När Jesus och lärjungarna närmade sig Je - ru - sa - lem och kom till Betfage vid O -
liv - ber - get skickade Jesus i väg två lärjungar och sa - de till dem:
"Gå bort till byn där fram - me, så hittar ni genast ett åsnesto som står bundet
med ett föl bred - vid sig. Ta dem och led hit dem. Om någon säger något,
skall ni sva - ra: Herren behöver dem, men han skall strax skic - ka till -
ba - ka dem." Det - ta hände för att det som sagts genom profeten skul - le
upp - fyl - las: Säg till dot - ter Si - on: Se, din konung kom - mer till dig,
ödmjuk och ridande på en ås - na och på ett föl, ett last - djurs föl.
Lär - jungarna gick bort och gjorde så som Jesus ha - de sagt åt dem.
De hämtade åsnan och fö - let och lade si - na mant - lar på dem, och
han satt upp. Många i folkmassan bredde ut sina mantlar på vä - gen,
andra skar kvistar från träden och strödde dem på vä - gen. Och folket,
både de som gick före och de som följde ef - ter, ro - pa - de: "Hosianna Da - vids son!
Välsignad är han som kommer i Her - rens namn. Hosian - na i höj - den!"

Epistelton

(Från Martin Luthers Deutsche Messe 1526)

Initium (inledning)

Comma (kommatecken, mm)

Comma (kommatecken, mm)

Colon (punkt, kolon, semikolon, mm)

Periodus (satsslut)

Questio (fråga)

Conclusio (slutkadens)

The image displays six staves of musical notation, each representing a different punctuation mark in Martin Luther's German Mass (1526). The notation is written on a single five-line staff, with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The notes are represented by black dots, and the rests are indicated by horizontal lines. The labels for each staff are: Initium (inledning), Comma (kommatecken, mm), Comma (kommatecken, mm), Colon (punkt, kolon, semikolon, mm), Periodus (satsslut), Questio (fråga), and Conclusio (slutkadens). The notation is a simplified representation of the original musical setting, focusing on the rhythmic structure of the punctuation marks.

Exempel på epistelton

(Rom 13:11–14; Första söndagen i advent)

Ni vet ju ändå vad ti - den li - der: det är dags för er att vak - na.

Ty nu är vår räddning närmare än när vi kom till tro. Natten går mot sitt slut

och dagen är nä - ra. Låt oss då lägga av oss mörk - rets gär - ning - ar

och ta på oss lju - sets rust - ning. Låt oss leva värdigt, som det hör da - gen till,

inte med festande och drick - an - de, inte med otukt och or - gi - er, inte med

stri - der och a - vund. Nej, ikläd er herren Je - sus Kris - tus, och ha inte så mycket

omsorg om det jor - dis - ka att be - Gä - ren väcks.

Lektionston (gregoriansk)

Initium (inledning)

Comma (kommatecken, mm)

Comma (kommatecken, mm)

Colon (punkt, kolon, semikolon, mm)

Periodus (satsslut)

Questio (fråga)

Conclusio (slutkadens)

The image displays seven musical staves, each representing a different Gregorian chant tone. Each staff begins with a treble clef and a key signature of two sharps (F# and C#). The notes are black dots on the staff lines. The first staff, 'Initium (inledning)', shows a single note on the first line. The second and third staves, both labeled 'Comma (kommatecken, mm)', show a sequence of notes with a comma above the first note. The fourth staff, 'Colon (punkt, kolon, semikolon, mm)', shows a sequence of notes with a colon above the first note. The fifth staff, 'Periodus (satsslut)', shows a sequence of notes with a period above the first note. The sixth staff, 'Questio (fråga)', shows a sequence of notes with a question mark above the first note. The seventh staff, 'Conclusio (slutkadens)', shows a sequence of notes with a bracket above the first note. The staves are arranged vertically, with each staff starting on a new line.

Exempel på lektionston

(Jes 62:10–12; Första söndagen i advent)

Fram, fram ge-nom por-tar-na! Bana väg för fol-ket! Bryt väg, bryt väg, röj undan al-

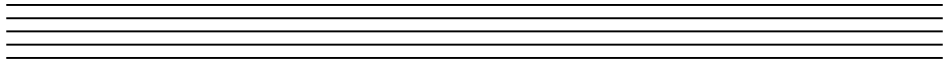
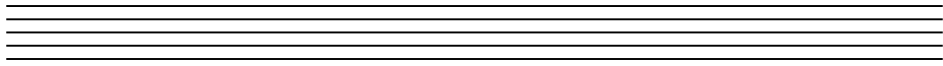
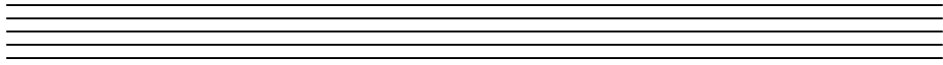
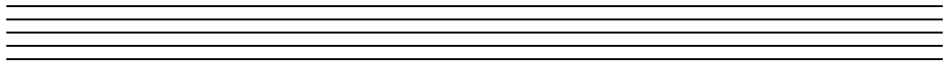
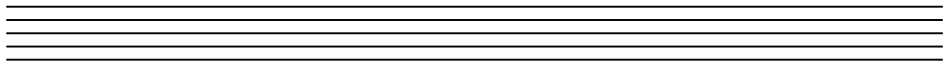
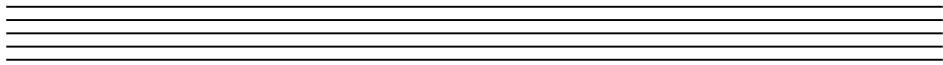
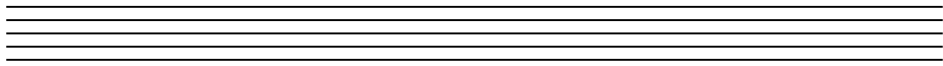
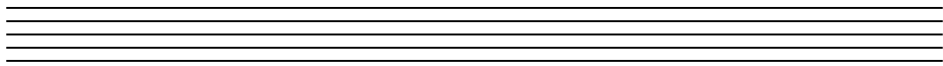
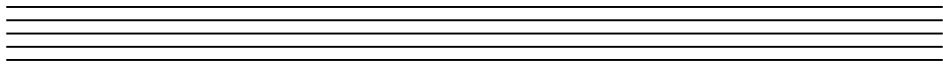
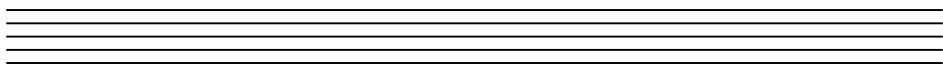
la ste-nar! Höj ett fält-teck-en för fol-ken! Herren förkunnar över hela

jor-den: Säg till dot-ter Si-on: Se, din räddare kom-mer. Sin segerlön har han

med sig, de han vunnit går fram-för ho-nom. De skall kallas "det heliga fol-ket",

"de som Herren be-fri-at", och du skall heta "den man sö-ker sig till",

"staden som aldrig blir ö-ver-gi-ven".

EVANGELISK-LUTHERSKA KYRKAN I FINLAND

Publikationer från Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland 2012:1

Ä

r det möjligt att skapa en djupare förståelse för högmässan? Hur kan man i församlingen tillsammans planera högmässan så att den blir rik och omväxlande?

Gudstjänsten är kärnan i kyrkans andliga liv, och den bygger på Guds ord och församlingens gemensamma bön. Gudstjänsten är som bäst både festlig och enkel – rik och okonstlad och ger utrymme för andakt och kravlös samvaro.

Handledning för högmässan ger anvisningar för hur handboken kan tillämpas för att stöda församlingarnas andliga liv i Borgå stift. Den vill inspirera anställda och lekmän att tillsammans planera och fira gudstjänst inför Guds ansikte med beaktande av de möjligheter och alternativ som handboken ger.

ISBN 978-951-789-383-1 (hft.)

ISBN 978-951-789-384-8 (PDF)

ISSN 1798-7903

Pärmens fotografi: KuvaKotimaa / Jukka Granström
Manu Kerola

